

קרמניץ

פרקי יידיש מתורגמים לעברית

מתוך: פנקס קרמניץ

2014

הפרקים המתורגמים בספר זה נכתבו ביידיש ונדפסו בתוך: פנקס קרמניץ

חל אביב: הוצאת ארגון עולי קרמניץ בישראל, תשי"ד

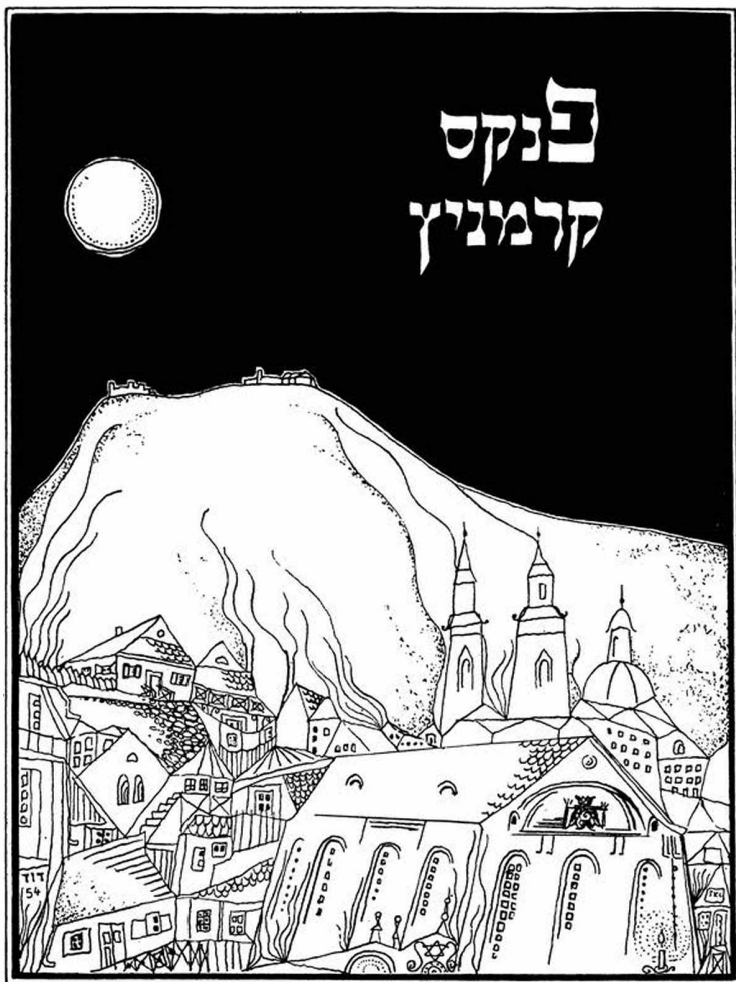
פורמט דיגיטלי

2014

תרגום ועריכה: אסתר וינשלבונים

בשער: קטע מרחוב שירוקה

בנקס קרמניץ

הוצאת איגון עולי קרמניץ בישראל
תל אביב / תש"ד / שנים עשרה שנה לפרסום

לזכר הנספים בני קהילות ווהלין

הקדמה

כך כתבה מערכת פנקס קרמניץ בדברי הפתיחה "עם הספר":

קהילה קרמניץ נשמדה כגילי בידי הצורך הנאצי בתוך שאר קהילות ישראל בפולין ובאוקראינה. בימים שבין אי ליי' אלו תשיב הוכלו לסכסך קרוב לארבעה עשר אלף תיחודי העיר, ושרות ארבע-עשרה נפש בלבד שהתחבאו במערות ובצוקי סלעים. בערמת שטנים בצערה מלאכת ההשמדה: חתילה נעדרו ראשי הקהל, מנהיגי ומשכילים, אחר כך גורשו הצעירות, הוגלו ללא טוב וניספו ב"מלגות עבודה". הנוחרים נכלאו בניסן, עונו והאצלו ודוכאו בלא דחם. טו רחם ובושר עמירתם הנפשית זגאותם הלאומית והאנושית נסרפו בעינויים לאין דוגמה — ובבוא היום המר הזכרנו לפכו ללא נסיון של התנוונות פעילה ומלכות. הנער היהודי האמיץ והנאה היה למשיסה בירי ודים

והותיר הגורל לפליטה שרידים מכני העיר שיצאוה בתקופות שונות: בישראל, נאציות הברית ובארמניה ועבדות קטנות בתפוצות אחרות. בלבם נושאים הם את זכר עיר הולדתם ונעוריהם, ואלה נחלצו להנצחת זכרה. אם הקהילה נכרתה — "ישאר לא טמה

חלפו 72 שנה מאז עלה הכורת על קהילת קרמניץ, 60 שנה מאז ראה אור פנקס קרמניץ. עתה, מוגש בזה קובץ התרגום של פרקי "ידש מתוך ספר הזיכרון לקהילה, למען דורות ששפת "ידש אינה שגורה בפהם. בחזקת אבן נוספת למצבת הזיכרון של הקהילה.

אני בת ליוצאי ווהלין (קוריע, לוצק). נרתמתי למלאכת התרגום, בעקבות נסיעותיי לאוקראינה. בשנת 2010 השתתפתי במסע השנתי של ארגון יוצאי קוריע. המסע הטביע בי חותם עז ודחף אותי לעשות מעשה. ספר הזיכרון לקהילת קוריע היה הראשון, אחריו באו ספרי זיכרון נוספים.

הקובץ הנוכחי הוא שביעי בסדרה זו תרגום פרקי "ידש. קדמו לו חרגומים מספרי הזיכרון של: קוריע, לודמיר, מלינוב-מרוויץ וטרוביץ, סארנירוקיסנה, לודביפול, דומברוביצה.

זו תרומתי הצנועה לשימור זכרון של קהילות שאבדו.

אין כיום ועד פעיל לקהילת קרמניץ, ונבצר ממני לשתף אותם ולקבל את ברכתם.

הערות הובאו בגוף התרגום. הערות בסוגריים עגולים () הן של הכותבים או העורכים, הערות בסוגריים מרובעים [] הן שלי, ובהן הבהרות קצרות והשלמות, סימני שאלה וסימני קריאה אחדים.

התצלומים המשולבים בקובץ והמפה, לקוחים מתוך: פנקס קרמניץ.

בסוף קובץ זה, קישור לפנקס קרמניץ הסרוק באתר ספרי הזיכרון בספרייה הציבורית של ניו יורק.

המתרגמת

ש' אסינגר, ח' שמוחק (ירושלים) תולדות היישוב היהודי בקרמניץ

(תקציר הסקירה בחלק העברי של פנקס קרמניץ, מנחם רביצקי)

קרמניץ, מן הערים העתיקות בוהלין, שכנה על הדרך הראשית בין רוסיה האדומה, גליציה וליטא. ההרים הסובבים אותה העניקו לה חשיבות אסטרטגית ויצרו תנאים נוחים לבניית מבצר שמסמב לו התפתחה עיר. לפי מסורות, נוסדה קרמניץ במאה ה-11, אך הידיעה הוודאית הראשונה מצויה בכרוניקה רוסית משנת 1226.

באמצע המאה ה-13, לא הצליחו הטטרים לכבוש את המבצר החזק. חומותיו נהרסו מאוחר יותר ביד נסיכי הליץ' עצמם לפי דרישת ההורדות המונגוליות. עם זאת שמרה נסיכות הליץ' בוהלין על אי-תלות עד תחילת המאה ה-14, כשעברה ווהלין על סמך הסכם עם המלך הפולני קזימיר |הגדול|, לשליטה ליטאית.

בסוף המאה ה-14 חולקה ווהלין לשלוש נסיכויות: לוצק, קרמניץ, לודמיר. בהתאם להסכם הפולני-ליטאי משנת 1385, הפכו העיר וסביבתה לחלק אינטגרלי של ארכי-דוכסות ליטא. כתוצאה מקרבות בין היורשים, לאחר מות הארכי-דוכס ויטולד, עבר חלק הארי של הארץ לידי הנסיך זיגמונט, קרמניץ בלבד והחלק המזרחי של פודוליה נותרו בידי הנסיך סווידריגילו. הוא ביקש להפוך את העיר למקום מושבו וברצותו למשוך מתיישבים, בהם יהודים, העניק פריווילגיה, מבוססת על זכויות מגדבורג, שאפשרה לראש העיר הגרמני, יורקה, לשפוט "רוסי, ולכי, ארמני, יהודי, טטרי". פריווילגיה זו היא המסמך הראשון, עד גירוש ליטא בשנת 1495, שנזכרים בו יהודים, אף שלא משתמע מכך כי יהודים כבר היו אז תושבי קבע בעיר.

הר בונה

יש לשער כי היישוב היהודי בקרמניץ מתחיל להתפתח לאחר שובם של היהודים לליטא בשנת 1503. בשנת 1536, כבר קיימת שם קהילה ניכרת. לנוכח התפתחותה הכלכלית המתמשכת מקבלים החושבים הנוצרים פריווילגיה מן המלך הפולני זיגמונט הזקן. המאבק הכלכלי בתושבים היהודים מלווה את ההיסטוריה היהודית של היישוב היהודי בקרמניץ כחוט השני.

פרק הזמן ממחצית המאה ה-16 עד מחצית המאה ה-17, הוא תקופה של התפתחות מתמדת בקהילה היהודית בקרמניץ. מאשרים לוסטקציות, שיטת רישום האחוזות המלכותיות בנסיכות הגדולה של ליטא. מן הדוחות הללו ניתן לראות כי בשנת 1629, יש בקרמניץ 169 בתים יהודים, אוכלוסייה של כ-845 נפש (בשנת 1563 היו 48 בתים ו-240 יהודים). בשנים 1552-1629 גדל אחוז היהודים ביחס לאוכלוסייה הכללית מ-10.6 ל-15.

בית שתיים
בסיכות הליציואם
אלטע הייזער אין דער
גטונד פון ליצטאום

הבסיס הכלכלי של האוכלוסייה היהודית: מסחר וחכירה. הסחר במלח חפס מקום חשוב בכלכלת העיר. קרמניץ הייתה עיר מעבר מזרוע לצפון. סוחרים יהודים מקרמניץ באו כבר בשנות ה-30 של המאה ה-16 לפולין-גדול. המסחר היהודי התפתח במידה כזו שהוצאו איסורים מלכותיים לטובת האוכלוסייה הלא-יהודית של העיר, נגד התחרות היהודית. זה לא הפריע להמשך התפתחותה של הקהילה. נשתמרו

מסמכים רבים הנוגעים לחכירה ולחוכרים יהודים. היהודים חכרו בתי מרזח, טחנות קמח, מבשלות שכר, ברכות דגים, תשלומים ומסים לטובת המבצר המקומי. המצב הכלכלי האיתן של היהודים היה בצמיחה מתמדת ומשך יהודים ממקומות אחרים. קרמניץ הופכת לעיר ואם בישראל, אחת הערים הראשיות במחוז ווהלין, ותופסת מקום נכבד בערכאות יהודיות המרכזיות והמחוזיות האוטונומיות.

עד שנת 1569 השתייכה ווהלין לארכי-דוכסות ליטא. המעמד המשפטי של האוכלוסייה היהודית מתבסס על הפריבילגיה שהעניק ויטולד ליהודי בריסק, ולפיה חל עליהם השיפוט של הארכי-דוכס או של בא כוחו, הסקרוֹדֶסְקָה. במשך הזמן כונן בליטא, כמו בפולין, שיפוט יהודי אוטונומי, שזכה בהכרת הממשל. היהודים שילמו לדוכס מס מיוחד, נוסף על מסי העיר, בלי להביא בחשבון את התשלומים המשותפים להם ולנוצרים.

לאחר הקמת האונייה הלוברלינית, עברה ווהלין לרשות הכתר הפולני. נוהל השיפוט הפולני חודר לכל תחום. כבר בשנת 1569 מקבל הוויבודה [שר המחוז] צ'רטוריסקי סמכות לשפוט את יהודי לוצק, לודמיר, קרמניץ. המלך בטורי מטיל מס גולגולת יהודי מיוחד, בחלקם של יהודי קרמניץ נפל תשלום של 100 זלוטי [זהובים].

לוטטריציה של שנת 1563 מספקת לנו תמונה מסוימת על הרכוש ועל המוסדות החברתיים של קהילת קרמניץ. ברשותה שני מגרשים, מן הסתם של בית כנסת ובית מדרש, קקדש ובית קברות. יש בעיר רב, ראש ישיבה ושמש. נזכר גם רופא יהודי.

משנת של"ג (1573) יש ידיעות בדבר שורה של רבנים וראשי ישיבה, גדולי הדור מקרמניץ, התופסים מקום כבוד בוועד ארבע ארצות וחותמים על תקנותיו. בהם מוצאים אנו את אחיו של המהר"ל מפראג, ר' שמשון בן בצלאל. כנראה היה רב בקרמניץ עד סוף המאה ה-16.

חיים ב"ר שמואל אשכנזי איש צבי, הוא הרב האחרון של הקהילה לפני גזרות ת"ח. הוא נפטר בשנת ת"ט, וחזה כנראה בחורבן עירו.

במאה ה-16 הייתה קרמניץ מן הקהילות הנכבדות והחשובות בוואלין. חשיבותה כמרכז חורה לא נבעה רק מן העובדה שעל כס הרבנות ישבו רבנים נודעים, אלא גם מכך שבראשית המאה ה-17 נמצאו בה למדנים

גדולים שחיבוריהם מפורסמים ברחבי הארץ, בהם בעל ספר הלבושים ר' מרדכי יפה ומהרש"א (ר' שמואל אליעזר בן יהודה). קרמניץ עמדה גם בקשר עם היישוב בארץ ישראל ונמצאה ברשימת המשולה הירושלמי ר' יצחק בינוא אשכנזי.

מרד הקוזקים בהנהגת בוגדן חמלניצקי, המיט כיליון ואבדן על היהודים. יותר מכל סבלו יהודי המחוזות המזרחיים.

התרחשות האירועים הייתה מהירה. ב-26 במאי ניגף הצבא הפולני ליד קורסון. ב-10 ביוני נפל מבצר נמירוב והיהודים שם, נשחטו. שורה של ערים אחרות נכבשו, ולאחר מפלת וישניוויצקי נסוגו כוחות פולין מערבה, מותירים את מזרח ווהלין בידי הכנופיות המקומיות המתקוממות. כנופיות מרצחים אלה התאחדו בסוף יולי עם הקוזקים של חמלניצקי.

עד סוף אוקטובר לא הותקפה קרמניץ בשל ריכוזי צבא פולני בסביבה הקרובה. המצור החל ב-20 באוקטובר ונמשך עד 13 בדצמבר, אז נכבש המבצר. ייתכן כי חלק גדול מן היהודים הספיקו לברוח בעוד מועד. חיאווי חורבן הקהילה, שאנו מוצאים אצל כרוניקאים יהודים, קשורים כנראה במצור ובחורבן זה. כולם מספרים על רצח של מאה ילדים (מאה בנים) שהקוזקים שחטו מתוך לעג לדיני השחיטה היהודיים. אמתות הסיפורים הללו אינה ניתנת לאישוש כי מקורם אינו בעדים שנכחו במעשי האלימים. מוטיב השחיטה מתגלגל עוד מגזרות תתנ"ו. הפליטים מאוקראינה הביאו את תמונת הכיליון עד גרמניה. בספר הזכרת נשמות מוורמס מצוינים "הקדושים וטהורים כמה מאות נפשות מישראל שנהרגו, נשרפו, ומסדו נפשם למים על קדושת השם בק"ק קרמניץ בשנת ת"ט. תנצב"ה".

קשה לקבוע את המועד המדויק בו שוקמה קהילת קרמניץ. מקובל לחשוב כי חודשה שש שנים לאחר גזרות ת"ח. אך לא שבה לתפארתה הקודמת עד סיפוחה לרוסיה, עם ווהלין כולה, בשנת 1793.

עד למועד זה נמצא היישוב היהודי בקרמניץ בהתדלדלות מתמשכת, שעה שהערים והעיירות הסובבות התפתחו בהתמדה. את הסיבה יש לחפש בהבדלים במצב המשפטי של היהודים בערים המלכותיות ובערים הפרסיות. ערים בשליטה מלכותית, המנהל שלהן היה בידי

הסטרואסטה או פקיד זוטור שלו. הוא היה מעוניין להפיק ממשרתו תועלת אישית רבה ככל האפשר. חוקי מגדבורג העניקו לנוצרים יד חופשית במאבקם ביהודים. המגנטים מנגד, היו מעוניינים בפיתוח יישוב שנמצא על אדמתם והשתדלו למשוך כל אלמנט כלכלי מוכשר. הייתה להם השפעה על קונפליקטים אפשריים בין יהודים לגויים. מצב זה השתקף בעיר המלכות קרמניץ.

מצב האוכלוסייה היהודית בקרמניץ היה קשה כמו בערים אחרות בוואלין. יחסייהם עם העירוניים היו מתוחים במשך כל הזמן. אל הצוררים הצטרף הכומר המקומי וממחנהו יצאו עלילות קשות באמצע המאה ה-18.

מאה זו החלה במרד קוזקים נוסף ובמלחמה עם השוודים. היהודים סבלו משני המחנות הלוחמים. הקוזקים, השוודים, הרוסים, הפולנים, ההיידמקים לא חמלו עליהם והטילו מסים כבדים וכופר, והיו כמובן מעשי אימים ורצח.

המאה ה-18 ידועה בהיסטוריה של יהודי פולין בעלילות דם רצופות. אחדים ממשפטי עלילות הדם בסביבה נערכו בבית המשפט בקרמניץ. בקרמניץ עצמה לא צלחה עלילת הדם. הילדה הנוצרית הפצועה, הקרבן כביכול, לא מתה והעידה נגד אביה.

עלילות הדם היו תוצאה ישירה של היחסים המתוחים בין יהודים לנוצרים על רקע כלכלי, והחריפו במחצית השנייה של המאה ה-18. העירוניים מגישים לממשל תלונות כנגד חכירת בתי מרזח בעיר בידי יהודים וכנגד בנייה ומגורים שלהם בבתים שנבנו על אדמה עירונית. הם מתלוננים אפילו על הסטרואסטה, הדוכס סגושקו, כי הוא תומך ביהודים במאבק. העניין מגיע עד לסיים הפולני הפוסק לטובת הנוצרים. בשל רדיפות אלה מחמיר המצב הכלכלי בעיר עד מאוד. בדוח, לוטרציה, משנת 1789, מתלוננים עורכי הדוח, כי היהודים, שהודות להם התפתחה העיר כלכלית, עוזבים אותה, ואוכלוסייה נוצרית חדשה לא נוספת.

למרות התדלדלותה המתמדת שמרה קרמניץ על יתרונה כאחת הקהילות הראשיות בוואלין. דעתה נשמעה בוועד וואלין, ובוועד ארבע ארצות השתתפו כמקודם רבנים ופרנסים מקרמניץ.

ועד ווהלין לא רק דאג לענייני היהודים בגבולו אלא גם סייע לסוחר ווהלין בסחר החוץ שלהם. בשנת 1733 ישב בברסלאו נציג מיוחד מווהלין. ברשימת הערים שייצג, נמצאה קרמניץ. על ההרשאה חתומים בין השאר הרב והפרנס של קרמניץ ר' אריה-לייב אשר היה בשנת תצ"ט נאמן ווהלין בוועד ארבע ארצות. הרב היה כפי הנראה עשיר גדול והקהילה חבה לו ממון רב. בשנת 1750 קיבל מן המלך אוגוסט השלישי פריווילגיה המאשרת את משרת הרבנות שלו בקרמניץ וסביבתה ואת תפקידו בוועד ארבע ארצות.

בכס הרבנות בעיר שימשו כמה רבנים מפורסמים, בהם: ר' יעקב בן אליעזר חמרליש, איש וורמייזא. מגרמניה נסע ללובלין ומשם בא לקרמניץ. שנותיו האחרונות עברו עליו בוויה. בשנות ה-80 של המאה ה-18, שימש כרב בנו של אב"ד למברג ר' צבי-הירש; שניהם היו ממנהיגי ועד ארבע ארצות. ר' צבי-הירש העניק מקרמניץ את הסכמותיו לספרים שונים שהופיעו בשנים תמ"ח, תנ"ח.

בסוף המאה ה-18 אנו מוצאים בעיר את המגיד הנודע ר' יעקב-ישראל הלוי, מחבר פירושים לתהילים, מגילת אסתר ומשלי.

כפי שאנו רואים, שומרת קרמניץ על חשיבותה, למרות הדלדול היחסי באוכלוסייה היהודית. עסקניה פעילים בגופים היהודיים המרכזיים ורבניה נודעים בתורה ובחכמה.

חלוקת פולין השנייה, העבירה את קרמניץ לשלטון רוסי. הנסיבות הפוליטיות החדשות לא גרמו תחילה לשינויים מכאיבים במצב היהודים. ממשל הצאר לא התערב בעניינים הפנימיים של אזורי הסיפוח. הוא קיבל מן הממשל הפולני את השיטות המנהליות-ארגוניות שלו ואת יחסו המסורתי לבעיות היהודים. השינוי בא עם פרוץ המרד הפולני בשנת 1830, כשהרוסים החלו להיאבק בתנועה הפוליטית הלאומית בהחדרת שיטת המנהל הרוסי במחוזות החדשים.

מיד לאחר האיחוד נאלצו היהודים להירשם באחד משני המעמדות: עירוניים או סוחרים, אך הוטל עליהם מס כפול לעומת המס שהוטל על בני דת אחרת מאותו מעמד. החוק משנת 1804 גזר על היהודים לעזוב את הכפרים, גזרה זו מעולם לא הוצאה לפועל. לאחר החלוקה משנת 1793 נמצאה קרמניץ על גבול רוסיה-גליציה ובשכנות לברוד, עיר

המסחר הגדולה בגליציה. חלק גדול מיהודי קרמניץ חיו על הברחה ומסחר לא-חוקי. בשנת 1812, מציע מושל ווהלן להרחיק בשל כך את היהודים מן הגבול. הממשל הרוסי מקבל את ההצעה והיא הופכת בשנת 1825 לחוק רשמי, ולפיו נאסר על היהודים לגור בשטח של 50 וירסטאות מן הגבול. חוק זה, כמו אחרים ממין זה, מעולם לא הונהג, והוקל בהדרגה הודות להתערבות יהודית. הממשל אף הוא היה מעוניין בפעילות הכלכלית של היהודים, במיוחד של גובי מכסים. אך החוק היה תלוי ועומד מעל ראשי היהודים כאיום מתמיד והסב צרות וסבל. רק בשנת 1858 בטל החוק ביחס ליהודים שהיו רשומים קודם לכן ברשימות הקהל, או היו להם נכסים במחוז הגבול. במקביל נאסרה רכישת נכסי דלא-נייד והגדלת מספר התושבים היהודים החדשים. השיפור בחוק היווה פיתרון ליישוב היהודי בכלל, אך לא למרבית התושבים שלא היו רשומים בקהילות וחיו כך שנים רבות. בשנת 1881, תקופת אלכסנדר השלישי, ציווה המושל לגרש מקרמניץ 2,000 יהודים.

סבלו של הציבור היהודי בעיר גבול זו היו פועל יוצא של בעייתיה המיוחדות. עם זאת גדל מספר התושבים היהודים בעיר בתקופה זו, ייתכן בגלל הגירושים מיישובי הגבול. אך בהשוואה לערים אחרות אחוז היהודים כאן ביחס לכלל האוכלוסייה הוא הקטן ביותר.

המצב הכלכלי הכללי לא היה טוב. בשנת 1800 נרשמו במחוז קרמניץ 2,400 יהודים עירוניים ורק 33 סוחרים (נדרש הון של 500 רובל על מנת להירשם כסוחר). הייתה התאוששות כלכלית מסוימת עד למרד הפולני.

בשל המצב הכלכלי הקשה, ואולי הודות לפעילות של המשכיל יצחק-בר לוויןזון (ריב"ל) מקרמניץ, פנו, בשנת 1843, 52 משפחות יהודיות אל הממשל בבקשה להקציב להן קרקע בפלך חרסון. המיניסטרוין הודיע להם על תנאי ההתיישבות, אך שום משפחה לא מימשה את התכנית. העניין של יהודי קרמניץ בעבודה חקלאית נמשך עד שנת 1897, הפעם בהשפעת מסיפים ציונים. תושבים אחדים, היה בדעתם לפנות למשרד החקלאות בבקשה לאפשר לבניהם לגור בכפר סמוך, בו צפוי היה להיפתח בית ספר חקלאי.

נוסף לצרות שהיו מנת חלקו של היישוב היהודי כולו ברוסיה הצארית: תחום המושב, פוגרומים, גיוס, סבלה קרמניץ גם מהיותה עיר גבול.

חושביה נאלצו לעסוק בעסקים קשים, מסוכנים ולא ישרים, ועודרו עליהם את שנאת הגויים. ולמרות הכול היו תושביה ערים תמיד לזרמים החברתיים, לאומיים, חברתיים של הזמן.

יש סימנים כי התנועה החסידית הגיעה לקרמניץ כבר בשליש האחרון של המאה ה-18. בתחילת המאה ה-19 היה לקרמניץ אדמו"ר משלה, ר' מרדכי מקרמניץ, שמוצאו משושלות מנהיגים חסידיים נודעים. השפעתו נפרשה הרחק מעבר לגבולות העיר והגיעה עד גליציה. הוא נפטר בשנת תקע"ז (1817) והשפעתו בעיר ניכרה שנים לאחר מותו. בית הכנסת של ר' מרדכי נקרא על שמו עד לזמן האחרון. הוא היה מושא לחיצי לעג של המשכילים ריב"ל ויוסף פרל.

ניצן ראשון להשכלה הייתה תכניתו של תדיאוש צ'צקי, מייסד הליצאון הפולני, לייסד ליד מוסד זה בית ספר למורי עם יהודיים. בשנת 1821 שב ריב"ל מגליציה והתיישב בעיר עד יום מותו בשנת 1860. אף שהתגורר בקצה עיר הייתה השפעתו על חיי החברה והרוח מרובה. החיים היהודים בקרמניץ משתקפים ביצירתו ומשמשים חומר לספריו. עלה בידו לרכז סביבו חבורת משכילים, הבולטים בהם היו בני לנדסברג, ל' אטינגר, הירש הירשפלד, (המורה של נח פרילוצקי). נוכחותו של אברהם-בר גוטלובר, מורה בקרמניץ בשנות ה-30 של המאה ה-19 הייתה גורם נוסף בצמיחת ההשפעה של ההשכלה. למד אצלו ישעיהו גוטמן, מחברם לעתיד של מחזות ביידש.

היו בעיר מוסדות חברתיים אחדים, ראוי להזכיר את גמילות חסדים: הלוואות חן, חברת רודפי צדק, שבין מייסדיה היה ריב"ל. בשנות ה-30 של המאה ה-19 נבנה בית הכנסת הגדול בהשתתפות פעילה של בעלי המלאכה ופשוטי העם.

הפעילות הציונית החלה בסוף שנות ה-80 [מאה 19] עם חדירת תנועת חובבי ציון. בראש חובבי ציון בקרמניץ עמד צבי פרילוצקי, אשר שימש לימים עורך עיתון "מאמענט" [מומנט] בוורשה. הוא היה מן הראשונים להדגיש את חשיבות ההתיישבות של פועלים בארץ ישראל.

מראשית המאה ה-20 מתפתחים החיים החברתיים ברחבי תחום המושב הרוסי לשעבר. גם בקרמניץ צצות תנועות ציוניות וחוגים לגוניהם, תנועת הפועלים בונד ואחרות.

חיי הרוח של היהודים בתנאים הקשים של עיר גבול ברוסיה הצארית, חושפים בפנינו את הכוח לקלוט תופעות רוחניות-תרבותיות ולהשפיע על הסביבה. העיר נתברכה בשורה של אישים בולטים כמו ר' מרדכי מקרמניץ, ריב"ל וצבי פרילוצקי. סביבם התקבצו חוגי פעילים. הם יצרו מוסדות חברתיים ששיצבו את דמותה הרוחנית של הקהילה היהודית.

עמ' 282 – 287.

[סקירה רחבה, בחלק העברי של פנקס קרמניץ, עמ' 9-45. בחרתי לתרגם את התקציר, על מנת שיהווה רקע לקובץ התרגום. במקרים של ספק העדפתי את גרסת הסקירה. א' ו'].

קרמניץ געווען פון בארג. ווידעמקיי
מראה העיר מפסגת ההר. ווידעמקיי

וולף שניידר (דטרויט) יצחק-בר לווינזון, לוחם ההשכלה

מרגמנט מיצירה רחבה.

קרמניץ, העיר בה נולד יצחק-בר לווינזון, הייתה (בסוף המאה ה-18) מן הערים הטיפוסיות בחלקה הדרום-מערבי של רוסיה בעבר, הן מבחינה כלכלית והן מבחינה אתנית. אף שהייתה מוקפת הרים, קרמניץ – שוויץ של ווהלין, כפי שכינה – לא הייתה מבודדת מן העולם הסובב אותה. דרכים וכבישים קישרו אותה עם ערים ועיירות אחרות בוהלין ועם ערי גבול סמוכות בגליציה המזרחית.

הנהר איקוה הזורם באזור, מרחק וירסטאות ספורות בלבד מן העיר, נשפך אל הנהר סטיר ויחד עם הפריפיאט הוא מהווה חלק מאספקת המים של הדנייפר. באמצע המאה ה-19, עדיין השיטו במימיו דוברות עמוסות קורות עץ.

היישוב היהודי בקרמניץ, שראשיתו בערך במאה ה-15, חווה תקופות של עליות ומורדות, בדומה ליישובים רבים באוקראינה. ניתן לומר בביטחון כי בראשית המאה ה-17 לערך, חלו ביישוב התקדמות ושגשוג והוא משך אליו אף יהודים מליטא. באספת הקהילות הראשיות בשנת 1635, היה ייצוג גם לקרמניץ.

עם גזרות ת"ח-ת"ט, כשיהודים רבים בקרמניץ נספו בשחיתות, באו שנות השקיעה. מאוחר יותר, בשנות ה-70 של המאה ה-18, פרצו שתי שרפות אשר רוסשו רבים מן הסוחרים היהודים, ועל אחרים הביאו מצוקה ומחסור. לאחר החלוקה השנייה של פולין (סוף 1793), עברו הפרובינציות המזרחיות של פולין, בהן קרמניץ וסביבתה, לידי רוסיה. היהודים נשמו לרווחה וקיוו כי הממשל הרוסי ירסן את האצולה הפולנית, ממנה סבלו נגישות רבות והשפלות. באותה תקופה מתפתח המסחר הסיטוני בין רוסיה, אוסטריה וגרמניה, ומספר הסוחרים היהודים במסחר זה עולה בהתמדה. בערך בשנת 1799, היו בקרמניץ ובמחוז 24 סוחרים כאלה, לעומת 9 נוצרים.

בפרק הזמן 1764-1847, גדלה גם האוכלוסייה היהודית. מאוכלוסייה של 1029 יהודים בשנת 1764, צמחו העיר קרמניץ והעיירות במחוז ל-18,264 בשנת 1847. העיר קרמניץ עצמה, שמנתה בשנת 1764 – 649 יהודים בלבד, מנתה בשנת 1847 – 3791 נפש. פרט למסחר הסיטוני

בחבואה, עץ, סבך, צמר, בד – מוצרים שנשלחו לרוסיה, פולין ואוסטריה – היה ליהודים ייצוג בכלכלה הכללית במקצועות הבאים: חייטים, פונדקאים, כובענים, אופים, קצבים, צבעים, זגגים, יוצקי פליז, צורפים, חובשים, כלזמרים. אף בכלכלה מסוג זה, לא מפותחת ביותר, שורה ביישוב היהודי דיפרנציאציה חברתית. לא היו לה גילויים חריפים, אך סיווגה את היישוב לעשירים ועניים, בעלי זכויות וחסרי זכויות. הניגודים בין עשיר לעני התבטאו במיוחד בעניינים של תשלומי מס, ולימים (1827) בעניין הגיוס. ההבדלים בתחום החברתי ניכרו בבית, ברחוב ובבית המדרש.

הדרכים מקרמניץ הובילו מצד אחד אל אוסטראה – אל מסורת המהרש"א, ומן הצד השני לדובנה – אל המגיד מדובנה. אך בכל הדרכים והנתיבות, נסעו יהודים מקרמניץ אל הרבי, או הרבי בא אליהם. קרמניץ, כערים ועיירות רבות אחרות באוקראינה באותה תקופה, הייתה אף היא עיר של חסידים. בית הדפוס של קרמניץ (1805) היה אחד מבתי הדפוס החסידיים הרבים בוואלין באותם ימים, שהדפיסו ספרי קודש בלבד וספרי חסידים, ולא ספרים אחרים.

בסוף המאה ה-18, נשמעים פעמי ההשכלה. הם באים באותן דרכים בהן מתנהל המסחר בין גליציה ואוקראינה, בין ברוד וקרמניץ.

*

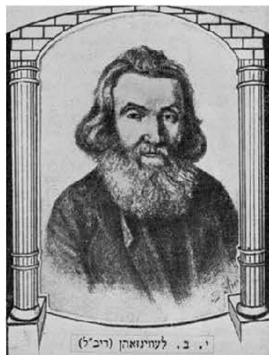
ר' יצחק-בר לוינזון, ריב"ל, נולד ב-2 בספטמבר 1788. אביו, ר' יהודה לויין, היה סוחר וניהל עסקים גדולים עם פריצים פולנים באזור. שמו נודע כלמדן גדול, בקי בתנ"ך ובחלמוד, ובמיוחד כמזקק גדול ובלשן. מהערות ביצירותיו של ריב"ל, אנו יודעים גם כי מוצאו ממשפחה מיוחסת ומסועפת, מגולי ספרד.

עוד בילדותו הפגין יצחק הקטן כישרון רב. הוא ניחן בזיכרון מופלא ובהתמדה גדולה ללימודים. בן שלוש החל ללכת לחדר, ובן עשר הספיק להתעמק הרבה בחלמוד ופוסקים. אביו של יצחק לא הסתפק בזה, בעצמו למד עם בנו תנ"ך ודקדוק, ופיתח בו אתה עזה הן לספר עצמו והן לשפת הנביאים. בדרך זו נטע בבנו את הרעיון כי לשון הקודש חייבים ללמוד "על פי הדקדוק בתכלית השלמות". הוא אף דאג לכך שיצחק ילמד פולנית ובעיקר רוסית, שפת הארץ.

בגיל צעיר מאוד, החל יצחק-בר לכתוב שירים. אחד משיריו המוקדמים הוא שיר אהבה שכתב בהיותו בן 16. במלאות לו 18 שנה, חיתנו אותו הוריו בעיירה רדזיוויל, שם התיישב, סמוך על שולחן חותנו וחמותו.

רדזיוויל, עיר גבול בין רוסיה ואוסטריה, הייתה מן הנקודות החשובות שדרךן עבר מסחר ענף בין שתי הארצות. מן הסוחרים שהיו באים לשם מגליציה, שמע יצחק-בר רבות על ברוד ועל משכיליה. הוא נמשך מאוד לסביבה זו ונטל על עצמו, בהתמדה רבה עוד יותר, להעמיק את הידע שלו וללמוד גרמנית וצרפתית ואת ספרותן.

חיי המשפחה שלו לא היו מאושרים, ולאחר מות ילדו היחיד התגרש מאשתו. בינתיים התרושש אביו, לווינזון נשאר ברדזיוויל והתפרנס ממחן שיעורים. בזמן מלחמת רוסיה-צרפת (1812) קיבל לווינזון משרת מתורגמן-מתרגם אצל המפקד הרוסי המקומי. כשנחל הצבא הרוסי ניצחון, כתב לווינזון שיר בעברית "קול ענות גבורה", בו הוא מפאר את הניצחון הרוסי הגדול. השיר הפטריוטי, הכתוב בידי יהודי, הרשים את המפקד הרוסי, והוא שלח אותו לשר הפנים, כדוגמה לפטריוטיזם יהודי. הוא ממשיך בהתמדה רבה את השכלתו העצמית, לומד ימים ולילות ותוך כך עורך רישומים ליצירותיו המתכננות. העבודה הקשה והמאומצת משפיעה על בריאותו והוא מתמוטט. לווינזון החולה נוסע להתרפא בברוד ונשאר שם זמן-מה. ברוד, באותן שנים, הייתה צומת מסחר חשוב מאוד בין רוסיה, אוסטריה וגרמניה, וגם הקהילה היהודית הגדולה ביותר בגליציה. העיר ברוד הייתה גם מרכז ההשכלה האוסטרית. ביתם של האחים טרכטנברג היה מקום מפגש למשכילים ולחאבי דעה. לווינזון נקלע לסביבה זו ושתה בצמא מן הידע של המנהיגים הרוחניים ההם.

תחילה בברוד, לאחר מכן בז'ולקייב ובטרנופול, נפגש לווינזון לראשונה פנים אל פנים עם חבורת המשכילים הגדולה של אותם ימים: ר' שלמה-לייב דפפורט, ר' נחמן קרוכמל, יוסף פרל, מנדל לפין, בריש בלומנפלד, יעקב-שמואל ביק, יצחק ארטור, ר' לייביש מיזיס ואחרים.

הוא הלך שבי לא רק אחד הידע שלהם אלא אף אחר האופן השונה בו מגיב כל אחד מהם לבעיות כאובות של החיים היהודיים. רושם עמוק במיוחד עשה עליו הוגה ההשכלה הנודע, ר' נחמן קרוכמל, שעמו נפגש לימים בז'ולקייב.

בזמן הראשון החזיק לווינזון במשרת מנהל חשבונות בבית מסחר. במהרה הבין כי עבודה זו מהווה מכשול ללימודיו, הוא החליט אפוא לוותר על המשרה ולשוב ללימודים. הוא שב לתת שיעורים פרטיים ומקדיש את זמנו הפנוי לחינוך עצמי. בהתמדה האופיינית לו, ניהל לווינזון ללמוד לוגיקה, פילוסופיה, בעיקר פילוסופיה של המאה ה-18, ולשכלל את ידיעותיו גם בשפה ובספרות הגרמנית. מאוחר יותר הוא נוסע לטרנפול, נבחן בבית הספר היהודי *Israellitisch Hauptschul* ומקבל דיפלומה. הדות לקשריו של יוסף פרל מתקבל לווינזון כמורה לעברית בבית הספר הראלי בברוד. זמנו הפנוי מוקדש לפעילות ספרותית, הוא עובד על היצירות שתכנן בעבר ואף החל לכתוב עוד בשנותו בדרזיוול. הוא מסיים את "לוח המכס", תרגומו לתעריפי המסים היהודיים; מחבר ספר לימוד לשפה הרוסית "יסודי לשון רוסיה"; עובד על "המזכיר", לקט מחקרים פילולוגיים. מן היצירות הנזכרות, עלה בידו להדפיס בז'ולקייב את "לוח המכס" בלבד, לשתי היצירות האחרות לא שיחק המזל. כמרבית המשכילים, פנה לווינזון לכתיבת סטירה, סוגה ספרותית פופולרית שהשחמשו בה בפעילותם החינוכית. הוא כותב את "דברי צדיקים" ואת "עמק רפאים" בהם הוא מתאר את בורותם של החסידים, תמימותם, אמונם בדברי האדמו"רים שלהם, ותוקף גם את הצדיקים, בעלי המופת המנצלים את חסידיהם במודע. מובן כי בנוסח המשכילי המקובל, החסידות והצדיקות מתוארים בצבעים קודרים במיוחד. שתי הסטירות, כיצירות משכיליות רבות אחרות באותם ימים, נפוצו תחילה בכתב יד. במרוצת הזמן הדפיס אותן ' פרל בכרך אחד בשנת 1830 בווינה.

שש השנים בהן בילה לווינזון בגליציה היוו מעין הכנה לשליחות שהחיסטוריה הועידה לו. הפצת רעיון הבנייה מחדש של חיי הרוח והחומר של היהודיים ברוסיה, הייתה למעשה המטרה שסימן לעצמו עוד לפני שנים, טרם בואו לגליציה. עוד בהיותו בדרזיוול – הוא היה אז בן 22 – הגה ואף החל בכתיבת יצירתו המונומנטלית העתידית "תעודה בישראל". אך לאחר שבילה במשך שנים בגליציה, ספג לתוכו ידע רב, וכמו כן התבונן ואף נטל חלק במאבקם של המשכילים

הגליצאים, החליט לוויוזון לנסוע הביתה ולהקדיש את כל כולו למען טובת הכלל, להפיץ את ההשכלה בקרב יהודי רוסיה.

תהיה זו טעות להאמין כי לוויוזון שמע את פעמי ההשכלה הראשונים רק בבואו לברוד או אפילו קודם לכן ברדזיוול. כמעט בכל יישוב גדול יחסית, היו באותן שנים יחידים או קבוצות קטנות של משכילים. בקרמניץ עצמה היו אלה האחים לנדסברג, בנו של ר' אברהם בן יחיאל לנדסברג, קרוב משפחה של י' ב' לוויוזון. הבכור היה ידד קרוב של לוויוזון; הצעיר ר' מנדל, פילנתרופ וביבליופיל שבספרייתו השתמש לוויוזון; אח שלישי, ר' שלמה-ישעיה, מחבר "מגילת אפה" [?], סטירה כנגד הצדיקים. על כולם עלה, בידיעות ובידע שפות, אחיהם, ר' אייזיק, כעבור שנים היה מנהל בית הספר באודסה ונודע במחקריו הפילולוגיים. אך אלה היו משכילים למען עצמם, כך בקרמניץ, כך בערים אחרות, מספרם זעום, מבדילים מן העם וללא השפעה כלשהי על שכבות העם הרחבות.

לפסל דרך להשכלה, בחיים היהודיים ברוסיה, למרות החתנגדות העזה אליה מצד חוגי חסידים ורבנים, ולשאת את ההשכלה אל העם, מסוגלת הייתה אישיות מסוג אחר לגמרי. חייב היה לבוא מישור בעל ידע רב, פתוס מהפכני מלווה עקשנות גדולה, שיחיה מסוגל להתייצב אל מול המתנגדים בכוח המילה והאמונה החזקה באמתות הרעיון שהוא מטיף לו. אישיות כזו, גדולה ועשירה ברוח, היה יצחק-בר לוויוזון.

בשנת 1820, שב לוויוזון לקרמניץ. בהשוואה לברוד, נראתה מן הסתם העיר קרמניץ, בעיניו המשכיליות, נחשלת משהייתה באמת. אין פלא אפוא שאינו רואה את העתיד בצבעים ורודים. הוא מתלונן על עירו החשוכה, ללא סופרים וספרים. שומע את זעקות העניים הנגזלים בידי מנהיגיהם, את שאון החסידים המשתכרים ואת רעש הכרכרות המביאות אדם¹ רים חדשים:

"... מושבי עיר תלאובות, אין תורה, אין סופר, אין מגיד חדשות, ואין קורא בספרים, ואין רואה עלים חדשים. אשמע סביבי יום יום אנקת אביונים העשוקים מהרודים בעם, מאחינו שוטרי ישראל וראשיו, ואשמע אחרי קול רעש גדול מתנשא לעמת שרפים (שותי יין שרף) מהחסידים, אשר ירקדון בחוצות עדרים עדרים, ויזמרון בקול, מנהגים רביים חדשים לבקרים במרכבות מרקדות לעירי, זה יוצא זה נכנס, ולעמדם השרפים משתכרים ואומרים קדוש!" (ילקוט ריב"ל, ע' 72-73).

בוטח בכוח ההשכלה, מדמה לעצמו לווינזון את משימתו הקרובה, להסביר את רעיון ההשכלה. אם ההתנגדות להשכלה מקורה בבורות השוורת בסביבה היהודית, חובה להסביר לשכבות העממיות כי היא מביאה אור וידע. אם השנאה אליה מקורה בפחד מפני משהו חיצוני, המנוגד לרוח היהדות, שייכפה עליהם, חובה לשכנע אותם כי לרעיון ההשכלה יש שורשים בחיים היהודיים האימננטיים וכי היא עולה בקנה אחד עם רוח היהדות האמתית. להגשמת משימה זו, שב לווינזון לעסוק ב"תעודה בישראל" – יצירה שהגה והחל בכתיבתה לפני שנים.

לווינזון השלים את הספר בשנת 1822. הוא נחקל בקשיים, הן בגיוס כסף לפרסום הספר, הן במציאת בית דפוס שיסכים להדפיסו. בקול קורא המודיע על הופעת ספרו, שפרסם כעבור שנה, פנה בבקשה למנויים. התוצאות היו מאכזבות מאוד. השמועה כי יצחק-בר לווינזון כתב חיבור אפיקורסי פשטה במהירות ברחבי העיר ובעיירות, שום בית דפוס (קרמניץ, בלזורקה, סלבוטה, זסלב, פולונאה, קוריץ) לא הסכים להדפיס את הספר. כך חלפו חמש שנים.

בשנת 1827, פנה באמצעות ידיד ומעריך שלו מקרמניץ, פקיד הוועדה למשפט ולחינוך בוהלין, אל הוועד היהודי בוורשה, כדי שייסיעו לו להוציא לאור את ספרו. על מנת שהבקשה תיענה מוסיף ידיו מכתב משלו, בו הוא מדווח כי ר' שלמה רפפורט התוודע אל כתב היד ושיבח מאוד את היצירה. לפיכך הוא פונה אל הוועד בבקשה לסייע בידי לווינזון לפרסם את הספר.

הוועד דחה את הבקשה והשיב כי אין לו קרנות מיוחדות. לאחר מאמצים רבים וימעות, הצליח לבסוף לווינזון, הודות לעזרת ידידים קרובים, להדפיס את הספר בוילנה, בשנת 1828. הופעת הספר כרוכה בעובדה מעניינת ביותר. לווינזון ידע היטב כי הספר יעורר סערה גדולה בחוגים הרבניים, במיוחד החסידים, ויכול היה גם לתאר לעצמו בקלות במה עלולה הסערה להסתיים. עלה על דעתו הרעיון הבא: עוד קודם שהופיע הספר, הזמין אצל המדפיס עותק ושלח אותו אל שר החינוך א' ס' שישקוב. במכתב נלווה, ביקש לווינזון כי יורשה לו להציג בספר את שם השר, "לפאר את היצירה". הוא גם ביקש לאשר לו סובסידיה על מנת שיוכל להמשיך לכתוב יצירות חדשות אשר "ישפרו את המצב המוסרי של האוכלוסייה היהודית". הספר הגיע לידי שני מומרים, זנדברג ופודללו, מומחי הממשל בוועד לענייני יהודים. זנדברג

המליץ על הספר כיצירה שמושית, אך התנגד לכך ששם השר יתנוסס על הספר מחשש שתהיה לכך השפעה הפוכה. הוא גם דרש להשמיט עמדות התוקפות נחרצות את החסידות. כעבור זמן קצר עזב שישקוב את תפקידו, והצאר ניקולאי הראשון אישר את המלצת הוועד, להקצות סובסידיה של אלף רובל לספרו של לוויןזון, שתכליתו "התחדשות מוסרית של העם היהודי". לוויןזון מיהר לשלוח אל המדפיס בוויילנה מכתב תודה לצאר, והמכתב התפרסם בספר. התחבולה של לוויןזון קלעה למטרה. מיד עם פרסום הספר התעוררה סערה בחוגי החסידים, אך הסערה לא הביאה בעקבותיה חרם.

היצירה "תעודה בישראל", יכולה להיחשב בדין כנקודת מפנה חשובה בתולדות ההשכלה ברוסיה.

בהקדמה לספר מציב ריב"ל את השאלה: מה הניעו לכתוב את הספר? הוא משיב כי ידידיו מנוער פנו אליו בבקשה שייסביר להם מה צריכה להיות דרכם האמתית בחיים, כיהודי וכאדם, ויצביע בפניהם על לימודים שהם לחלוטין "הכרחיים לשלמות האנושות בכלל ולשלמות הישראלי בפרט". ריב"ל מבסס את ספרו על תשובותיו לשאלות שהוצגו. הוא מנתח בשיטתיות ובבקיאות רבה כל שאלה. הסבריו בהירים וגדושים ציטוטים מן התלמוד, מן המדרש, מן הספרות הרבנית ובעובדות היסטוריות רבות והגות של בני סמכא גדולים.

בספר זה מתגלה ריב"ל כבעל השכלה רחבה, מורה, מטיף ולוחם. סגנונו מיושב ומתון בדרך כלל. אך הטון משתנה, ותכופות הופך לוחמני, במיוחד כאשר הוא משלח את חיציו בחסידות וזן בשאלות המתייחסות למבנה הכלכלי, חברתי, רוחני של חיי היהודים בעת ההיא. סגנונו מצטיין בפתוס מיוחד כשהוא קורא לבנייה מחדש של החיים הרוחניים והכלכליים היהודיים.

לאחר סיור יסודי בספרות התלמודי והרבנית, מגיע ריב"ל למסקנה כי מוטל על כל יהודי חוב גדול, לדעת את השפה העברית על בוריה. אגב כך הוא מבקר בחריפות את השיטות המיושנות, ואת סדר הלימוד בכללן, בחזרים שהיו קיימים אז. "חדרי מוהר" כפי שהוא מכנה אותם, ששפת ספרי הקודש נלמדת בהם ללא שיטה.

הן התנ"ך, הן התלמוד, אומר ריב"ל, מתייחסים אל השפה כמילה נרדפת לעם (כל הגויים והלשונות, כל אומה ולשון), וכל הנושא את השם: עברי, חייב לשלוט על בוריה בשפת עמו – עברית. עברית היא השפה היחידה המאחדת את היהודים הפזורים ברחבי העולם, היא בלבד תוכל להבטיח קיום לאומי לעם היהודי.

ריב"ל גורס בדרך כלל כי בנוגע לכתב ולשון אין קדושה וטומאה – הכול תלוי בעניין שעליו כותבים. כל ספר שמצויים בו דברי תורה, מוסר או דברי חכמה ודעת בכלל, יכול להיכתב בכל שפה שהיא, והוא יהיה ספר כשר וטהור בזכות נושאו.

יוצאת מכלל זה יידיש. יידיש, לדעת ריב"ל, היא שפה ששאלנו מן הגרמנים והיא תערובת של גרמנית, עברית, רוסית, צרפתית ופולנית. יידיש מתאימה להבעת דברים שבשגרה בלבד, ורחוקה מלהיות מספקת בהבעת עניינים נעלים יותר.

לאחר מכן ניגש ריב"ל לשאלה השנייה: האם מותר ליהודי ללמוד לשונות זרות וחכמה חיצונית?

בהסתמכו על התלמוד ועל מקורות אחרים ובני סמכא יהודים, מצביע ריב"ל כי יהודים חייבים לדעת גם שפות אחרות פרט לעברית, במיוחד את שפת המדינה. גדולי הדור היהודים הן בתקופת המשנה והתלמוד, הן בדורות מאוחרים, ידעו נוסף על עברית גם שפות אחרות. פילון האלכסנדרוני, יוספוס פלוויס, ידעו וכתבו את ספריהם ביוונית; הרמב"ם, ר' סעדיה גאון, ר' יהודה הלוי, ידעו ערבית.

אשר לחכמות חיצוניות, אין חכמה ואין ידע שלא יביאו לנו תועלת, יעוררו בנו אהבה והבנה טובה יותר של בורא העולם, יביאו לנו תועלת בחיי הרוח והחומר שלנו. ריב"ל מציין גם כי בכל הדורות התעניינו מלומדים יהודים בחכמות עמים אחרים, והפכו בזכות זה בקיאים גדולים בחכמות זמנם. הודות לכך הביאו אכן תועלת רבה לעם היהודי. בהביאו ציטוטים רבים מן התלמוד מציין ריב"ל כי החכמים תמיד העריכו מאוד מלומדים יהודים גדולים מסוג זה.

בדרך זו מגיע ריב"ל למסקנה כי ידעת שפת הארץ וחכמות חיצוניות, לא יגרמו נזק לאמונה היהודית, אלא יביאו ליהודים תועלת מרובה במסחר ובמשא ומתן המחמיד שלהם עם הסביבה הלא-יהודית,

במיוחד עם פקיד הממשל. באמצעות דעת והכרת לשונות זרות יישאו היהודים חן בעיני העמים שבקרבם הם חיים. ריב"ל מבין היטב כי ידע והשכלה אינם המענה השלם לבעיה היהודית. לדעתו חייבים לבנות מחדש את הכלכלה היהודית. יהודים עצמם חייבים לשנות את אורח החיים הכלכלי שלהם, להפוך מאנשים העוסקים בעסקי אוויר, פונדקאים וכיוצא באלה, לאנשים פרודוקטיביים, ולעסוק בעבודה מועילה, ובראש וראשונה במלאכה ובעבודת אדמה.

גם כאן מביא ריב"ל עובדות רבות מן ההיסטוריה היהודית, וראיות מחכמים יהודים רבים, שהתפרנסו בחיי היום-יום ממלאכה: היו חוטבי עצים, סנדלרים, נפחים. אין לו גם קושי להוכיח כי כבר החכמים גרסו כי לא די בתורה בלבד, וכי יחד עמה חייבת לבוא מלאכה. ריב"ל מציין כי היהודים היו עם עובדי אדמה מני קדם. במאות השנים בהן חיו היהודים על אדמתם, עוד לפני חורבן בית שני, הייתה עבודת אדמה עיסוקם העיקרי. מלאכה ועבודת אדמה נחשבו עיסוקים מועדפים. אפילו בימים שהיהודים קשרו קשרי מסחר עם עמי הסביבה, עדיין הייתה עבודת האדמה עיסוקם העיקרי. רק כעבור דורות, כשהעם היהודי נפוץ בין אומות העולם, במיוחד בימי הביניים, כשהגבילו את זכויות היהודים, הם נאלצו להפוך מאונס, לעם סוחרים.

בספרו "העודה בישראל" ריב"ל שואל: "מדוע אצלנו, גברים ונשים, גדולים וקטנים, עשירים ועניים, כולם עוסקים במסחר בלבד? מדוע לא נעסוק גם אנחנו, כאבותינו בעבר, בעבודת אדמה. מדוע הפכנו לשונאיה והתרחקנו ממנה? הרי מעולם לא נחשבה אצלנו לעבודה בזויה".

בוטח מאוד בעת החדשה של האבסולוטיזם הנאור וברעיונות החדשים של שוויון ואחווה אנושית, מסיים ריב"ל את ספרו בקריאה מלאה פתוס ליהודים, להשליך את פרנסות האוויר והמסחר הזעיר, ללמוד במקום זה מלאכות ולעסוק בעבודת אדמה, כי רק היא, עבודת האדמה, יש ביכולתה להביא לאדם "אושר אמתי ושמחה". יהודים, הוא חוזר ואומר, חייבים ללמוד לשונות זרות ולהעשיר את הידע היהודי שלהם בידע כללי. זה יוביל לשיפור ההבנה בינם לבין האזרחים חלא-יהודים, ובדרך זו יוכלו לשאת חן בעיני עמי העולם.

הרושם שהותיר הספר בכל מי שהיה בו צמא לידע, במיוחד בקרב הנוער, היה עצום. הספר השפיע כמניפסט שהכריז על חופש השכל והרוח. לרבים שימש הספר אישור לאמתות רבות, שהיה להם מושג עליהן אך לא יכלו ולא הורשו להגות בהן בגלוי. עותקים בודדים שהגיעו לערים ולעיירות, תכופות שנה-שנהיים לאחר הופעת הספר, עברו מיד ליד ונקראו "בעליות הגג ובמקומות סתר, בחשכת הלילה ובפינות אפליות של בית המדרש. לאור הבהוב אחרון של נר". כך רשם בזיכרונותיו הסופר והמשורר אברהם-בר גוטלובר על הרושם שעשה "תעודה בישראל" על הנוער:

"צעירים רבים ללא שיעור פקחו אז עיניים והחלו ללמוד לשון הקודש ושפת המדינה. הם אזרו עוז ולא נבהלו מן הקיצוניים שעמדו בדרכם. בכל עיר ייסדו אגודות, והמשכילים הצודדים, שכבר היו מזורים פה ושם, סייעו להם. הם התבדלו מן הכלל החסידי ופנו לרכוש השכלה וידע" (א' פרידקין, אברהם בר גוטלובר ותקופתו, ע' 211).

רושם עז עשה הספר על מלומדים מפורסמים, סופרים ומשוררים, בני זמנו של לוויןזון (אחדים מהם היו מבוגרים ממנו בשנים) שלמה-לייב רפפורט, אדם הכהן לבנזון, קלמן שולמן, יעקב אייכנבוים, מרדכי נתנזון, שמואל פין ואחרים. כולם הכירו בחשיבות "תעודה בישראל", ובאהבה רבה והערצה, כינו את לוויןזון בשם ספרו. משוררים אחדים כתבו שירים לכבוד הספר.

"אישים חשובים אלה, אף שהקדימו את ריב"ל בהשכלתם ובידע שלהם, ולא ינקו מן המעיין שלו, אך לאחר שהתפרסם, וספריו נפוצו בעולם, התכנסו כולם תחת דגלו והוא היה למנהיגם; משום שהבינו כי הוא עולה עליהם בחכמה ומוכשר לחולל מעשים גדולים, וכי ממנו תבוא ישועה ליהודים בנוגע למצבם הכלכלי והרוחני... הספר תעודה בישראל הפך להיות להם מורה דרך ולאורו הלכו" (א' פרידקין, אברהם בר גוטלובר ותקופתו, ע' 216).

מתוך הפרק: ר' יצחק-בר לוויןזון (ריב"ל), עמ' 288 – 299.

ישראל מרגלית: שיקום ביתו של יצחק-בר לווין

מה נעשה אצלנו בעבר להנצחת זכרו של יצחק-בר לווין?

בערך בשנת 1906, ביזמת קבוצה בהשתתפות ד"ר ליטווק, פינחס ראס, הרב ב' קונין, לייב שומסקי ואני, זומנה אספה של אנשים שגילו עניין ברעיון הנצחת שמו של האזרח החשוב שלנו, י' ב' לווין. באו לאספה כ-70-80 איש, משכילים, פעילי תרבות, ונידונה השאלה באיזה אופן ננציח בקרמניץ את זכרו של י' ב' לווין.

לאחר חילופי דעות נחקבלה באספה החלטה לפרסם בעיתונות היהודית ברוסיה קול קורא לכל היהודים לאסוף כסף לרכישת הבית הקטן בו התגורר יצחק-בר לווין, ולהקים שם ספרייה עירונית ואולם קריאה. למטרה זו נבחרה לאלתר הנהלה שהרכבה: הרב י' קונין, יושב ראש; ד"ר מ' ליטווק, מזכיר; פ' ראס, גזבר; ושני חברים: ה' ל' שומסקי וכותב שורות אלה.

ביתו של יצחק-בר לווין
בבית בו התגורר הריב"ל

לאחר פרסום קול קורא ראשון, זרם מקצווי רוסיה כסף לקרמניץ, היענות חמה במיוחד גילו ערי ליטא. יהודים, מעריצי לווינזון, שלחו כסף וחודו על חיזמה. פנינו אל הממשל להסדרת המעמד החוקי של אולם הקריאה. חיכינו לאישור, כדי שתהיה לנו זכות לרכוש את הבית שגר בו בעבר לווינזון ובאותם ימים היה שם בית מרזח. אך הממשל הצארי סבר כי ספריות יש בהן נזק, בפרט באולמות קריאה. הדבר לא היה לרוחם והם דחו את הבקשה למתן מעמד חוקי. שוב זומנה אספה כללית, לדון בשאלה איך לקנות בינתיים את הבית ולהוציא משם את בית המרזח, כי חרפה היא שביתו של לווינזון ישמש כבית מרזח.

הוחלט לקנות את הבית, לפי שעה על שמם של אנשים פרטיים. בהצבעה חשאית נקבעו: מ' ליטווק, לייב שומסקי וכותב שורות אלה.

רכשנו את הבית, פנינו משם את בית המרזח וציפינו לימים טובים יותר, שנוכל לממש את משאלת מעריציו של לווינזון. זה נמשך עד מלחמת העולם [הראשונה]. לאחר מכן, בזמן המלחמה כבר לא עסקנו בדבר. בינתיים נפטרו מרבית חברי החנהלה, ואנחנו, אלה שעל שמם נקנה הבית, החלטנו להעביר את הבית לארגון חוקי. הוחלט לרשום את הבית על שמו של הארגון החוקי היחיד שהייתה לו זכות לרכוש נכסים – אורט.

מתוך הפרק: ר' יצחק-בר לווינזון (ריב"ל), עמ' 299 – 300.

ישראל אוטיקר (נען) קרמניץ היהודית

הסקירה שלהלן, של החיים הכלכליים-חברתיים בקרמניץ בשנת 1931, מאפיינת את מרבית התקופה שבין שתי מלחמות העולם

המצב הכלכלי

מצבה הכלכלי הקשה למדי של האוכלוסייה היהודית החמיר בשנה החולפת. חלק גדול מן האוכלוסייה התדלדל והתמוטט לחלוטין, ונאלץ לחפש לעצמו מקורות פרנסה אחרים. סוחרים נכבדים, גבירים גדולים, ממש התרוששו. חלקם אף נאלצו לפנות למוסדות צדקה ולבקש תמיכה או הלוואה של 60 זלוטי [זהובים]. בהם גם כאלה שבעבר נתנו בעצמם צדקה ביד רחבה.

גרוע יותר היה מצב הסוחרים הזעירים. רובם ישבו בחנויות במשך שבועות מבלי לראות פריסת פדיון. רבים נאלצו לחסל את החנויות ולפנות לפרנסות אחרות, במוסדות שונים ובעסקים. על כל משרה זוטרה התמודדו עשרות בעלי-בתים חשובים בעבר. צנחו גם הרווחים של חלקי אוכלוסייה אחרים, כי האיכר התרושש אף הוא וגם שכר הפקידים פחת.

שנה קשה עברה גם על בעלי המלאכה. מקצועות רבים שבקו חיים לגמרי, בעלי מלאכה רבים ישבו מחוסרי עבודה. הזמנות של פריצי האזור ושל יחידים מקרב האוכלוסייה היהודית, שהמשיכו לא השפיע עליהם ביותר, סייעו במעט.

גם הפקיד היהודי, המורה ואחרים, שהיו מושא לקנאה מצד הסוחרים הזעירים, כאנשים בעלי פרנסה בטוחה, סבלו מאוד בשנה ההיא. ההכנסה והשכר פחתו במידה ניכרת.

מצב הפועלים לא טוב יותר, האבטלה והשכר הזעום גרמו רעב ומצוקה. בתנאים דומים שרויים גם חלקים אחרים באוכלוסייה. מספר קטן בלבד שומרים על משרותיהם. למרבה הצער לא חשים הנותרים באחריותם כלפי אחיהם המרוששים, כמתחייב בזמנים קשים.

נטל המס השפיע ביותר על האוכלוסייה היהודית, נטל שלא פחת על אף המשבר, ובמקרים רבים החריף. הדבר השפיע באופן פטלי על המון

הסוחרים. גם למחסור באשראי היו גילויים קשים. בנקים לא יכלו להיענות למבקשי הלוואות. בעלי ממון הסתירו אותו בבתייהם, חששו לסמוך אפילו על האנשים המהימנים ביותר.

בשל המצב הקשה באמריקה, פסקו גם התמיכות שמשפחות רבות קיבלו מבני עירן, גם התמיכות למוסדות. האוכלוסייה היהודית נשענה על עזרה עצמית בלבד, שתוחלתה מוגבלת ביותר.

העירייה

העירייה נמצאה אף היא בקשיים כספיים בשנה הקודמת, לפיכך ניתן הסיוע למוסדות היהודים באופן לא-סדיר.

בסוף השנה הקציבה העירייה 2000 זלוטי לרכישת נעליים למען ילדים יהודים עניים בבתי הספר.

בית הקהילה — סטודנט נערי

הקהילה

רק עתה ניכרת בקהילה תזוזה, ניגשים לעבוד תקציב ראשוני ומקווים לעבור סוף-סוף לפעילות סדירה.

מן הפעילות לאורך השנה אין כמעט דבר הראוי לציון, פרט לניסיון לא מוצלח לקבל לרשותה את בית העלמין, הקמת בית מטבחים (ועוד במרחק רב מן העיר), שוחטים, מחלוקות וכך הלאה. לבסוף קיבלה הקהילה לידיה את ניהול מושב הזקנים.

שנה קשה עברה גם על המוסדות החברתיים.

חברת אורט

אורט ניצב בשורה הראשונה במצבו המאוד עגום בגלל עצירת התמיכה של המרכז. כיליון איים על בית הספר. רק הודות לפעילות הנמרצת של כמה עסקנים מסורים, נפתחה, בהשתתפות נציג הוועד המרכזי של אורט, ב' אייסנרוביטש, מגבית הצלה לטובת בית הספר. התנהלה

עברית, היסטוריה יהודית, תנ"ך, חומש עם רש"י, משנה, תפילה, ידיעות ארץ ישראל.

בית הספר "תרבות" מעניק לתלמידיו לא ידע בלבד אלא אף חינוך. הילדים מתחנכים ברוח העבודה והעצמאות. בבית הספר קיימת שותפות כיתתית וניהול עצמי של תלמידי הכיתות הגבוהות. להנהלה העצמית יש ערכאות ומוסדות משלה. לערכאה הראשית משתייך הוועד הראשי ומשפט החברים. עד כה פתחה ההנהלה העצמית את המוסדות הבאים: ועדת קרן קיימת, קואופרטיב ועזרה הדדית. היא גם מארגנת חוגים שונים; לאחרונה אורגן חוג לחקר קרמניץ העתיקה. ההנהלה העצמית מוציאה פרסום תקופתי משלה, בשם: קהילתנו. לאחרונה הוחלט לפתוח ערבי עונג שבת.

בשנה הנוכחית יוציא בית ספר "תרבות" מחזור ראשון של תשעה חניכים.

המצב הסוציאלי של הורי הילדים הוא כדלקמן: סוחרים זעירים – 30%, פועלים – 11%, בעלי מלאכה – 20%, יתומים – 12%, פקידים – 7%, אינטליגנציה עובדת – 7%, סוחרים – 3%. 40-50 אחוז מבין הפועלים, בעלי המלאכה והפקידים – מובטלים.

הילדים מקבלים בבית הספר ארוחת בוקר מדי יום.

קופת גמילות חסדים

גדולה היא חשיבותה של קופת גמילות חסדים לסוחרים הזעירים, לבעלי המלאכה המרוששים ואף למי שהיו בעבר סוחרים גדולים. הקופה התפתחה היטב במשך הזמן ומנתה 700 חברים.

בזמן שבעיר קשה היה לקבל הלוואה, ולו הקטנה ביותר, היו לקופה אמצעים לסייע לחבריה בהלוואות ללא ריבית. בשנה החולפת ניתנו 150 הלוואות בסכום הקרוב ל-70 אלף זלוטי. ההלוואות הן בגובה של 50-100 זלוטי. לקראת השנה החדשה קיבלו 100 סוחרים הלוואות בסכום כולל של 4,500 זלוטי לפדיון תעודות מסחר.

בשנה זו היו לקופה קשיים בגלל אשראי שהגוינט נסוג בו. ככלל התגברה על הקשיים, ונמנתה על המוסדות החברתיים האהודים בעיר.

חברת טאז

חברת טאז [הארגון להגנת בריאותה של האוכלוסייה היהודית] המקומית מונה כ-120 חברים. ילדי בתי הספר הפרטיים, החדרים, תלמודי התורה, נחונים לפיקוח היגייני של רופאים, ונוסף לכך עוד 60 ילדים אחרים. בקיץ שעבר אורגנה מושבה ל-115 ילדים. בחורף מספקים לעניים שבהם שמן דגים חינם.

מוסדות יהודים אחרים, כמו תלמוד תורה, מושב זקנים וכדומה, שרויים אף הם במצב חומרי קשה, בשל המשבר והקטנת התמיכה מצד האוכלוסייה.

פארוואסונג פון טאז — הנהלת טאז
 זיצן פון רעכטס צו לינקס — יושבים תיחין לשמאל:
 (1) דוד באקסטער, (2) יאןפערד האליה, (3) משהיקי מרגנית,
 סטייען (עומדים): (1) קאפלווער, (2) חיים פישטאן, (3) יוסף קרויס, (4) נאסי שניידער, (5) אברהם בימקער

חברת יתומים

הודות לעבודה התנדבותית של עסקנים אחדים, נסתיימה בשנה שחלפה בניית בניין בית היתומים, עתה שוהים שם 22 ילדים. נוסף לכך, יש בהשגחת חברת יתומים, 88 ילדים בעיר.

חוג היתומים העצמאיים התפתח אף הוא היטב. מתנהלת פעילות תרבותית, יש חוג דרמתי וכדומה. רבים מן היתומים הבוגרים הם כבר עצמאיים והם משובצים במקצועות שונים.

בית החולים היהודי

בית החולים היהודי קיבל בשנה החולפת 541 חולים, בהם 95 חולים במחלות מידבקות. היו במשך השנה 10,031 חולים אמבולטוריים. מבין החולים שנתקבלו, 120 נשלחו מן העירייה, 85 מקופת החולים, 49 ללא תשלום, 287 בתשלום.

מס החברים משולם פחות או יותר כסדרו ויש לו חשיבות גדולה לביטחון התקציבי של בית החולים.

התנועה הציונית

הפעילות הציונית הכללית, כנהוג מזה שנים אחדות, מבוצעת בידי הוועד. רוב החברים מסתפקים בהשתתפות באספה הכללית מדי פעם, ובשמחת תורה למניין וכדומה.

שונה הדבר ביחס לנוער הציוני. ארגוני הנוער, בזמן שהעלייה לארץ ישראל לא הייתה אפשרית, עברו תהליך של גיבוש פנימי. "החלוץ" וארגוני נוער אחרים, מנהלים פעילות תרבותית סדירה. יש לציין כי בשנה שעברה גברה הניידות לשמאל ולימין. נוסד גם ארגון רוויזיוניסטי שמשך אליו מספר רב של חברים, לרוב צעירים.

מקום ראשון בקרב הנוער תופס מחנה ארץ ישראל העובדת, שזכה בניצחון גם בבחירות לקונגרסים.

הכנסות הקרן הקיימת לישראל

ההכנסות פחתו בשנה החולפת. את הסיבות יש לחפש במצב הקשה של האוכלוסייה. בחנוכה שעבר אורגן בזר של קק"ל, השנה כבר לא נתאפשר הדבר.

המגבית של קרן היסוד הצליחה לעומת זאת לגייס השנה מספר זהה של תורמים ותרומות כבשנה שעברה.

אגודות מקצועיות

האגודות המקצועיות ניהלו בשנה החולפת פעילות במטרה לארגן את כל הפועלים בשורותיהן וברוב המקרים הצליחו בזה. בין החברים

מתנהלת פעילות תרבותית, לפועלים יש מועדון ספורט משלהם על שם מורגנשטרן, ספרייה ובה כמה מאות ספרים, חוג דרמטי וכדומה. האגודה הפכה לבית פועלים אמתי לחברים המבקרים בו בערבים.

המצב התרבותי

הספרייה שליד התנועה הציונית מונה 3,000 ספרים ביידיש, עברית, פולנית ורוסית, ו-250 קוראים. יש לציין כי רבים מבטלים את מנויים בשל צוק העתים.

העיתונות הגדולה מורשה נקראת עתה פחות. לעיתון "היינט" יש לא יותר מ-150 קוראים, לעיתון "מאמענט" – 120. לעומת זאת יש עלייה בקריאת עיתונים זולים יותר שמחירם 10 פרוטות, ועיתונים סנסציוניים. ספרים, למעט הספרייה, כמעט שאין קונים.

השתוממות רבה עוררה בעיר העובדה כי דווקא בזמן הקשה הצליחו לייסד שבועון בשם "קרעמניצער שטימע" [קול קרמניץ]. ניסיונות דומים, בשנים טובות יותר, לא עלו יפה. השבועון משך אליו את עניין הכלל, כבר בשלושת החודשים הראשונים לקיומו, ונקרא בידי כל שכבות האוכלוסייה.

אירועים אנטישמיים

גלי המהומות האנטישמיות, שהקיפו באוקטובר-נובמבר בשנה שעברה את הארץ כולה, לא פסחו על עירנו. ביום ראשון, 22 בנובמבר, ניסו חלמידים להתנפל על יהודים ברחוב ולהכות, לנפץ שמשות ולעולל מעשים "טובים" בדומה לזה. הודות להתנגדות הנוער היהודי ולהתערבות המשטרה, חוסלו המהומות באבן. הממשל לא החיר עוד פעילות אנטי-יהודית.

לידות, חתונות ומיתות

במשך השנה היו 121 לידות, 65 חתונות, 57 מיתות.

קרעמניצער שטימע, כ"ב בסבת, תרצ"ב

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם ע' 301 – 307.

תקציב הקהילה

אנו מוצאים לנכון להדפיס כאן את פרויקט התקציב של הקהילה היהודית בקרמניץ לשנים 1932-1933, כאילו סטציה לניהולה הנאות.

פרסום תקציב הקהילה עורר הערות ביקורת, עוד קודם לדיון בקהילה. בכל מקום דיברו על כך, וגם בטורי העיתונות המקומית פורסמו מאמרים בדבר התקציב. השוו בין תקציב הקהילה לבין תקציבי קהילות אחרות בוואלין. הדרישה הייתה: להתחשב במצב המוני העם.

השתדלו שתקציב הקהילה ייבנה באופן ראלי, למנוע גירעון. התקציב לשנת 1935 עמד על 71,304 זלוטי. בהוצאות: סעיף תרבות, חלמוד תורה, בית החולים היהודי, קופת גמילות חסדים, הכנסת אורחים, יתומים, מעות עצים (חורף), מצות, עולים, [מועדון] חשמונאי. המערכת.

הכנסות [נקובות בזלוטי]

1 [?]:

תעודות, אגרות תביעה וכדומה	200	200
----------------------------	-----	-----

2 רבנות:

תעודות לידה	1,500	1,500
-------------	-------	-------

3 שחיטה:

400 פרים ופרות 6.3 זלוטי לראש	2,520	
1,700 פרות עקרות 3.2 לראש	5,440	
4,200 עגלים 1.35 לראש	5,670	
8,200 אווזים 0.65 לראש	5,330	
38,000 תרנגולות וברווזים 0.20 לראש	3,000	37,260

4 בית העלמין:

מקומות קבורה 10-400	4,000	
אישורים להקים מצבות	6,000	10,000

5 מסי העיר:

תשלומי 1104 איש	35,600	
קנסות ועלויות הוצאה לפועל	1,780	37,380
	סה"כ	86,340

הוצאות [נקובות בזלוטין]

1 חובות:

	2,350	לבנקים ולפרטיים
5,130	2,780	בניית בית מטבחים 1929-30

2 אדמיניסטרציה:

	800	אולם
	150	הסקה
	100	תאורה
	50	אחזקת האולם
	50	ריהוט: 2 שולחנות
	72	24 כיסאות 3 ז' כ"א
	100	2 ארונות
	20	2 מתלים
	150	התקנת 20 מנורות
	200	טלפון
	25	מכשירי כתיבה
		הוצאות משרדיות:
	300	חומרי כתיבה
	500	הדפסה
	200	מני לטלפון
	200	דואר [?] וטלגרף
	159	מני לעיתונים
		הוצאות מנהליות:
	200	מטרות ייצוגיות
	300	הוצאות משפט
	300	הוצאות נסיעה
	300	מס אולם
	2,600	מזכיר
		צוות:
	1,500	מנהל חשבונות
	1,500	גובר
	1,200	שמשושרת
11,392	16	קופת חולים וסייע למובטלים

3 רבנות:

	3,000	רב הקהילה
	1,500	דיין

600		ר' דוד ראג
1,200		מזכיר לניהול פנקסי לידות
102		קאסא כאריך [?]
1,500		גמלות: הרב ברנשטיין
2,560		משפחת הרב רפופרט ז"ל
1,300		משפחת הרב סנדרוביץ ז"ל
12,262	1	תיבה קלפי [?] לבחירת רב ודיין

4 שחיטה וכשרות:

4,160		1 שוחט - 4,160
5,200		2 שוחטים - 2,600
3,200	[?]	2 שוחט - 1,560
1,200		1 שוחט -
800		1 שוחט -
1,040		משגיח כשרות
1,000		גובה של בית המטבחים
1,900		2 עובדי כשרות
1,000		כרכרות להסעת הרב והמשגיחים
1,300		פנסיה לקופאי של בית המטבחים
400		פנסיה לשרות בית המטבחים
200		אחזקת אולם בית המטבחים
1,100		קופת חולים
22,820	1	חומרי כתיבה לבית המטבחים

5 בית העלמין:

1,200		שכר: שרת
2,400		שני קברנים
1,200		שני עוזרים
200		חייט לתפירת תכריכים
206		קופת חולים ו
200		10 תכריכים חינם לעניים 20 לאחד
350		10 מצבות לעניים
6,256	1	שיפוץ וגדר

6 צורכי דת:

500		תיקון המקווה
100		עירוב
800	1	השגחה על העירוב

7 מושב זקנים:

3,000	אחזקת מושב הזקנים בניכוי הכנסות, סובסידיות וכדומה
-------	--

8 [7]

500	בית הכנסת הגדול
5,000	חינוך דתי לתלמידי בית הספר
8,000	בית החולים
600	הכנסת אורחים
1,500	קופת גמילות חסדים
200	גמילות חסדים פרוור דובנה
2,000	בית היתומים
300	קרח לעניים
1,000	עצי הסקה לעניים
2,000	מצות לעמים
300	חיילים יהודים לפסח
300	אסירים לפסח
22,700	1,000 תמיכה חד פעמית לעניים

9 תשלומים:

100	הדפסה וצווים
100	חלוקת הצווים
1,980	1,780 גבייה 5%
86,340	סה"כ 1

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם ע' 308 – 311.

ח' [חנוך] גילרנט (ניו יורק) בית הכנסת הגדול

כך כינו את בית הכנסת שעמד בלב העיר, כינו אותו גם: בית הכנסת הישן. לפי המסורת נבנה במחצית הראשונה של המאה ה-18. ניתן להסיק זאת מן הארכיטקטורה בסגנון הגותי, סגנון שזכה לתחייה בעת ההיא. החלונות והקירות הגבוהים היו צרים אנכיים, עם קמרון חצי עיגול בקצה. שני חלונות כאלה היו בכותל המזרח, ושלושה בקירות הדרום והצפון. בפנים הייתה תקרה עשויה קמרונים דיאגונליים בצורת כיפה. [אורך] הבניין בחוץ היה כ-75 מטר, 50 בפנים; רוחבו היה כ-50 מטר. בפנים, ברומו של החלק המערבי, לכל רוחבו, גולפו משוכות אבן, זו הייתה הגלריה של עזרת הנשים.

(צילום אלתר קצינזה)

בית הכנסת הגדול

בית קדשנו וחפארתנו

(הכתובת שהניספה בחזית בית הכנסת)

בבית הכנסת התפללו כמה מאות אנשים. ארון ספרים לא היה שם. הריהוט ברובו כלל דוכני תפילה, שולחן אחד ארוך, עם ספסלי צד, עמד בפינה הצפונית, סמוך לקיר הגבוה. שם נהגו לשבת העניים ביותר, עמך. הכניסה לבית הכנסת הייתה במדרגות אבן רחבות לבנות, יורדות אל רצפתו. במרכזו, הובילו מדרגות בגובה של כ-1.8 מטר, אל הבימה.

בפלוש היה בית הכנסת הקטן של החייטים. הפינה הדרום-מערבית שימשה לעמוד קלון, קינה, ולמתן חליצה. מקרה חליצה אירע בראשית המאה ה-20. הטקס נערך כשעה לפני הפילת מנחה. בפינה ההיא הוצב במשופע לוח גבוה, עד לתקרה. בחזית הלוח, שרפרף. הלוח נחשב מחיצה בין החיים למחים. האלמנה חלצה את נעלו השמאלית של הגבר, גיטה. הרב, רב הרצלה, העמיד על הבימה שני נרות עוטפי שחורים. בעצמו לבש ז'ופיצה [גלימה] שחורה. שעה שהדליק את הנרות, מלמל, נפרד מנשמת המת. לאחר מכן הורה לאלמנה להנעיל לגיטה מעין סנדל, עשוי פיסת עור אחת. היה עליה להשחיל חוט עור, עשוי מאותו עור. צעיף שחור כיסה את ראשה. צמרמורת חלפה בגוף. לבסוף הפנה הרב את פניו אל הלוח וביקש מחילה. האישה חזרה אחריו, בליווי יללת פחד. לאחר מכן קרא הרב פעמיים: "מותר לך, מותר לך" והורה ליהודים לעמוד לתפילת מנחה.

בבית כנסת קטן זה, נהג ר' אברהם מלמד, בעל הקריאה הנודע של בית הכנסת הגדול, ללמוד עם אנשים מדי שבת את פרשת השבוע עם פירוש אלשיך. בקיץ למד עמם גם פרקי אבות.

אותה שעה, בעזרת הנשים, הייתה איטה השוחטת קוראת לפני הנשים מתוך צאנה וראינה את המתאים לפרשת השבוע.

בחצר בית הכנסת, בכניסה, נהגו להעמיד חופות. בשעת הלוויה עצרו עם המת במקום זה להפילת אל מלא רחמים; בקרמניץ נשאו את המת. כך נהגו מדורי דורות, חיים ומוות קודשו סמוך לבית הכנסת.

בכניסה לבית הכנסת לא הייתה, לפי המנהג, מזוזה. משקוף האבן השמאלי של הדלת, השחיר מכתמי אצבעות, פרושות כשי"ן, שכל אחד הניח עליו ונשק. פירשו זאת כך: שדי של המזוזה יגדר את הדרך למתים הבאים מדי חצות לילה להתפלל, ומעשה שחיה כך היה:

בשעה מאוחרת מאוד בערב שבת, חורף שנת 1904, בזמן מלחמת רוסיה-יפן, נחרד רחוב יהודי שלם מזעקות פרא באמצע הלילה.

יהודים רבים נלקחו לצבא ממשפחותיהם מרובות הילדים, ונשלחו לחזית. חודשים ארוכים לא שמעו מהם. ודאי היה כי עצמותיהם שקעו אי-שם בים, במקום בו טיבעו היפנים את ספינות הרוסים. והנה קרה, ושני השוחטים, רבי מנדלה ובנו לייבלה, חזרו באמצע הלילה מבית

המטבכיים. חלפו ליד בית הכנסת הגדול, הרחוב חשוך לחלוטין. נר החמיד, הוא בלבד פיזר צללים באורו המרצד על אחד החלונות. נדמה היה ללייבל כי נשמות הנספים הן המבליחות ודועכות. מיד פנה אל אביו בקול רועד: "השומע אתה שם בבית הכנסת מלמולים?" הפחד השתלט עליו וגבר. ברגע שנכנס לרחוב מגוריו, לא שלט עוד בעצמו ונפל מתעלף על השלג המוקשה. מגדלה נחפז אל דלת הבית וקרא: "צאו להכניס את הבן הביתה". עירומים למחצה יצאו לרחוב, בקולות זעקה. הרחוב כולו התעורר. כשהשיבו את רוחו, בחן במבטים מבוהלים את סביבתו וקרא: "כבר הלכו למנוחת עולמם?"

למחרת הייתה העיר כמרוקחה. לא רחוק מבית הכנסת התגורר "נכד" של הצדיק ר' מרדכי, רבי משהקלה. שמשו הוסיף נופך למקרה, כי לדידו אין בכך חידוש. הוא, שומע זאת מד לילה. רבי משהקלה ומקורביו הקבועים נמלכו בדעתם, ובהסכמת כולם החליטו כי הנשמות

די גרניטע שול
בית הכנסת הגדול

אין להן מנוחה ויש לבקש מהן מחילה. וכך היה. ביום שני, כשאומרים חפילת והוא רחום, זמן ממושך, התכנס מניין בערב. עד חצות למדו משניות. בחצות נכנס המניין לבית הכנסת. קודם שפתח השמש את

זלת הכניסה, הקיש בדלת שלוש פעמים וקרא: "מתים, מניין יהודים באים לפייס אתכם! פנו מקום, הירגעו". בדחילו ורחימו נכנסו לבית הכנסת. התחילו לומר תהילים בחליכה. כולם אמרו קדיש דרבנן בציבור.

השמש קטן הקומה והנמרץ, מנדלה, שמר על בית הכנסת שיהיה צח ונקי. הוא התקשה להותיר תקרובת בבית הכנסת זמן ממושך לאחר התפילה, אלא כשהיה יארציט, אז דאג הוא עצמו ליי"ש עם ריקי ביצים לעליית הנשמה. מנדלה היה מקורב למתים בבית הכנסת שלו, כמו לייבושכה קוראת התפילות בבית העלמין שלה, שנהגה להתווכח עמם מתוך קרבה יתרה.

בית הכנסת הגדול עורר בעוברים ושבים כבוד. בכיכר הסמוכה, בה היו האיכרים נעצרים עם עגלותיהם ביום שוק, הם מעולם לא עמדו קרוב לגדר, אף לא מתוך דרך ארץ.

בבית הכנסת הגדול בלבד, התפלל חזן עם משוררים. בבית הכנסת התפללו נכבדי השלטון. שם נערכו טקסים רשמיים ביום ההכתרה של הצאר ניקולאי. בבית הכנסת נערכו אספות גדולות באירועים חשובים. ברוב בהתלהבות חגגו את ההצהרה החוקתית של הצאר לאחר מהפכת 1905. משם יצאו הפגנות רחוב בשירת "התקווה" "השבועה". בנימין יוספה, בנו של צדוק השוחט, ניצח עליהן בשירת "התקווה".

בית הכנסת איננו עוד, כמו היהודים. נשמותיהם אין להן כבר אל מי לבוא, למען מי להתפלל. הנשמות, כמו הגופות שנכחדו, היו לאבק. חנוצב"ה.

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם ע' 311 – 314.

בלה ברנשטיין (בואנוס איירס) בית היתומים

קורות הדאגה לבית היתומים בקרמניץ וההשגחה עליו קשורים קשר הדוק בשמה של סופיה איסקובנה קרמניצקה מנהלת לאורך שנים של בית היתומים, עד לרגע האחרון של הסוף הטריג. בדיון כינוה: אם היתומים.

סופיה נולדה בנייז'ין, למדה בפטרוגורד, שם הכירה סטודנט מקרמניץ, עזריאל קרמניצקי. הם נישאו והתיישבו בעיר.

בשנות מלחמת העולם הראשונה, כשהתנהלו קרבות על נהר איקווא, נמלטו לקרמניץ, מן העיירות והכפרים שלאורך קו החזית, משפחות רבות של יהודים מרוששים, פליטים שדודים. סופיה, אז אישה צעירה, החלה לטפל במשפחות הפליטים. היא עברה מבית לבית לגייס למענם עזרה. במיוחד השפיע עליה מצבם הקשה של ילדים פליטים גלמודים, בהם יתומים גמורים או יתומים למחצה שהוריהם נפלו בחזיתות או נספו בנדרים. מלוא השומה לבה ומאמציה הוקדשו לילדים אלה. עוד קודם שהוקם גוף שיזאג ליתומים, היא רושמת ביזמתה את כל הילדים, לוקחת על עצמה את העול ומתחילה במגבית סיוע בסגנונה. היא אוספת אמצעים אצל מכרים וסתם בעלי יכולת, מעוררת הבנה למטרה ופועלת רבות. לבסוף גומלת בלבה של סופיה החלטה כי לא די בתמיכה זו; כדי לעזור לילדים ולדאוג להם לחינוך ראוי, חובה להוציאם מן הסביבה הקשה ומאווירת העוני והמצוקה, ולרכז אותם תחת השגחה מתאימה.

באותם ימים כבר ניהל הג'וינט פעולות הצלה למען האוכלוסייה היהודית. בשל מצבה הייחודי של קרמניץ כעיר גבול, טרם הגיע אליה הג'וינט. יותר מזה, בקרמניץ אף לא שמעו על מוסד זה. סופיה הנמרצת, הנכונה להקדבה, מארגנת ועד, מושכת לעבודה בחורות צעירות, בהן אני ואחותי ריבה. כולן עובדות בהתנדבות לטובת יתומי המלחמה. לבסוף, בשנת 1922, היא שוכרת בניין בפרוור דובנה ומציעה לכוון מושבה קיץ ל-60 יתומים בהנהלת ריבה ברנשטיין. המצב קשה מאוד, יש מחסור במזון, אך המושבה פועלת עד סוף הקיץ. מתהווה בעיה מרכזית: אין לאן לשלוח את הילדים. נעשים מאמצים ונשכרים שני חדרים ברחוב בופרה: ראשיתו של בית היתומים בקרמניץ. התמיכה המתקבלת מן הג'וינט, עדיין לא מאפשרת אחזקה מלאה של

הילדים, ודאי לא שכירת איש שירות. סופיה עומדת במטבח בעצמה, מבשלת, מנקה, עושה כל עבודה שחורה. באהבה גדולה ובמסירות היא מקדשה את זמנה ובריאותה לילדים. ילדים שגדלו מעט, היא שולחת ללמוד באורט ובסדנאות פרטיות, דואגת כאם לכל ילד בנפרד.

קינדר פון בית יתומים (1925), אינז'ינר א. לטווינסאן וז'אן פרדסטנצקי
ילדי בית יתומים (1925), באחצט א. לויטסון וטוניה קרמניץ

כעוזר מסור לסופיה שימש לייבקה רוזנטל, המזכיר ומנהל החשבונות לאורך שנים של ועד היתומים, פעיל חברתי מסור, בהתנדבות. הוא עושה הכול כדי למצוא מקורות כספיים חדשים למען מוסד היתומים. מוצא כתובות בני עיר באמריקה ופונה אליהם יחד עם סופיה בבקשת תמיכה לבית היתומים. עם הזמן נוצר קשר הדוק עם יוצאי קרמניץ באמריקה. יושב הראש שלהם, בומא טרגר (בעלה של רוזה ויינברג), מגייס מיוצאי קרמניץ אמצעים כספיים ניכרים ושולח עזרה סדירה למען היתומים.

הודות לתמיכה עוברים הילדים לדירה מרווחת ונוחה יותר ברחוב סלובצקי, אצל גברת בוים; נרכש פסנתר ונשכרת משגיחה, גברת מניה קוטלר. ההוצאות גדלות בהתמדה, סופיה מקיימת חודש של מגבית, כמעט מכל המשפחות בעיר, מארגנת אספות רחוב, יום סרט, ופעולות נוספות.

ככל שחולף זמן מורגשת הנחיצות בבית מיוחד וקבוע לבית היתומים, ובהפסקת הנדודים. שנים ארוכות זה היה בגדר חלום, לבסוף, התגשם החלום. עזריאל קרמניצקי, חבר מועצת העיר, משקיע מאמצים על מנת שהעירייה תיתן חינוך מגרש ברחוב סלובצקי, שם נבנה בניין דו-קומתי למען היתומים. באפריל 1930 מתקיימת חנוכת בית חגיגות. ראש העיר, גופרה, מחנכד בגזירת הסרט, ולאחר מכן נושק לראשה של סופיה, ביטוי הוקרה על פועלה הגדול. בקרמניץ חג חברתי גדול.

ברונטשטיין ליינונג פון בית יתומים בנין (1928)
הנחת אבן הפינה לבנין בית היתומים (1928)

בית היתומים מונה 70 ילדים. ילדים גדלים להיות אנשים, עוזבים את המוסד, וחודשים באים. סופיה אינה מאבדת קשר עם הבוגרים. היא דואגת להם לעבודה, מסייעת להם במעשה ובעצה וממשיכה להיות להם מורת דרך מסורה.

אף שיש לה משפחה משלה, בעל וילדה, סופיה מתמסרת לכל גלמוד וסובל. היא פעילה במוסדות רבים כמו אורט, אצ"ע [אגודה להגנת בריאות היהודים], בית החולים. היא מבקרת תכופות אצל משפחות עניות בעיר, עוזרת, מעודדת, מלמדת אימהות עניות היגינה, יש בפייה מילה חמה לכל אחד. היא מעוררת אצל אנשים הבנה לעבודתה ומקבלת מהם עזרה נחוצה.

היא חינכה דור של פעילות חברתיות בקרמניץ, ושימשה להן דוגמה ומופת. אך בעיקר הייתה מסורה ליתומים שלה, למענם הלם לבה הרחב, עד שהיד הרצהנית גדעה את חייה ואת מפעל חייה.

יהיו דבריי מצבת נצח לסופיה, לבעלה האציל, לבתם היחידה ולמוסד שנקרא בית היתומים של קרמניץ.

קונטר'פאָרשטעלונג פֿון בית יתומים
הצגה של ילדי בית היתומים

הערת המערכת

לפי השבועון "קרעמניצער שטימע", בשנים האחרונות היו בין פעילי בית היתומים: ח' גרינברג, ב' פלדמן, גברת לנדסברג, נאומיק פינגרהוט, גברת קרמניצקיה, פינחסוביטש, ד' ווינברג, ב' יוספה, פ' בייטלר, מ' קפוזר, ד"ר לנדסברג.

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם ע' 314 – 319.

ל' ה' חוג יתומים עצמאיים

חג גדול היה בבית היתומים ביום בו עזבה קבוצה ראשונה של ילדים שהיו לעצמאיים, ובמקצוע שרכשו הם משתכרים במידה שכבר הם יכולים לפרנס את עצמם ללא סיוע מן הצד.

פני העצמאיים היו רציניות ומהורהרות, הם הבינו כי יום זה הוא אל נכון צעד בחייהם. מיום זה עליהם לדאוג לעצמם לחלוטין, להשתכר למחייתם ולהיות אחראים לכל מעשה בחייהם. אצל המחנכים וחברי ההנהלה היה זה יום של נחת וקורת רוח ברורה. נזכרו במצב הילדים כאשר קיבלו אותם לבית היתומים, כמה מאמץ ועבודה השקיעו בכל ילד בנפרד, כמה עגמת נפש הייתה להם כאשר חלה אחד מהם. נזכרו ברגעי נחת, כשהביאו תעודות טובות מבית הספר או מקורסים של ערב. מחשבות מסוג זה ויחפו בערב החוה בקרב המבוגרים כשהתבוננו בילדים, שמחים, רוקדים ושרים יחדיו.

למחרת נטל כל אחד מהם את חפציו והסתדר איש כפי יכולתו.

בימים הראשונים עוד קפצו בערב, לאחר העבודה, לבית היתומים לראות מה נשמע שם, לאחר מכן באו כאורחים מדי שבת. עם הזמן הפכו הביקורים נדירים, כל אחד מהם היה עסוק בעבודתו; היה עליו לדאוג לכל פרט בכוחות עצמו. בילוי שעות הפנאי ברחוב הייתה לו השפעה משלו על הילדים הבוגרים והחל לתת אותותיו. אזי החליטו המחנכים לרכז את הילדים וליצור מקום בו יתכנסו בשעות הפנאי.

הוקם חוג יתומים עצמאיים, שהציב לעצמו מטרה לארגן ערבי קריאה, לייסד ספרייה וכך הלאה.

בתקופה האחרונה נוסד ליד החוג מדור דרמתי שביצע באופן מבריק את המחזה העממי של שלום עליכם "האוצר". כל ההכנסות היו קודש לבית היתומים. עתה מתכוננת המחלקה להשיג 200,000. [?]

חברי החוג מסייעים לחברה בכל מגבית. מדי ערב נפגשים הילדים באולם שלהם, ששכרו במיוחד לשמש מועדון, וקשריהם הקודמים לא נקטעו.

יש לקוות כי משפחת ילדים זו תשמור באמצעות החוג על לכידות,
ויצמחו ויתפתחו מהם פעילים שדאגתם תהיה תמיד טובתו ופיתוחו
של בית היתומים, בו מתחנכים אחיותיהם ואחיהם הצעירים.

יבורכו ביכורי עבודתנו!

כה לחי חוג הילדים העצמאיים!

קרעמוצער שטימע

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם ע' 320.

טארוואלסטונג פֿון בית־יתומים מיטן פֿארשטייער פֿון צענטראלע
הנהלת בית היתומים עס בייז השוכני

ב' ברשפ (ניו יורק) עיר של מלאכה

קדמניץ הייתה במידה ידועה עיר של מלאכה, של אנשי עמל יהודים. נוסף ללמדינים, התפצלה העיר למקצועות שונים משום שהיו סביבה מספר גדול של עיירות וכפרים שהתפרנסו ממנה מבחינה תעשייתית.

להלן רשימת המלאכות השונות שנוצרו בידי יהודים.

מקצועות של יהודים: חייטים, משני סוגים: חייטים טובים ואיכותיים וחייטים שחפירתם גסה ופשוטה. חייטים לגברים, לנשים, לצבא. ראוי להזכיר כאן את יענקל שמוקלר שלנו. הוא היה מקובל מאוד על אנשי צבא בעלי דרגות רמות. אצלו הזמינו כותפות מעוטות זהב; את מלאכת הגמור היה עושה ביד.

נגרים של רהיטים איכותיים, חרשי עץ (לבנין בתיים), גגנים, צבעים, חרתים משני סוגים: לעיסור רהיטים יפים ולנרתיקי סיגריות, אלה האחרונים, שירתו חלק נרחב של רוסיה. נפחים, פחחים, עושי אופנים לעגלות, עושי רעפים, חבתנים, סנדלרים, תפרי עור, עושי כובעים, קדרים, כורכי ספרים, זגגים, עושי מוך, תופרי תיקים, עושי מסרקות, צורפים, שענים, רצפים, משחזים, עושי לבנים, סבלים, שואבי מים, קצבים, גלבים, עושי סיגריות, תופרות לבנים ואחרים.

הובלת סחורה הייתה אף היא בידי יהודים, הן הספקת סחורה הן סחר הדדי עם העיירות בסביבה. מבין מובילי עגלות ראוי להזכיר את בעל העגלה שימלה פויקר, הפטפטן מלא השמחה. בשבתות אחר הצהריים היה הנוער מתכנס בביתו, והוא היה קורא בפניהם ספרונים של שמ"ר [שייקבין]. בעוד מועד דאג להצטייד בהם אצל משה פאקנטרנר.

המוני העם היהודים בקדמניץ חיו בצניעות מיגיע כפיהם. כאלה היו גם בפעילותם הקהילתית. ללא המולה, כפי שנחגו אחרים.

שבתות הפועלים הראשונה, כדי שלא יעבדו בלילות שערב החגים היהודים, החליטו עליה בשבת לאחר התפילה, שעה שעשו יחד קידוש אצל אחל של מנוס.

יריעות מלאות חכמה עממית קלטו אחזני בימי החורף שעה שהתחממו ליד הקמין בבית הכנסת של הקצבים.

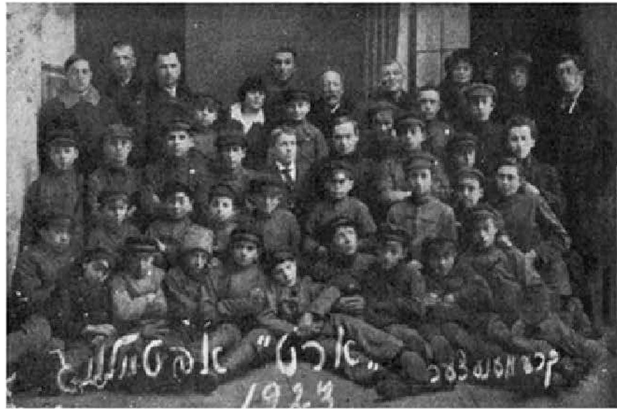
כאלה היגרנו לכאן, אל ארץ החופש אמריקה, חמושים לא רק בזוג ידיים עובדות אלא גם במורשת המנהגים של מקום הולדתנו. שמרנו כאן על העממיות והצניעות של אבותינו.

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם ע' 321.

בית הספר אורט

בית הספר אורט היה מן המוסדות היפים והחשובים שהיו בקרמניץ. במשך שנות קיומו חינך צעירים יהודים להיות אלמנטים חיוביים.

בית הספר אורט נוסד בשנת 1922 הודות ליוזמים המרכזיים: פ' פרלמוטר ועובדיס. בית הספר נמצא בדירה שכורה והיו בו שתי מחלקות: מסגרות וחרטות. מנהלו הראשון היה המהנדס דקלבאום. המכשירים ההכרחיים סופקו מטעם מרכז אורט בוורשה.

רמתו הגבוהה של בית הספר עוברה עניין רב בקרב הנוער היהודי בקרמניץ וסביבתה. עם הזמן גדל בית הספר ועבר למבנה משלו, נוספו עוד שתי מחלקות. ניהול בית הספר עבר לידי המהנדס רייך.

בוגרי בית הספר קיבלו עבודה בבתי המלאכה המקומיים, חלקם נשארו והמשיכו לעבוד בסדנאות בית הספר. תערוכות המוצרים השונים של אורט זכו בהכרה והערכה בקרב האוכלוסייה, יהודית ולא-יהודית, במיוחד התפרסמה במלאכתה הסולידית והנאה, מחלקת התפירה שתמיד היו לה הזמנות למספר חודשים.

החקציב השוטף של בית הספר מומן בעיקרו על ידי המרכז, תשלומי תלמידים, הכנסות ממכירת עבודות תוצרת עצמית, תרומות. המצב הכספי מעולם לא היה טוב, לא משבר אחד עבר על בית הספר.

הודות למורים, גם הלא-יהודים, שכמעט מעולם לא קיבלו את מלוא שכרם, ולמסירותה של חבורת עסקנים, עובדיס בראשם, היה לבית הספר אורט קיום. מפעם לפעם נערכו כינוסים למען בית הספר, והאוכלוסייה נענתה בחום. אורגנו גם הצגות תאטרון ביד התלמידים, יום סרט; ההכנסות היו קודש לבית הספר. אך השתדלו שיהיו לאורט חברים קבועים מחברת אורט.

מד פעם היו באים לקרמניץ נציגי ההנהלה המרכזית, שסייעו בביצוע מגביות לטובת בית הספר. העירייה, הפרישה אף היא מתקציבה סכום מסוים למען בית הספר. הליצאום סיפק זמן-מה חומרי בנייה מיערותיו לבניין ועצים להסקה. כל זה אפשר להפיץ מלאכה וחינוך בקרב השכבות הדלות ביותר של האוכלוסייה היהודית.

בשנת 1932, היה המהנדס אברהם רוזין, מנהל בית הספר. בתקופה זו קיבל בית הספר אישור ממשלתי כבית ספר מקצועי.

בשנת 1936 מנה בית הספר 160 תלמידים. כבר היו לו שבעה מחזורים ו-39 מועמדים לבחינות של שוליות חייטים ו-14 מועמדים לשוליות מסגרים. היו גם קורסים מיוחדים לחייטות, לנשים, שזכו למוניטין.

חתת הממשל הסובייטי הפך אורט לבית ספר לטרקטוריסטים.

בוגרים רבים של בית הספר מצויים בארץ ישראל ומועסקים במקצועותיהם.

בית הספר אורט גם נהנה שנים רבות מכספי הסיוע של יוצאי קרמניץ באמריקה. על הפופולריות שלו ועל ההערכה לה זכה בקרב האוכלוסייה היהודית, מעידה העובדה כי ביתו של יצחק-בר לוויןזון נרשם על שם אורט, המוסד המאושר היחיד בידי הממשל, שהייתה לו זכות לרכוש נכסי דלא ניד.

בין עסקני אורט בשנים האחרונות היו: מאיר, גולדרינג, ויינשטוק, מ' טרכטנברג, ישראל מרגלית, חיים עובדיס, קרויט והמהנדס רוזין.

קרעמניצער שטימע | ז'

מחוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם ע' 324 – 326.

חיי התאטרון בקרב היהודים

מפעם לפעם באו לקרמניץ חבורות שחקנים שונות, לחקות של יהודים, אוקראינים, פולנים, ונתנו הופעות שמשכו את האוכלוסייה היהודית לבקר בהן.

הנוער לא הסתפק בזה והקים חוגים דרמטיים במוסדות שונים. באמצעותם הועלו הצגות שונות, לעתים מוצלחות מאוד. לשבחם יש להוסיף, כי לא רפו ידיהם מכישלונות. הציבור היה בא וסלח לכישלון, הרי היו אלה אנשים משלנו המשחקים בתאטרון, והשחקנים הרי חובבים.

הוצג "נבלה" מאת פרץ הירשביין, בידי החוג הדרמטי של האיגודים המקצועיים בניצוחו של הבמאי בלושטיין; "הפונדק השומם" מאת פרץ הירשביין, שהציג חוג היתומים העצמאים, בבימויו של הנ"ל; "הנווד", בבימויו של פינחסוביטש, הוצג בידי חוג החובבים של התנועה הציונית וגם "כל נדרי", "בר כוכבא".

גם בחי הספר "תרבות" ואורט היו מארגנים מד פעם ערבים אמנותיים-מוזיקליים שעברו בהצלחה, ערבים אלה כללו דקלום, שירה, מחזות בעברית וביידיש. ביקרו בהם בעיקר הורי הילדים, שקיבלו את ההופעות בהתלהבות.

תנועות ארגנו אף הן ערבים מיוחדים, בהם בילו כלל לא רע. לא כל שכן כאשר ארגנו ערב סטירה והומור על חשבון עסקני הציבור והתנועות המקומיות, והעיר הייתה כמרקחה.

קרעמניצער שטימע | 7

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם ע' 326.

קופת גמילות חסדים

קופת גמילות חסדים – במובן מסוימת המשך של "הלוואת חן" שהייתה בעבר – הייתה מן המוסדות הפופולריים בעיר. נוסדה ב-1927, עם חורבן הקהילה חרב גם מוסד חשוב ונאה זה.

המייסדים והמנהלים גילו יזמה רבה על מנת להגדיל את ההכנסות: הנהיגו מס חודשי, מדי שנה הכריזו על חודש למען קופת גמילות חסדים, ארגנו "שרשרות עזרה" בעיתונות המקומית, סידרו מניינים בשמחת תורה.

לכבוד השנה החמישית לקיומה של הקופה, פרסמו פנקס מיוחד וארגנו חגיגה. מועצת העיר והקהילה הקציבו אף הם סכום מסוים לקופת גמילות חסדים.

להתפתחות קופת גמילות חסדים סייע רבות ג'וינט, שפיקח על הקופות. ההכנסות באו ממקורות פילנתרופיים ופנו לרגש הרחמים, אך העסקים נוהלו על טהרת היסודות הכלכליים. דאגו שההלוואות יוחזרו במועדן, שלא יצטברו חובות, שחובות ישנים ייגבו.

לפני חג, כשמספר הנצרכים להלוואה גדול, תמיד נמצאו אנשים שנתנו לקופה גמילות חסד של כמה מאות זלוטי.

הקופה הייתה מעניקה הלוואות לבעלי עגלות לקניית סוסים, לחולים עניים למטרות ריפוי, לשכר דירה, לסוחרים זעירים ובעלי מלאכה לפדיון תעודות מסחר שנתיות. ההלוואות היו ללא ריבית, והוחזרו בתשלומים שבועיים.

קופת גמ"ח הביאה תועלה מרובה להמוני העם היהודים. לא משפחה אחת נושעה בעת צרה באמצעותה ובזכותה. שמרו על קופת גמ"ח, פיקחו עליה ודאגו לבל תאבד פרוטה. אנשים שהתביישו לקחת הלוואה, קיבלו אותה בסתר.

הרב המקומי, הרב מינדזק, נשא לא אחת דרשה לטובת קופת גמילות חסדים. פעמים רבות, גם בדרשות אחרות, שילב הרחוקים בדבר המצווה והנחיצות של גמילות חסדים.

אחד המאפיינים המרכזיים בפעילות הקופה היה: כל נצרך יקבל סיוע.

בהנהלה האחרונה של קופת גמילות חסדים היו: משה גרשטיין, שלמה פינגרהוט, דוד גולדברג, נטע שטרן.

קופת גמילות חסדים הייתה מסונפת להנהלה המרכזית של קופות גמילות חסדים בפולין, נציגיה השתתפו בוועידות ארציות.

בקרמניץ התקיימה גם כן, פעם אחת, ועידה אזורית של קופות גמילות חסדים מן העיירות הסמוכות.

בפרוור דובנה הייתה קופת גמילות חסדים נפרדת.

קרעמניצער שטימע

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם ע' 327 – 328.

מ' גרשטיין פנקס קופת גמילות חסדים "הלוואות חן"

פנקס שראשיתו בשנת תקפ"ז, מלמד כי הקופה ללא ריבית, המוקדמת ביותר בקרמניץ, היא חברת "הלוואות חן", שהעניקה הלוואות משכון. מן הפנקס ניתן לראות כי היא המשכה של חברה בשם זהה שחדלה להתקיים.

"ואלה פעולות "הלוואות חן", הלא הן כתובות על ספר דברי הימים פנקס ישן". כך אנו קוראים בדף השער של הפנקס משנת ה' תקפ"ז.

בשנה היא התכנסו פעילים חברתיים, משכילים חשובים בני זמנו של י' ב' לווינזון, במטרה לחדש את פעילות "הלוואות חן", החברה שקרסה, וניסחו את התקנות הבאות:

א. קלפי [בחירות], יערכו מדי שנה במוצאי שבת, לא יאוחר מאשר ג' משפטים, ביום ייסוד החברה. בבחירות ייטלו חלק מרבית החברים בחברה.

ב. בקלפי מושכים החברים פתקי הגרלה. השלושה שעלו בגורל, נקראים בורדים. להם הזכות לפסוק אם הגבאים הישנים יישארו, או הם עצמם יהיו לגבאים. אסור שיהיו בין הגבאים קרובים עד דור רביעי, אם עלו כאלה בגורל, עליהם להפיל גורל בינם לבין עצמם מי יפלט.

ג. יש לרשום בפנקס כל הוצאה והכנסה.

ד. הנאמן, שברשותו ימצאו הכסף והמשכונות, חייב להיבחר בידי החברה כולה. הפנקס ימצא בידי הגבאי הראשון.

ה. אין לדחות בחירות למועד אחר, אם לא נסתיימו בלילה, חייבים החברים להשלימן למחרת, כשהם מתחילים מבראשית.

ו. נאסר על הנאמן לתת הלוואות בלי הגבאי. אם נתן הלוואה מיזמתו, היא תירשם על חשבונו (בהמשך רשום בדיו שונה: הנאמן רשאי להעניק הלוואה בעצמו, אך עליו להציגה לאישור בישיבה הראשונה שתהיה).

ז. איש לא יקבל הלוואה בסכום העולה על 1.5 רובל. ערך המשכון יהיה כפול מערך ההלוואה.

ח. אם אין הלווה פודה את המשכון תוך שלושה חודשים, הוא מקבל התראה, ולאחריה מותר למכור את המשכון.

ט. כל עוד לא פדה חלווה את המשכון ולא שילם את החלוואה הישנה, אין להעניק לו חלוואה חדשה.

י. כל המבקש להירשם לחברה, שלא על מנת ללוות כסף, מחויב ברובל אחד דמי כניסה ובתשלום עשר פרוטות מדי חודש.

יא. מי שאינו משלם את דמי החבר אינו יכול להשתתף בבחירות.

יב. כל חבר חדש נחשב מועמד, עד לקלפי השלישית.

יג. אחד החברים בחברה מתמנה לגבות מן החברים את התשלום השבועי.

יד. אם בין הגבאים ובין אחד האנשים מתגלע קונפליקט או סכסוך רציני, חייב הנוגע בדבר לזמן את שלושת הגבאים ושבעה חברים חשופים בחברה, והעשרה יחד, חייבים להסדיר את הסכסוך.

טו. בשבת משפטים "כסף חלווה", תכנס החברה מניין לקרוא ולהתפלל מוסף, הכיבודים והעלילות שייכים לגבאים.

טז. מדי שנה לפני קלפי, חייבים הגבאים והנאמן להציג חשבון הכנסות והוצאות ושל סכום המשכונות.

יז. בערב יום כיפור מחויבים הגבאים לשבת לפני הקערה ליד בית הכנסת הגדול ובית המדרש.

יח. ג' משפטים לאחר קלפי, מותר לגבאים להוציא שלושה רובל על סעודה, למען הכבוד וכדי לחזק את החברה. אם חלילה תתאווה החברה לסעודה של תבשיל חם ומזונות שונים, העלולים לחייב הוצאות גדולות, לא יהיו ההוצאות מן הקופה, אלא כל אחד ישלם כפי יכולתו מכיסו.

תקנות אלה חייבה אספת החברה עם הגבאים וסימנים וחי בהם.

על החתום: סופר משה-שלמה מוה"ר יעקב מלודמיר.

מפרוטוקולים של קלפיות לאחר מכן, נראה כי תקנות רבות שונות. כך למשל נמצא כי הגבאים נבחרו ברוב קולות ולא על פי גורל. ההלוואות גדלו עם הזמן עד 3 רובל. מנגד, התרומה החודשית קטנה. זמן ההלוואה עלה משלושה חודשים לשלוש שנים. דמי כניסה – 6-3 רובל.

מה היה מספר הלווים ניתן לשער לפי סכומי ההלוואות. עם התהוות החברה ניתנו הלוואות בסכום כולל של כ-40 רובל, כעבור 52 שנה עלו על 300 רובל, ב-1913 – מעל ל-1000 רובל.

אם נביא בחשבון כי הלוואה, אפילו בשנת 1913, לא עלתה על 5 רובל, ניתן לשער בקלות את מספרם הגדול של הלווים, ואת גודל המצווה של הקופה לאוכלוסייה היהודית חסרת האמצעים בקרמניץ.

לפי הדוחות בפנקס, נערכו הבחירות מדי שנה בסדרות, לא יאחר מאשר ג' משפטים, באווירה חגיגית מאוד. אט-אט התאזרח המנהג כי בסעודות, שנערכו תמיד אצל הגבאי הראשון, השתמשו ב-13 מזונות שונים. י"ש נאסר, רק בירה, ובכסף פרטי. שאר הוצאות כיסו החברים המשתתפים. לא נתגלעו מחלוקות בחברה "הלוואות חן". מאכלים ומזון שנותרו, שימשו סעודה קטנה לגבאים החדשים והישנים.

בפנקס מופיעים שמות של אנשים נכבדים, שמככבים בהם למדנים גדולים בעלי עבר משכילי עשיר, כמו שמות הגבאים חיים לנדסברג, ד"ר אריה לנדסברג, יורשי אברהם-בר לנדסברג (קרובים וידידים של י' ב' לוינזון. ר' אברהם-בר לנדסברג מת במגפה בל"ג בעומר בשנת 1831. הוא היה אביהם של אריה-לייב לנדסברג, הביבליופיל והלמדן הידוע ושל שלמה-ישעיה לנדסברג, חבר ב"כרמל"). בין הגבאים מצוי נחמן פרילוצקי, אביו של עורך "מאמענט", צבי פרילוצקי.

סיפר לי בנו של גבאי, כי לפני 41 שנה [1890 לערך] דחו את בקשתו של העסקן הנוודע, ד"ר הינדס, להתקבל לחברות בחברה, משום שמוצאו מבעלי מלאכה [?]. מספרים כי הוא וחברו צבי פרילוצקי פנו אל הגבאי ודרשו ממנו להצביע בפנקס על האיסור לקבל חסידים ובעלי מלאכה.

רישום כזה כמובן אין בפנקס. אך נותרה העובדה כי חסידים ובעלי מלאכה לא הורשו להצטרף לחברה, עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה נקטעה פעילות הקופה. לאחר המלחמה זומנה אספה וניסו לחדש את הפעילות של החברה. לבסוף, לאחר אספות רבות וחקירות, הוחלט לחסל את החברה. משכונות, בגדים, נחושת, הוחזרו ללווים ללא תמורה, חלק מכלי האוכל מכסף, הוענקו מתנה למושב הזקנים. כלי הכסף הנוחזרים וחפצי ערך, נמכרו.

בעת ההיא רצו לשפץ את בית המרחץ שבנה חייט יהודי בשם מאלאחוב, שבנה בסוף המאה ה-19 את בית המדרש הגדול, החדש, שאמור היה להיות מתוחזק מהכנסות בית המרחץ.

החברים הנותנים מחברת "הלוואות חן", בראותם את המאמץ שעשתה העיר, שנזקקה למוסד בית המרחץ, החליטו לתת את ההכנסות ממכירת המשכונות לצורך השיפוץ, בתנאי שהרווחים ימסרו לבית החולים, בית היתומים, מושב הזקנים.

שיפצו את בית המרחץ ומסרו את ניהולו ליהודי חסר בית בתמורה לאחוזים.

היו ברשות החברה גם שתי חנויות, שקיבלה עבורן שכר דירה.

כיוון שבחקופת הממשל הרוסי לא היו חברות מסוג זה רשומות, רשמו אותן על שמו של גבאי. לאחרונה נהרסו החנויות והשטח נמכר בידי יורשי הגבאי לנוצרי.

כך חדל להתקיים מוסד צדקה יהודי ישן, והותיר אחריו ירושה של קורוחיו, את הפנקס.

קירעניצער שטימע, 8.1.1932

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם ע' 328 – 330.

קרמניץ האחרת

קרמניץ קנתה לעצמה שם במוסדותיה, בפעילי ציבור מסורים, בנוער הנאה ובחיי החברה הקצביים שלה. למען האמת, היו גם גילויים שליליים, מריבות, הלשנות, ותגרות ידיים. קרמניץ כמוזן לא הייתה חריגה בזה.

הצליחו להסית פעיל ציבור אחד בזולתו, נתהוו מחנות ונוצרו מאבקים. אך פעילי ציבור ישרים מצאו תמיד הגנה ואהדה בחברה היהודית.

מחלוקות פרצו בכל מקום, אף בבית הכנסת בשעת התפילה. התווכחו, התלהטו, דוכני תפילה התעופפו ומכות, והסוף השתקף תכופות בבית המשפט.

העיתונות המקומית בלמה מעט את המחלוקות. התביישו להופיע בעיתון. מתנגדים מצאו דרכים להזיק לעיתונות ולפגוע בה. "קרעמניצער שטימע" נדפס זמן-מה ברובנה, יד נעלמה מנעה הבאתו לשבת, אלא לאחר ימים אחדים כשהתיישן, והקורא איבד עניין בו.

השוק הישן, דער אַלטער מאַרק ציכונג: אלתר קצינזה

במשך למעלה ממאה שנה הייתה בעיר חברה קדישא, עם זאת נוסדה חברת "נושאי המיטה", שקיבלה את אישור הממשל. העניינים שם הסתבכו ומונה קומיסר, בשל חקירה נאסרה ההנהלה.

כשנבחר הרב, במספר עצום של קולות, ניסו אנשים מסוימים למנוע את אישור הבחירה בידי הממשל.

בבית התפילה של החסידים פרצה מחלוקת בגלל חזן, מחלוקת שיצרה שני מחנות נצים. דבר דומה קרה בבית התפילה מגיד.

פרנס של הקהילה לא בא במשך שנה תמימה לשיבות ואף ניהל אינטריגות כנגד הקהילה.

עגמת נפש מרובה גרמה ההסתערות הפומבית על הקהילה בשנת 1931. הקצבים שבתו בדרישה להקטין את המס על שחיטת בהמות. משדחתה הקהילה את דרישתם, הובילו הקצבים את הבהמות לשחיטה בעיירות הסביבה, והצליחו לשכנע את השוחט המקומי לשחוט למענם בבית המטבחים של קרמניץ. משנודע הדבר לקהילה הלך ראש הקהל לבית השוחט, שמסר לו מיד את החלפים.

בין הקצבים פשטה שמועה כי הקהילה לקחה מן השוחט את החלפים. המעשה עורר בקרבם זעם רב, והם נטלו משוחט אחר את החלף שלו.

בעת התוועדות הקהילה עם הקצבים, למציאת פשרה, שהתנהלה באווירה כעוסה, חסמו כעשירים קצבים את הדרך ולא הניחו לאיש, לא להיכנס ולא לצאת. בינתיים הכו ופצעו את מזכיר הקהילה ופרנסים אחדים. קצב הוציא לאחד הפרנסים שן באמצעות ערדל. קצבית שלחה בשעת מעשה מכתב לראש הקהל בדרישה שיפתור מתפקידו, אחרים דרשו ממנו לכתוב מכתב לאשתו שתחזיר להם את החלפים. ראש הקהל כתב לאשתו לזמן למקום משטרה, זו באה לאלתר. הקצבים הסתלקו, אך הותירו במקום ממש חורבן, והמשטרה ניהלה חקירה.

"אגודת הרבנים" שלחה את הרב מרובנה, הרב מהיפית, לחקור את העניין, להסדיר ולפתור את הסכסוך.

הרבנים ובעלי-בתים אחדים סבבו בין האטליזים, לפי החלטת התוועדות מיוחדת, בדרישה מן הקונים לא לקנות בשר שחיטת חוץ.

הדבר הכעיס את הקצבים אף יותר, הם הכו את הרב ואת בעלי-הבתיים.

זומנה פגישת מחאה מיוחדת. למעלה מאלף איש נטלו בה חלק וגיננו את התנהגות הקצבים.

הממשל התערב, הקצבים התפשרו עם הקהילה, והסכסוך הממושך חוסל.

העניין מצא ביטוי גם בבית המשפט העירוני, שהכיר בצדקתה המלאה של הקהילה בקרמוץ בשאלת השחיטה. הקהילה זכתה במשפט, האוטוריטה שלה התחזקה, והציבור נשם לרווחה.

ק' ש' [קרעמניצער שטימע?]

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם ע' 332 – 333.

מ' גולדנברג (בעת השלושה) האיגוד המקצועי

ניצני הארגון המקצועי בקרמניץ נראו בראשית המאה ה-20. הוא נשא אז עדיין אופי כאוטי, וקשור היה קשר הדוק בפעילות המחתרתית של בונד בעיר. סגנוניות ראשונות היו כרוזים מהפכניים ביידיש שסחפו בסערה את הרחוב היהודי, תוך דחיקת חוברות הרומנים הסנסציוניים של שמ"ר. בלעו אותם בהתלהבות רבה, הם הקלו את נטל שעות העבודה הארוכות לאין קץ ואת המצוקה הקשה, ושרטטו עתיד ורוד.

כבר אז הטיל השם "בונד" חיתתו על תושבי קרמניץ מהוגנים ואמידים. השם הדיף ריח מרד, כלא, סיביר ואף תלייה. וכשפרצו שביטות ספונטניות באחדים מבתי המלאכה של החייטים והנגרים, בדרישה ליום עבודה בן שתיים עשרה שעות, התקוממו המעבידים במרירות. תכופות פרצו קטטות במקומות עבודה, ומשטרת הצאר התערבה במקרים רבים.

בהקשר זה ראוי להזכיר אפיזודה שאירעה מיד לאחר שנת 1905. ספר מקרמניץ, חבר פעיל בחבורת מכבי האש המתנדבים, השתלח בערב קיץ אחד בשתי נערות מתלמדות בתפירה, וקרא בקולי קולות: "ראו, שתי מתלמדות זבות חוטם אלה, מבקשות להפיל את ניקולאי..." נוצרה התקהלות. הטחת אשמה מסוג זה, עלולה הייתה לגרום לתוצאות חמורות. הסוף היה, שהפועלים הכריזו חרם על הסיד נאמן זה של הצאר, חרם שהחזיק מעמד זמן רב ואיים למוטט אותו. הספר נאלץ להתחנן אל הפועלים, שיבטלו את החרם. אינצידנטים כאלה ודומים להם, בהם גילו הפועלים המאוגדים סולידריות, עוררו כלפיהם דרך ארץ. הושג יום עבודה בן שתיים עשרה שעות במרבית בתי המלאכה. בכוח השפעתם אילצו עסקני הפועלים את המעבידים להיכנע, לשפר תנאים ולהעלות שכר. הם ניסו לארגן גם את הפועלים הלא-יהודים.

ניצנים אלה נשטפו בגלי הריאקציה החשוכה, שהשתוללה עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה. בקרמניץ, בעלי המלאכה התמוטטו לחלוטין ועמם גם הפועלים. כל העקבות לארגון הפועלים נמחו.

זמן קצר לאחר מהפכת 1917, צמחו מחדש איגודים מקצועיים חזקים בקרמניץ, איגודים שניהלו פעילות מקצועית ופוליטית מסועפת. הם אורגנו ונתמכו על ידי המפלגות בונד, ופועלי ציון.

החזק באיגודים היה איגוד המחט, שכלל חייטים, תפרים, עושי מוקיים. הייתה לו ההשפעה הרבה ביותר ברחוב היהודי. בכוח חלהט המהפכני של העת ההיא, נוסדו תוך שבועות מוסדות תרבות, קורסים למיניהם, מערכות בחירות נוהלו בהצלחה גדולה – הקהילה הראשונה בקרמניץ נשלטה בידי רוב של פועלים.

עם הכיבוש של הצבא הגרמני בסתיו 1918, החלו רדיפות של הארגונים הפרוגרסיביים. מספר ניכר של עסקנים מקרב הפועלים נאסרו. פעילות האיגודים המקצועיים חוסלה כמעט לגמרי, ומפלגות השמאל הפוליטי ירדו למחתרת.

בזמן מלחמת האזרחים, כשהממשל בעיר התחלף בתכיפות (חילות פטלורה נשארו זמן רב מכולם), לא עמדה כלל על הפרק שאלה של פעילות חברתית-סוציאלית כלשהי. כל רמז להתארגנות פועלים סומן בחותם של סיכון בולשביקי-קומוניסטי והיווה סכנת נפשות.

במובן זה לא היה המצב טוב יותר גם בראשית הכיבוש הפולני, בשנים 1920-1921.

רק בשנת 1924 – כאשר הקשר עם המרכזים בפולין התהדק, והשפעתם התרבותית והכלכלית התחזקה – נרתמו כוחות צעירים בחוגי הפועלים (חלק ניכר ממנהיגי הפועלים מן השמאל, בני הדור המבוגר, עזבו עם הבולשביקים ונשארו ברוסיה) לפעילות מחודשת. נקשרו קשרים עם מרכזי האיגודים המקצועיים בקרקוב ובוורשה.

בקרמניץ, כמו בפולין כולה, שגשגו המסחר והמלאכה. לראשונה נוסד איגוד נגרים, ומיד לאחר מכן איגודי פקידים ושכירים בבתי מסחר, איגודי חייטים, תפרים, אופים, ספרים, מדפיסים ואחרים. מקום הכינוסים הראשון היה בחצרו של אבא צוקרמן, וזמן רב נמצא בדירה בחצרו של ברנשטיין ברחוב גורנה.

יחד עם פעילות מקצועית התנהלה גם פעילות תרבותית ענפה. מקום חשוב במיוחד מילא החוג הדרמטי שהופיע בקרמניץ וסביבתה בהצלחה מרובה. נוסד מועדון ספורט פועלי "כוכב השחר". הונח יסוד לספריית פועלים שהתפתחה לימים וזכתה במספר קוראים גדול מקרב הנוער מכל השכבות.

חשומת לב רבה הקדישו חוגי המנהיגים של האיגודים המקצועיים לקורסים של ערב, בהם למדו פועלים רבים קרוא וכתוב, אחרים השלימו את השכלתם הבסיסית. חשובים ביותר היו גם קורסים מקצועיים. צעירים מקרב האינטליגנציה מתנועת השמאל, שימשו מורים ומנחים. תכופות החקיימו גם הרצאות ושיעורים בנושאים פוליטיים ואחרים. נוסף על הכוחות המקומיים גם היו מזמינים מרצים מורשה, למברג וערים אחרות.

פעילות האיגודים נוהלה באמצעות משרד מרכזי ובו שני נציגים מכל איגוד. השפעה עיקרית במשרד זה הייתה לחברים הקומוניסטים.

צ' גרופע היינדיגער מן די פראפעסיאנעלע פארײַונען, 1927
קבוצת חברי האגודות המקצועיות, 1927

עיקר חשומת לבו של המשרד המרכזי הופנתה תמיד לשיפור תנאי העבודה והשכר. מאבק קשה נוהל עם בעלי המלאכה, שעבדו בעצמם שעות ארוכות ודרשו זאת גם מן הפועלים שלהם. על כל תוספת נאלצו לנהל משא ומתן ממושך, ונדיר שהשיגו זאת ללא שביתה. יש להוסיף, כי חלק גדול מבעלי בתי המלאכה היו חברי בונד לשעבר.

אחד המאבקים הקשים כנגד המעסיקים, שהמשרד המרכזי נטל על עצמו, היה המאבק עם הנגרים, בראשם עמד אחד ממנהיגי בונד הבולטים.

הפועלים הכריזו על שביתה אותה ניהלו בעקשנות. האיגוד מנה מספר גדול של חברים שעבדו כל השנים בתנאים קשים בסדנאות צפופות, והשתמשו בכלים פרימיטיביים. במאבק זה, היה גם ניסיון להשיג יום עבודה של שמונה שעות, איגוד הנגרים היה חלוץ בתחום. השביתה לוותה בקטטות דמים עם מעבידים ומפירי שביתה. השובתים נתמכו כספית ביד כל החוגים המתקדמים בעיר בהם קבוצות שמאל ציוני. המלחמה העיקשת נשאה אופי חריף. לבסוף התערבו נציגי הממשל. הסטרואסטה, חבר לשעבר במפלגה הפולנית הסוציאליסטית, פ' פ' ס' [Polska Partia Socjalistyczna], בעזרת המפקח על העבודה, הפעיל לחץ כבד על המעבידים והם נענו לדרישות החשובות של הפועלים, ובראשן, יום עבודה בן שמונה שעות. הניצחון הוביל לכך שהאיגודים האחרים חשיגו את דרישותיהם ביתר קלות.

ניצחון זה חיזק את האוטוריטה של המשרד המרכזי. לאחר הישגים בתחום הכלכלי, פנה המשרד המרכזי לחזית הפוליטית. בימים ההם נערכו בחירות ראשונות למועצת העיר בקרמניץ. היו שתי רשימות: רשימה יהודית כללית ורשימת האיגודים המקצועיים שסיסמתם נשאה אופי מעמדי. מערכת הבחירות נתמכה חומרית ביד הפועלים עצמם. שני חברים נבחרו מן הרשימה, שעה שרשימת האזרחים המאוחדת הכניסה למועצה עשרה מועמדים. על אף מספרם הקטן מילאו נציגי הפועלים תפקיד חשוב במועצת העיר, משום שהיוו לשון מאזניים בהצבעות, במיוחד בשאלות בהן עמד הגוש היהודי כנגד הגוש הנוצרי. נציגי הפועלים הצביעו במקרים כאלה לפי האינטרס המעמדי, ודעותיהם עוררו עניין רב.

תכופות הצביעו נציגי הפועלים היהודים יחד עם הנוצרים, נגד חברי המועצה היהודים, כאשר על הפרק עמדה העלאת המס על סוחרים ומעבידים או שכר דירה לאולמות השייכים לעיר. בשאלות של סובסידיות לבתי ספר הצביעו הפועלים נגד סובסידיות לתלמוד תורה ולבית ספר "תרבות" ודרשו סובסידיות למוסדות תרבות יידישיסטיים. כמו גן הילדים של גיבלבנק, בכך נתמכו מרבית חברי המועצה הנוצרים.

אך כאשר צפה ועלתה השאלה של בית החולים היהודי, בית הספר אורט ומוסדות צדקה יהודיים מסוימים, הטו נציגי הפועלים את הכף לצד היהודי. המגמות האנטישמיות של חברי המועצה האוקראינים והפולנים (והן היו חזקות למדי) נתקלו בהתנגדות עזה מצדם.

הפעילות הנמרצת של האיגודים המקצועיים התרחבה בהתמדה, ועם האכילה בא התיאבון. הוחל בפעילות הסברה פוליטית מסועפת. ארגנו הרצאות פומביות ביידיש ובפולנית, ערבים ספרותיים, חוגים לחינוך פוליטי עצמי.

הסאנאציה [גוש פוליטי בפולין שלפני מלה"ע השנייה, דגל בהבראה מדינית-כלכלית], שאחזה בהגה השלטון, התקרבה בינתיים בצעדים מהירים לפשיזם. נציגיה בקרמניץ החלו להביט בעין רעה על הפעילות הפוליטית של האיגודים, וגברו הרדיפות אחר מנהיגי הפועלים. שניים מהם נאסרו באשמת פעילות קומוניסטית. נציגי הפועלים התגייסו במשנה מרץ לפעולות הגנה שעוררה הד גדול בכל שכבות האוכלוסייה היהודית, סכומי כסף גדולים נאספו, עורך הדין הידוע, פאסכאלסקי ועוזריו, הופיעו במשפט (המשפט הפוליטי הראשון בקרמניץ) כתוצאה מן המאמצים שוחררו שני הנאשמים.

אך זו הייתה רק ראשיתו של המהלך לחנוק את ארגון הפועלים. הרדיפות אחר מנהיגי הפועלים גברו עוד ועוד. חקירות משטרה של פעילים מקצועיים, ביקורות באספות הפועלים ובספרייה, היו חזון נפרץ. סוכני משטרה פקחו עין על חגיגות אחד במאי במקום ההתכנסות, ולמחרת היה חבר מסוים נקרא למשטרה לחקירה. תכופות היו סוכני משטרה חודדים בלילה לאולם, שקושט ערב חגיגות אחד במאי, ומחוללים בו הרס.

אך כל הרדיפות והמאסרים לא בלמו את הפעילות של עסקני הפועלים האחראים ושל האינטליגנציה הצעירה. אחדים מהם הואשמו בפעילות קומוניסטית, נערך משפט שני. בפעם זו נשפטו כמעט כולם לשנות מאסר ממושכות.

בפברואר 1937, ביצע הממשל בקרמניץ, לפי הנחיית המחוז, מאסר המוני בקרב חברים פעילים של האיגודים המקצועיים. 36 מהם הואשמו בהשתייכות למפלגה הקומוניסטית. המחשבה הייתה להנחית

מכת מוות על ארגון הפועלים בגבול המזרחי. תחת לחץ הטרור הנורא חוסלה פעילות האיגודים, הפעילות התרבותית שובשה לגמרי. חלק מן החברים הבולטים באיגודים המקצועיים היגרו עוד קודם לכן, בלחץ הרדיפות והתנאים החומריים, לדרום אמריקה.

החברים שנאסרו עונו באכזריות. הושיבו ביניהם מסיתים-מרגלים, והדבר גרר מאסדים גדולים אף יותר. אחד האסירים, פעיל רב-שנים בתחום המקצועי, לא עמד בייסורים הקשים ומת.

לבסוף נערך משפט שהממשל ליבה, והוכן כתב אישום ענק כנגד עשרות אסירים יהודים ואוקראינים. למרות ההגנה המזהירה של עורך הדין לנדאו ואחרים, הם נשפטו לשנות מאסר ארוכות.

איש מהם לא הספיק לשבת את מלוא תקופת המאסר שנפסקה לו. הצבא האדום, שצעד לתוך מזרח פולין, פתח לרווחה את שערי הכלא ושחרר את כולם.

הפעילים הוותיקים בתחום הפוליטי והמקצועי, ניצבו בפני מציאות חדשה לחלוטין. חלקם נשארו נאמנים לעברם, אחרים נרתעו וחזרו בהם לאור הקשיים בהם נבדלה המציאות מן החלום.

מתוך הפרק: ארגון הפועלים היהודי ע' 335 – 340.

בתחום פעילות של חמש שנים בקירוב.

בינתיים צמח דור חדש של עסקני בונד. ראוי להזכיר את: יצחק קרמניצקי, בנו של סוחר טכסטיל גדול, שנאסר יחד עם ימפולסקיה; שלמה פינגרוהוט, סוציאליסט בעל הכרה, עסקן מסור באיגודים המקצועיים, חבר מועצת העיר לאורך שנים; שני האחים מאנוסוביטש, פעילי תרבות מסורים, סייעו באיסוף פולקלור בעת ביקור משלחתו של אנ-סקי בשנת 1912, הודות לפעילותם שזכתה להצלחה רבה גבר בעיר העניין בספרות יידיש המודרנית (היגרו לאמריקה); חיים גיבלבנק, מורה, ייסד בית ספר ששפת ההוראה בו יידיש, והיה לו קיום תקופה ממושכת; פרנץ איידיס בנו של משה איידיס, בעל בית מרקחת, מעשירי העיר ומן המתבוללים, פעיל מנוסה באיגודים המקצועיים, עבר לרוסיה; חנוך הונקלרנטר, ציוני בעברו, שהיה לבונדסט ויידישיסט מסור, נודע בידע הפולקלור היהודי, חי באמריקה, פעיל בתחום התרבותי בקרב יוצאי קרמניץ; ד"ר שקלאווין, רופאה בבתי ילדים בקרמניץ; יאניה גרינברג, עורך דין מראשוני פעילי בונד בעיר. יחד עמם נודעו: המורה יצחק חרש, איש חינוך משכיל ומוכשר, תחילה מורה לרוסית, התמחה ביידיש והיה מן המורים המהוננים לשפה זו; הסטודנט גלזמן, מורה לרוסית; דורה קימל, בתו של יחזקאל הנגר, נודעה בשם: חברה דבורה; דוד רוכל, בנו של סוחר עשיר, לוחם קנאי למען שפת יידיש וספרותה, עבר לימים לוויילנה ולוורשה והיה פעיל בהוצאה לאור כשותף של קלצקין, מחבר סדרת ספרי ילדים (פרטים בלקסיקון של רייזין), היה לימים קומוניסט פעיל, עבר לברית המועצות; ברוך ברשף שכיניו קשטן ורבים אחרים.

מרשימת עסקני בונד בתקופות שונות, ניתן לראות כי בונד בקרמניץ נשא אופי של הליכה אל העם. אינטליגנציה צעירה מבחים בורגניים, לרוב מתבוללים, נכבשה בקסמם של רעיונות סוציאליסטיים ונטעה אותם בקרקע יהודית. הם לא ביקשו להצטרף למפלגות רוסיות כלליות אלא היו פעילים בקרב עמם, וייסדו בעיר מפלגת פועלים סוציאליסטית יהודית. בפעילותם התקרבו להמוני העם היהודי, הכירו את שפתם ובמרוצת השנים פיתחו פעילות רחבה בתחום החינוך והתרבות, ובתחום המקצועי והפוליטי.

השנים 1917-1922 היו שנות פריחה לתנועת בונד בעיר. עם פרוץ מהפכת אוקטובר, ניסה בונד לכבוש את הרחוב היהודי ועלה בידו

להשיג לעצמו עמדות חברתיות חשובות. נמצאו לו תומכים בקרב חלק ניכר של הפועלים, האינטליגנציה והנוער. נציגיו נבחרו לקהילה היהודית ולמועצת העיר. איגודים מקצועיים היו אף הם זמן מסוים תחת השפעתו, עד שעברו לידי הקומוניסטים. אם באיגודים המקצועיים היה בונד במיעוט, בתחום חינוך ההמונים ובתרבות תפס מקום נכבד. בזמן מלחמת העולם הראשונה נפתחו, בעזרת ג'ונט, בתי ספר למען פליטים ומעוטי יכולת. אחדות מבתי הספר הללו היו תחת השפעת בונד, והחזיקו מעמד עד שנת 1922. הוא הדין בשניים-שלושה בתי ילדים שהיו בעיר וגם בית היתומים, בית הספר אורט וארגון התרבות של בונד: קולטור ליגע.

משנת 1922 מתחילה שקיעת בונד בקרמניץ, מספר חבריו פוחת, ועם זה גם השפעתו על החיים החברתיים והפוליטיים. הפועלים והנוער זורמים בהמוניהם לשורות הארגונים החלוציים, ופעילי האיגודים המקצועיים מצטרפים אל הקומוניסטים. שאריות בלבד מן הבונד בעבר, נשארו נאמנים למפלגתם והתרכזו בפעילות תרבותית-חינוכית.

(נמסר מפי מוטיה קורניץ ואחרים).

הערת המערכת

עשינו מאמצים לקבל סקירה מפורטת על בונד, מחברי מפלגה החיים בארצות הברית ובארגנטינה, למרבה הצער, ללא הצלחה.

לפיכך נאלצנו ללקט ידיעות על אודות מפלגה זו מאנשים המתגוררים בישראל, ולא היו חברי בונד. ייתכן אפוא כי מאמר זה אינו ממצה וחסרים בו עובדות ופרטים חשובים.

מתוך הפרק: ארגון הפועלים היהודי ע' 340 – 343

מ' ג' [מנוס גולדנברג] המפלגה הקומוניסטית בקרמניץ

השנים העקובות מדם, 1918-1920, עברו על קרמניץ במספר קרבות מועט יחסית. אך המתח ואימת המוות מפני המחר נמשכו כל העת.

בקרמניץ כבר היו בני נוער ששנות המהפכה הקצרות הפיחו בהם גאווה וחודעה לאומית. אך לדאגון הלב לא ניתנה להם הזדמנות מתאימה להמיר סגולות אלה במעשים.

אי-שם בחזיתות, כבר לחמו יהודים בשורות הצבא האדום כנגד החיילות הלבנים וכנופיות מכל המינים, שערכו פוגרומים. פועלים יהודים, סטודנטים, תלמידי בתי ספר, התגייסו בהמוניהם למערכים שונים של הצבא האדום וחפסו בהם מקום חשוב.

בקיץ 1919 באה ההזדמנות שציפו לה זמן רב גם לקרמניץ. ערב אחד הציצו התושבים היהודים מבעד לחרידי עליות גג וחרכי תריסים, וראו את המחלקות החמושות היטב והשבעות של פטליוורה, נסות בבהלה.

לאחר ירי קצר, פרצו לעיר יחידות הסיור הראשונות של הגדוד התוקף של טארשצ'נסקי.

מכל הסמטאות והרחובות נהרו התושבים היהודים, זקן ונער, לרחוב שירוקה, לפגוש את חיילי הצבא האדום המאובקים ומפויחים מקרב, ועל כובעיהם וכידוני רוביהם, פרחי שדה אדומים.

למחרת כניסתו של הצבא האדום, התייצבו צעירים יהודים מכל המעמדות, אחדים מהם היו כה צעירים שהמפקדה שילחה אותם לבחיהם לפי דרישת הוריהם. בין המתנדבים היו אחדים שכבר היו בעלי חודעה קומוניסטית, אחרים, חברי פועלי ציון ובונד.

השתאות גדולה עורר בעיר הגילוי הפתאומי כי המורה לעברית ליובקין, צעיר גבה קומה בעל זקן בלונדי, מן המתפללים הקבועים בבית הכנסת של החסידים, הוא קומוניסט נלהב. למן הימים הראשונים לשלטון הבולשביקים בעיר, מונה כחבר רווקוס (הוועד המהפכני). התהלך עם אקדח בחגורה ונשא נאומי תעמולה בבית הכנסת שהתפלל בו מתוך כוונה רבה שנים אחדות קודם לכן.

יחד עמו בוועד המהפכני, היה גם חברו הצעיר י' שניידר. עם המתנדבים בקרמניץ התייצב גם הגימנזיסט ציניה גרינברג, חבר פועלי ציון, שהנהיג את החוג, לימד ציונות ושאלות לאומיות, ולימים ניהל בצבא הרוסי פעילות יעילה כפוליטרוק.

אל שורות המפלגה הקומוניסטית, הצטרף, בין הראשונים, גם בזדיזסקי, בנו של סוחר הנמר בזדיזסקי, ממנהיגי פועלי ציון שמאל בקרמניץ. נואט להמוניט, נמרץ, בעל איכויות של עילוי. לימים מילא תפקיד בכיר ביותר במשרד המשפטים באוקראינה.

במניית שמות חלק מן הקומוניסטים הראשונים בקרמניץ, ראוי להתעכב על אישיותו של שמעון גלטשטיין. עוד בבית הספר העממי היהודי-רוסי, צפה לו מנהל בית הספר, גולדפרב, עתיד מזחיר. בן 18, כסטודנט שנה שנייה במכון הביולוגי הטיל עצמו בלחט של אידאליסט צעיר לפעילות תעמולתית. נסע עם קבוצת מלווים, חיילים בצבא האדום, מעיירה לעיירה, מכפר לכפר, יצא בנאומים הוצבי להבות, בקריאה לתמון במהפכה. במיוחד היה פעיל בארגון תנועת בזבוז'ניקי (מפלגה אנטי דתית בשנות המיליטריזם הקומוניסטי). לאחר אחת מהופעותיו בבית הכנסת הגדול בעיירה וישניוויץ [וישניביץ, וישנוביץ], הותקפו הוא ומלווייו בידי המון איכרים מוסת ונרצחו באכזריות.

ראוי להזכיר גם את ברנבוים, שהיה פעיל בנציגויות צבאיות שונות לאחר מהפכת פברואר. תכופות היה מופיע בנאומים מבריקים באספות צבאיות המוניות, שהתקיימו אז בכיכר הגדולה של השוק הישן.

היו עוד אחרים, לצערי איני זוכר את שמותיהם, בעלי אופי נמרץ וסוער, שלאחר שנים של אי-שקט, מצאו מקום לפרוק בו את האנרגיה התוססת שלהם, בשדה הקרב של מלחמת האזרחים. כמעט איש מהם לא שב. אחד בלבד, אברשה ברנשטיין, חזר כעבור שנה, בראש מחלקת קוזקים. קרמניץ הביטה על מקרה זה כעל אחד מפלאי המהפכה. מפקד קוזקים אמיץ – לראשו כובע קוננה עגול, מעוט פרוות קרקול, פסים אדומים במכנסיו, חרב ופרגול על ירכו – מתגלה כיהודי, אברשקה המוכר לכולם.

היו גם אנשי קרמניץ, במיוחד מן הנוער הלומד, שהצטרפו לשורות המהפכה הפעילה, אי-שם הרחק, בערים אוניברסיטאיות ברוסיה.

הבולטים בהם, האחים עובדיס, שני בנים ממשפחת עובדיס הנכבדה, שהוציאה מקרבה חברים מוכשרים בתחומים רבים. הנכנס לביתם, חש כי הוא שווה בבית חם, קן פעילים אידאליסטים.

אווירה זו יצרו האב, משכיל ופעיל ליברלי, חיים עובדיס, ואשתו המשכילה, בתו של בריש פרלמוטר. שני הבנים החזקו בעיתונות הרוסית, עוד בזמן שלטון הצאר, כשעמדו בבחינת הכניסה למכון הטכנולוגי להשכלה גבוהה בחרקוב, והם נערים בני 15-16. הם נלחמו אי-שם נגד חיילות דניקין. מעולם לא שבו לקרמניץ. הילכו שמועות כי אחד מהם נפל, השני היה לאחד המהנדסים החשובים באוקראינה.

בסוף קיץ 1919, בלחץ מרד האיכרים באזור, נסוגו מחלקות הצבא האדום והאדמיניסטרציה הקומוניסטית מקרמניץ. מול הרכבת, בקבר אחים שחפרו במו ידיהם, מצאו מנוחה אחרונה כמה עשרות חיילים יהודים זרים, מן הצבא האדום, מקבוצות הנסוגים האחרונות. בתחנת הרכבת כיתרו אותם איכרים, ויחד עם 20 בולשביקים רוסים הם נורו. ביניהם גם כמה צעירים מקרמניץ שנתפסו במקרה באזור.

באביב 1920 פרצו לקרמניץ בסעורה פרשי בודיוני התוקפים. הצבא הפולני נסוג בבהלה מקייב, ובדרכו הספיק לפרוק מנשקה את ההגנה העצמית בקרמניץ, שכללה בעיקר נוער יהודי וחיילים משוחררים.

במשך כמה חודשים היה בקרמניץ ממשל קומוניסטי. המשרות רבו מיום ליום ועמן מספר הפקידים היהודים. מספר מסוים של בני נוער לומד נתקבלו לעבודה כפקידים בלשכות הצבאיות של צבא בודיוני והגיעו עם המחלקות הלוחמות ללמברג. בעיר נוסד בעת ההיא ארגון הנוער הקומוניסטי (קומסומול). כמה עשרות תלמידים הצטרפו לשורותיו.

בסתיו 1920 מתחילה תקופה השלטון הפולני. לא היו כמעט ידיעות על גורל אנשי קרמניץ באותם ימים. בעיר שלט ביד רמה ארגון הריגול הנגדי הפולני "דפנסיבה", שביצע מאסרים רבים בקרב תושבים פרוגרסיביים וסתם אזרחים. בחשד לקומוניזם נאסרו אפילו מנהיגים ציונים כמו ב' לנדסברג, י' שפיר ואחרים.

בו בזמן התנהלה פעילות קדחתנית של פולוניזציה. בתי הספר הרוסים הפכו תוך חודשים אחדים לבתי ספר ששפת ההוראה בהם היא פולנית.

השורות הדלילות של האינטליגנציה הקודמת, הרוסית-יהודית, נעלמו אט-אט מן האופק החברתי. עשרות אחדות מהם הקימו את הארגון החלוצי הראשון ועלו לארץ ישראל, שם היו מראשוני העלייה השלישית. חלק עמדו בחוד החנית של ארגוני הנוער הציוניים. אחדים הנהיגו את האיגוד המקצועי ולימים הפכו למנהיגי המפלגה הקומוניסטית. חלק ניכר חיפשו קריירה אישית.

צמח ועלה דור אחר של צעירים שעברו בילדותם את ימי המהפכה הסוערים. שפת הקריאה והכתיבה שלהם כבר הייתה פולנית. הטובים שבהם מילאו את שורות השומר הצעיר, החלוץ הצעיר, התאחדות, ותנועות אחרות שלבלבו בשנות ה-20 [של המאה ה-20]. הרדיפות האנטישמיות מצד הממשלות הפולניות, במיוחד מצד הסאנאציה, הדרכים להשכלה גבוהה הנעולות בפני הנוער היהודי הלומד, איסור הגירה כמעט מוחלט לארץ ישראל, כל אלה שימשו בקרמניץ, כמו בכל מקום באזור הגבול, כוח שהטה חלק ניכר מנוער זה שמאלה.

הספרות הרוסית בתרגום לפולנית, הספרים והכתבות הנלחבות של כתבים מחוץ לארץ בדבר הצלחת יזמות הבינה העצומות של הסובייטים בתקופת החומש הראשונה, ריגשו ומשכו את הנוער שנכנע בקלות להשפעה של קבוצת מנהיגים קומוניסטים מקומיים, אשר ניהלה בזירות פעילות תעמולה מחתרנית.

התנועה הקומוניסטית בקרמניץ קשרה אז קשרים עם המפלגה הקומוניסטית במערב אוקראינה, שמרכזיה היה בלמברג. באותם ימים גם הרחיב את פעילותו בקרמניץ הארגון הבינלאומי מאפ"ר: ארגון הסיוע הבינלאומי לאסירים פוליטיים.

בארגון זה גטלו חלק גם צעירים שמטעמים שונים עדיין לא הצטרפו סופית לתנועה הקומוניסטית.

מאמצים רבים נעשו מצד התנועה הלאומית האוקראינית של פטלורה. הייתה לה אז השפעה מועטה על ההמונים, עם זאת הצליחה בעזרת הממשל לזכות בתמיכת חלק מנוער האיכרים, במיוחד מקרב המעמד העשיר. משורות תנועה זו יצא מספר גדול של פרובוקטורים שגרמו לכישלונות התכופים של המפלגה הקומוניסטית.

למרות המאמצים, לא הייתה השפעת המפלגה הקומוניסטית בכפרים גדולה מאוד. הצליחו למשוך לפעילות אקטיבית חלק מן הסנדלרים הגויים, שגרו בפרוורי קרמניץ. אחדים מן הסנדלרים הללו, בעת שחרור אזורי הגבול בידי הבולשביקים בשנת 1939, הוצבו בראש מוסדות עירוניים, אחד מהם אף היה ראש עיר.

החנועה הקומוניסטית בקרמניץ נפגעה מפרובוקטורים מוכשרים. מפלה גדולה ביותר נחלו ב-1934 מיד התועמלן והמסית הנודע לשמצה, טריגובה, האירוע יוזכר בהמשך.

בתקופת הכשל הייתה עבודת המפלגה מתרכזת בתחום של חינוך עצמי בתאים של 4-5 איש. התאים היו נפגשים בבתים פרטיים ולמדו שם את התורה יחד, מפי מורים קומוניסטים. בפעילות זו השתתפו מספר גדול של קומוניסטים של סלונים שבהדרגה משכו אותם למפלגה.

משטרת קרמניץ עקבה בסבלנות אחר פעילות המפלגה הקומוניסטית בקרמניץ, הכירה חברים מן השורה בשל הפופולריות שלהם וחוסר זהירותם. אך מטרתה הייתה לחסל את ההנהגה המקומית.

פעילותה של המפלגה הקומוניסטית במערב אוקראינה, קיבלה צביון רציני ומאיים בשל מרידות האיכרים התכופות במזרח גליציה, שהדיהן נשמעו גם באזור קרמניץ.

למשטרה היה ידוע היטב כי האיגוד המקצועי והפעילות התרבותית הענפה בקרמניץ מנוהלים בידי מי שקשורים ונתונים כמעט לגמרי להשפעת המפלגה הקומוניסטית (בפרק: האיגוד המקצועי בקרמניץ).

לא היו בידיה הוכחות מספקות כנגדם. היא החלה לרדוף את מנהיגי הארגון המקצועי ולהתנכל להם. עם הזמן הצליחה המשטרה לסחוט הצהרות מן החברים החלשים יותר במפלגה, ועל סמך זה ביצעה מאסרים של חברים אחראיים. בזמן הראשון היה המאסר מסתיים בשחרור האסירים מחוסר הוכחות. עם הזמן ניגשה המשטרה במרץ לעקירת קני הקומוניסטים בקרמניץ וסביבתה.

עוד ב-1929 הצליחה המשטרה להביא לדן את טיובה צינברג, חלמיד הכיתה השמינית בגימנסיה; את הירשקה גון ועוד שניים. האשימו אותם באיסוף כסף לטובת המפלגה הקומוניסטית. הודות להגנה

המבריקה של עורכי הדין הנודעים פאסכאלסקי ואטינגר מוורשה, הם שוחררו. פעולת ההגנה הייתה כרוכה בהוצאות אדירות. חלקן הגדול כוסה ביד סוחרים מקרמניץ, שתדמו סכומי כסף גדולים.

חלפו שנים אחדות של שקט יחסי.

ב-1932 עברה המשטרה למתקפה. פרשה רשת מחרחרים ומסיתים ובעזרתם הוציאה לפועל את השלב הראשון של חיסול המפלגה הקומוניסטית בקרמניץ. נאסרו ליוה גורביץ, חנה דר, רוסיח רוזנברג, רויטברג. הם נידונו למאסר של 2-5 שנים. חנה הייתה אז בהריון, וילדה בכלא. היא עברה את סבלות המאסר בכלא בצורה מכובדת ובגאווה.

המפלגה שנייה של המפלגה אירעה בשנת 1934. למעלה מ-60 נאשמים בהשתייכות למפלגה הקומוניסטית, יהודים ואוקראינים, הועמדו לדין. בין האסורים היו יונה ברנשטיין (בזמן הכיבוש הנאצי עמד בראש מחלקת פרטיזנים באזור קרמניץ), פרידיקס, מישה רבינוביץ, האחים טרוסטינצקי ואחרים. המשפט נמשך ימים אחדים והעיר הייתה שרויה במתח. בית שטיינר, "גרנד הוטל", שבו התנהל המשפט, הוקף במשמר חמוש של שוטרים.

המהנדס הפולני שפרונג, עורך תשומת לב במשפט. הוא הועסק על ידי המשרד לענייני חקלאות, בתחום פיתוח חקלאי באזור קרמניץ. בהיותו בקשר הדוק עם הקומוניסטים בקרמניץ, שימש מתווך בינם ובין הכפר. מהנדס זה היה גם קצין מילואים, הוא הופיע למשפט מעוטר באות הצטיינות צבאי פולני, הגבוה ביותר, שזכה בו במלחמת פולין עם הסובייטים.

הופעתו בפני השופטים פגעה בחוגי הממשל הפולני. בגאווה התייצב ועל פניות השופטים השיב, כי למען פולין כזו, שהם יצרו, לא כדאי היה להילחם. התנהגותו מעוררת הכבוד עודדה את יתר הקומוניסטים ואת הוריהם המדוכדכים.

מרבית האסירים נשפטו לתקופות מאסר ארוכות. הייסורים הנוראים שהיה על הנאשמים לשאת בעת החקירה, לא פסקו גם לאחר גזר הדין. אחד האחים טרוסטינצקי, שסבל ממחלת לב, מת בכלא. בזמן השלטון הבולשביקי בקרמניץ, ב-1939, נקרא רחוב על שמו.

המאסרים האחרונים בקרמניץ בוצעו בשנת 1936. נפלו בידי המשטרה מנהיגים אחדים מן האינטליגנציה הקומוניסטית, בהם סימה מאקאגון, מישה רבינוביץ שעלה בידו להשתחרר מאשמה במשפט הגדול של ה-60, גם רוז'קה הולנדר, אשתו של מאיר פינצ'וק. פינצ'וק עצמו נאסר אי-שם באזור וילנה. הוא כבר היה אז מפעילי המחתרת החשובים במפלגה הקומוניסטית. בתקופתם של הבולשביקים בקרמניץ, עמדו פינצ'וק ואשתו בראש הליצאום.

אסירי 1936, נשפטו אף הם ל-5-10 שנות מאסר. אחרים נשלחו למאסר מנהלי למחנה הריכוז הנודע לשמצה, ברזה קרטזקה. בקרב האחרונים היו אברהם רייז ואייכבינדר.

כל הקומוניסטים שנשאו את העונש בכלא, שוחררו בידי הצבא הבולשביקי לאחר התמוטטות פולין.

חלק ניכר מהם נספו בסערת מלחמת העולם [השנייה]. חלק נותרו בחיים והם מצויים מי ברוסיה מי בפולין ומי ברחבי העולם. קשה לדעת כמה מהם נשארו נאמנים לאידאל הגעורים שלהם וכמה התאכזבו.

בעיתונות היהודית והפולנית של הימים ההם, מצויים עקבות לנסיגה חדה מן הדעה הפולנית המתקדמת כנגד עינויים שהנאשמים בקומוניזם נאלצו לסבול בבתי הכלא של קרמניץ, לוצק, לובלין ואחרים. זה היה פרק במרסירולוגיה שצעירים מקרמניץ נטלו בה חלק גדול.

מתוך הפרק: ארגון הפועלים היהודי ע' 344 – 350.

דמויות

צבי פרילוצקי

נולד בקרמניץ, ווהלין, למשפחת סוחרים עשירה. אביו, חבר של ריב"ל, חינך אותו ברוח ההשכלה, החיר לו ללמוד, מלבד לימוד יהדות, גם שפות זרות – רוסית, גרמנית, צרפתית. בשנת 1880 היה שומע חופשי באוניברסיטת קייב, ולימים באוניברסיטת ברלין. עוד בנעוריו כתב לכתבי עת עבריים, הופעת הבכורה שלו: המאמר "שיבת ציון" בעיתון "הבוקר אור", 1880. מאז ייסוד חובבי ציון, נטל חלק פעיל בתנועה, נסע ברחבי ווהלין להטיף לרעיון יישוב ארץ ישראל, היה חבר אגודת "בני משה" וחרבה לכתוב על יישוב ארץ ישראל בעיתון "המליץ". בשנות ה-90 [של המאה ה-19] ניהל שם מדור קבוע בשם "פנקס קטן" בשם העט עמינדב, התווכח עם משה-לייב לילינבלום על עבודה עברית בארץ ישראל, יצא כנגד רשמי אחד העם ממסעו לארץ ישראל בסדרה של למעלה ממאה מאמרים: "על דבר תוצאות הביקורת", נטל חלק בעיתון "הצפירה" עוד כשהעיתון הסתייג מארץ ישראל.

בשנת 1900 עזב פרילוצקי את קרמניץ בגלל עסקים שלא עלו יפה. הוא התיישב בפטרבורג, ומאז ואילך התמסר בכל מאודו לעיתונות. עד 1903 השתתף זמן-מה גם היה עורך פוליטי של "המליץ", כתב מאמרים רבים בעיתון, גם בשמות עט: עב' בר-גלוחא, פ' בן-שירה ואחרים, או באנונימיות. לימים כתב ב"הזמן" שהופיע בפטרבורג ובשבועון רוס-יהודי "בודשנוסט" [העתידי]; השתתף במאסף "יברייסקי אז'גודניק" [שנתון יהודי] 1902, שם פרסם מאמרים על יל"ג, ד"ר ש' פינסקר, סקירות על התנועה הציונית וכך הלאה.

דברים ביידיש הדפיס לראשונה בתוך "דפי יומן" של ליאון רבינוביץ. עוד בשנת 1902 החל בהשתדלות להשגת היתר להוציא עיתון ביידיש. ההיתר ניתן בזמן האביב הפוליטי ברוסיה. בפטרבורג יצא אז "דער פריינד", לפיכך ייסד את העיתון החדש בוורשה, ומשך לשם כמוציא לאור את המהנדס-טכנולוג, י' ב' איפו, תומך בהפצת תרבות בקרב המוני היהודים באמצעות שפת יידיש. ב-14.8.1905 יצא גיליון ראשון של עיתון יידיש ראשון בפולין "דער וועג", בשיתוף פעולה עם ד"ר א'

אליאשוו, ה' ד' נומברג, ד"ר וורטסמן, א' ל' יעקבוביץ, ל' שפירא, דוד דרוק, ובהשתתפות סופרי יידיש נודעים. בשל חיכוכים פנימיים וקשיים אחרים הפסיד המוציא לאור, איפו, 25,000 רובל ונסוג מן היזמה. העיתון נסגר לאחר קיום של חודשיים. הוא חודש בסוף נומבר אך החקיים בקושי, וניסה להציל עצמו באמצעות מהדורת ערב, ולאחר מכן באמצעות יומון בעברית "היום", שנוסד על ידי העיתון, על שם י' ח' זגורודסקי, בהשתתפות: מיכל ובר, א' ל' יעקבוביץ. לבסוף נעצר המיזם בסוף 1906, בשל תחרות של העיתון החדש בקופיקה "יידישעס טאגבלאט" שהחל להוציא לאור ש' י' יצק.

פרילוצקי זומן אז כמשתתף ראשי בעיתון השיתופי הראשון "אונזר לעבן" שיצא לאור מאז 18.2.1907 בידי מ' ספקטור וש' הוכברג. במשך ארבע שנים כתב שם סקירות פוליטיות כלליות תחת הכותרת: "דער מאמענט" בסוף 18.10.1910 הצליח בנו, נח פרילוצקי, בעזרת שותפים אחדים, ר' מ' קרינסקי ואחרים, לייסד עיתון חדש: "דער מאמענט". מאז ואילך היה פרילוצקי עורך העיתון, שלאחר גלגולים ולאחר התאמתו לעולם היהודי המבוסס התבצר מעמדו והיה אולי עיתון יידיש החזק בפולין. בלא כיוון ברור, מאוד יהודי-ציוני-אורתודוקסי-עממי. מאז יולי 1914 הופיע בצד העיתון גם צהרון – "מיטאגבלאט", לימים שינה שמו והופיע תחת השם "רדיר". בשנת 1921 יצא אלמנך, לציון עשר שנים ל"מאמענט", פרילוצקי פרסם בו יצירה רחבה: "תפקיד האישה היהודייה בחיים היהודים החברתיים המודרניים". (שיבושים שנפל, חוקנו על פי הערך המקורי בלקסיקון).

לקסיקון פון דער יידישער ליטעראטור. זלמן רייזן, וילנה, 1927

מיכל ברשפ

מיכל ברשפ, המכונה מיכל הפיסח, היה טיפוס מיוחד. כולם הכירוהו. אם התנועה הייתה שם דבר, היה מיכל ללא ספק נר החמיד שלה. יומם ולילה חי מיכל ברשפ את התנועה, וחדרו היה מרכז לזיכוכים בין מפלגות, כמקובל בכל עיר ועיירה.

מוצאו ממשפחה מהוגנת שהתרוששה. החייתם בגיל צעיר. נאלץ לעזוב את החדר משלא היה מסוגל להתפלל נכון. למד מלאכה, צבעות. למרבה הצער אירע לו אסון בזמן העבודה, הוא נפל מגזזטרה וחפץ נכה. שעה ששכב בבית החולים למד לקרוא.

בשנת 1904/5 גילה אהדה לבונד, אך עם ייסוד פועלי ציון הצטרף אליהם. בעיקר התמסר לפעילות למען קרן קיימת לישראל.

בהיותו בודד ונכת, סידרו לו מקום במושב זקנים. גם שם פעל למען קרן קיימת לישראל. בפרוטות שאסף, רשמו בספר הזהב של קק"ל את המייסד הראשון של חוג הפועלים היהודי, יוסף רוזנפלד מברדיטשב ואת יצחק-בר לווינזון.

עם הזמן הוציאו אותו ידידם טובים ממושב הזקנים וסידרו לו מקום בספרייה הציונית, שם מכר עוגיות ושימש גם שומר.

המשבר וסיבות אחרות מוטטו אותו והוא שב למושב הזקנים, והמשיך לשרת את קק"ל. נפטר ב-1936. התנועה הציונית עסקה בסידורי החלוויה שלו. ארונו נעטף בדגל הציוני.

וולף גורנפלד 1862-1940

פעיל בחיים החברתיים-סוציאליים היהודיים. נמנה על מייסדי בית הספר אורט וחבר הנהלה לאורך שנים. פעיל גם במועצת הסוחרים ובקהילה. יושב ראש חברה קדישא. פעל רבות להפצת רעיון המלאכה בקרב היהודים.

שלושה מבניו הבוגרים ומשפחתיהם, נרצחו בידי הנאצים, הילדים נותרו בחיים ביניהם בת, מורה למוזיקה בחיפה.

מ' ב' גולדפרב

נולד באוסטראה בשנת 1850. לאחר שסיים את בית הספר לרבנים בז'יטומיר מונה למורה בצ'רניגוב, במשך זה החזיק חמש שנים.

לאחר מכן ניהל במשך 14 שנה את בתי הספר בעיר זסלב, רובנה, רדזוויילוב, והועבר לבית הספר של קרמניץ בו שירת 26 שנה. בשנת 1916 פרש לגמלאות בשכר לכל חייו. חוץ מעבודתו הפדגוגית הקדיש זמן לא מבוטל לעניינים חברתיים.

ה. כ. נאדלרשטיין בייס איינגאנג אין דער
פאקס'שול פאר יידן

ה. ב. נאדלרשטיין ליד הכניסה לביהמ"ד העממי ליהודים

בשנות ה-80 [של המאה ה-19] בזמן
ולאחר הפוגרומים, השקיע מאמץ רב
למען המהגרים היהודים המיואשים,
שנטשו בהמוניהם את מקומותיהם
ונמלטו לכל עבר. ככל האפשר, השיג
למענם, הודות להיכרויותיו עם
פקידים בכירים, הזדמנויות לחצות
את הגבול הרוסי-אוסטרי סמוך
לרדזיווילוב.

בשנת 1903 סייע בהקמת בית ספר
למסחר בקרמניץ.

במשך מספר שנים היה נציג במועצת
העיר.

בשל פועלו הרב, לא נשכח בזקנתו. ביזמת כמה מחלמידיו נוסד ועד
לחוג את יום הולדתו ה-80. ביום החגיגה, ב-8 במרץ, התכנסו באולם
התנועה הציונית, תלמידיו בעבר, לכבד את בעל היובל, המורה הזקן.

קרעמניצער שטימע, 11.4.1930

מאיר גולדרינג 1866-1942

מאיר גולדרינג חפס מקום נכבד בקרב עסקני קרמניץ. למעלה מרבע
מאה ניצב בעמדות הקדמיות של הפעילות היהודית התברחתית ושירת
את האינטרסים של העם היהודי. אדם בעל אופי, לחם על עקרונותיו
וסחף עמו אחרים. פעיל בכל המוסדות החברתיים ועסקן ציוני
אקטיבי. האוכלוסייה היהודית התייחסה אליו בכבוד ובמלוא האמון.

גולדרינג לחם בכתב ובאומר כדי שהקהילה היהודית תקיף את כל ענפי
החיים היהודיים ותהפוך להיות ההנהגה העצמית היהודית האמתית.
אמצעי ראשון לכך ראה בניצול הזכות המלאה שמעניק חוק הקהילה,
אף שהוגבל רק לענייני דת. הוא לחם למען אישור תקציבי הקהילה על
מנת להבטיח את ההכנסות הנחוצות, ולמען העברת בית העלמין לידי
הקהילה. אופייניות לו המילים בהן סיים מאמר שכתב בעיתון
”קרעמניצער שטימע” בשאלות הקהילה:

"...הקהילה היא גרעין ההנהגה העצמית שלנו, בדיוק כמו מועצת העיר, ואם משלמים מסים למועצה, צריך לשלם גם לקהילה. אזי יגלו ודאי עניין למה מיועדים המסים, וירצו כי תקציב הקהילה יותאם לאפשרויות הכספיות הנוכחיות של המוני היהודים המרוששים, החייבים לשאת בנטל התקציב".

זו הייתה גישתו של מ' גולדרינג לכל ענפי הפעילות החברתית היהודית והציונית: קודם כל דאגה להמוני העם היהודי.

הוא לחם במרץ למען מעמדם, ואין פלא שנמצאו אנשים חסרי אחריות שניהלו כנגדו הסתה מכוונת. הדברים הרחיקו לכת, כ-60 נציגים מכל מוסדות החברה התכנסו בוועד הקהילה והוקיעו את ההסתה. נתקבלו החלטות מיוחדות, תוך הבעת אמון מלא בגולדרינג, והן פורסמו בכל בתי המדרש. אורגן גם נשף מיוחד לכבודו, השתתפו בו כ-300 איש ונציגי למעלה מ-20 חברות. מסיבה זו הייתה ביטוי לאהבה ולאמון כלפי גולדרינג, פעיל הציבור הישר והנמרץ. יובל החמישים שלו נחוג אף הוא באופן מרשים.

"קרעמניצער שטימע", שהוא היה בין מייסדיו והעורך שלו, היה גורם חשוב בחיי קרמניץ היהודית. השבועון נשא אופי מקומי, יידע על כל המתרחש בעיר וסביבתה, ונאבק למען אינטרסים יהודיים.

העיתון היה חלק מחייו ומחיי קרמניץ. מדי שבוע דאג להופעתו הסדירה ולתוכנו, כתב הרבה והיה הרוח החיה בו. שנים הופיע העיתון ושירת ביושר את האינטרסים של הציבור היהודי.

מ' גולדרינג נספה בשחיטה שהייתה בקרמניץ. שירת בנאמנות את העם היהודי כל חייו.

אברהם-יעקב ויינברג

בשנת 1931 נפטר ראש הקהל הראשון של הקהילה הדמוקרטית החדשה בקרמניץ, אברהם-יעקב ויינברג. הוא זכה בתפקיד ביושר, ונשא אותו בכבוד עד שהקהילה התפרקה מסיבות שונות. הדבר גרם לו עגמת נפש מרובה וצרות.

א' י' ויינברג היה תלמיד חכם, בעל השכלה ואופי נאה. היה סובלני, כמעט לא הגיב על עוול שנעשה לו בקהילה.

תעשיין, בעל בית יציקה ידוע ברחוב סמוך לפרוור וישינויץ, בשוחפות עם חיים עובדיס ופישל פרלמוטר. תעשיין יהודי היה בחזקת תופעה חריגה בימים ההם. בקי בצד הטכני של הייצור.

ציוני בלב ונפש. כל נכסי המיטלטלין שלו, בכלל זה הספרייה העשירה, רשם לטובת קרן קיימת לישראל. ראוי להזכיר גם כי הקהילה היהודית הייתה חייבת לו כסף, וגרמה לו בכך נזק חומרי.

טיפוס נאה של יהודי פעיל ציבור, קרמניץ הצטערה צער רב על מותו בטרם עת.

יצחק וקמן (ניו יורק) חייקל ברנשטיין

טיפוס נאה של יהודי מבוסס ומכובד, מלא הדרת כבוד, ממוצע קומה, זקנו רחב. התגורר בדירה משלו ברחוב צר, סמוך לשמעון בקר, בקומה עליונה – חדרים גדולים שהשקיפו לעבר נהר הפוטיק. יהודי בעל יד רחבה להעניק נדבה בסתר. אשתו חנה של אברהם-משה. מי שלא ראה את הצמד בסעודת פורים, לא ראה מחזה נאה מימיו: השולחן מהודר משופע כל טוב. הילדים, הדודנים, הנכדים, על כולם היה להשתתף בסעודה. ר' חייקל, שרשרת זהב גדולה על חזיתו, בקפוטה של אטלס, וחנה במחרוזת פנינים לצווארה ועיניה הטובות זהרו בשמחה ובאושר. כל אחד קיבל דמי פורים, והזלת לא ננעלה במשך כל היום והערב. טיפוס של גביר יהודי נאה.

בוקר אחד, כשהביט חייקל ברנשטיין מבעד לחלון לאחר ליל שימורים, ראה כי מחלקת החלב שלו שופכת כוס מים מן הפוטיק לכד החלב. אמר לה ר' חייקל מחיין בנועם: "עד היום לא ידעתי כיצד את מכשירה את החלב, היום ראיתי. אני מבקש ממך להביא לי חלב בנפרד, ומי הפוטיק בנפרד, כבר אכשיר את החלב בעצמי".

היו לר' חייקל שני בנים ושלוש בנות. כולם נספו עם ילדיהם. ניצלו חמישה נכדים בלבד: ריבה וצירה ברנשטיין, בישראל. ביילה ברנשטיין בארגנטינה, יצחק ויינשטיין באנגליה, אהרן גרמן בירושלים.

מ' ג' [מנוס גולדנברג?] אלי של חייקל ברנשטיין

מפעם לפעם צפוח לנגד עיני דמויות מן העבר שהצטיינו בלבביותן ושפעו הומור. יהודים שיומם ולילה התמסרו לטובת הכלל, מבלי לחפש לעצמם טובת הנאה אישית או כבוד. אחת מן הדמויות הללו בעירנו היה אלי של חייקל.

חשתי קרבה מיוחדת אל יהודי זה, בעל הזקנקן הצהבהב והעיניים הזוהרות. תמיד הייתי מוכן למחול לו על צביטותיו בלחיי. רגשותי אלה, היו ללא ספק בחלקם פועל יוצא מהיותו סוחר יערות. די היה במראו, עם עורפו החרוש קמטים, להזכיר לי עץ מסוקס אי-שם ביערות אשר בהם בילה רוב שנותיו.

בעיני שונה היה מכל היהודים משום ששאב את פרנסתו לא מזל"ת אמותיה של חנות או סדנה, משום שנדף ממנו ניחוח אורנים ולבנים, ומשום שבימי סערה ובחום לוחט, היה מקומו אי-שם בין יער ושדה, תחת כיפת השמיים. הוא נהנה מאהבה ואמון גם מצד הגויים שעמם עמד בקשר.

בחברת איכרים או יהודים, תמיד היו בפיו הלצה או חידוד, באוקראינית או ביידיש, שהחזירו בהם אוירת שמחה.

אלי היה אחד התושבים השורשיים בעירנו, אשר ספגו את מאגר הפולקלור העשיר שלה, שעבר מדור לדור. הוא ציטט תמיד הלצות וסיפורים על יהודים שחיו לפני שנים רבות. פעילות הצדקה המגוונת שלו, לוותה תמיד בחכמה ובהלצה שהמתיקו לנצרכים את מצבם.

בשעה שעמל קשות על פרנסת משפחתו, השקיע את מיטב זמנו לסייע לנצרכי עירנו הרבים, ועשה זאת בדרך שזרים לא ידעו על כך, מתן בסתר. היה חבר בנשיאות "הכנסת אורחים", "הכנסת כלה" "ביקור חולים". לינה ליד חולה, הייתה בחזקת מצווה גדולה לדידו. מזי שנה בערב יום כיפור ערך אלי סעודת צהריים במושב הזקנים. הכופות נקרא גם לשמש בורר.

ראויה לציין מיוחד פעילותו בתחום אספקת מצות לעניים בחלוקה צודקת. כדי להבטיח שיהיו להם מצות במועד ובאיכות טובה, נקט אלי

בצעד שהיה בו מן הסיכון: הוא עם אחרים, חתמו על שטרות, קיבלו בתמורה סכום כסף גבוה וקנו מכונת מצות. לא אחת היה אומר: "שנים דואב לבי שהעניים אוכלים מצות בדם ויזע".

תוך זמן קצר הקים מאפיית מצות שכונתה "המכונה הקטנה", והזמין מצות לכל הנצרכים. לא היה קץ לשמחתו בראותו את הסבלים עם הסלים הלבנים נושאים מצות לפינות נידחות בעיר למען הנצרכים. גם הם, כמו הנגידים, קיבלו מצות לבתיהם שבועות קודם החג. לילות רבים הקדיש, כאחרים, כדי להיות נוכח ולפקח על אפיית המצות.

רבות פעל למען ילדי העיר העניים. היה להם כאב. בראותו ילד עני, ללא נעליים או בגד, לא שקט ולא נח עד אשר הלבישו והנעילו והשתתף בשמחתו. כשהייתה בקרמניץ ישיבה, היה אלי אחד העסקנים הפעילים והקדיש הרבה ממרצו כדי לדאוג לצרכיה ולקיומה.

לא הייתה חברת צדקה בה לא היה חבר חרוץ. בפעילותו זו, נזדמן לו להתעמת עם אשתו, שטענה, לא בלי צדק מסוים, כי מסירותו חסרת הגבולות, גוזלת ממנו אפשרויות לדאוג למשפחתו.

יהודי קרמניץ ידעו להוקיר את סגולותיו, מסים שדרש מהם למטרות הללו, שילמו בחפץ לב. מסירותו ואהבתו למשימותיו הדביקו את כולם.

אף הוא לא חמק מייסורי הגיהנום של השואה, יחד עמו נספו אשתו שפרה, בנו יצחק ובתו הצעירה פולה.

ז"ר אריה לנדסברג נפטר 1932

משפחת לנדסברג הייתה שם דבר בקרמניץ. שלושה דורות המשיכו את שלשלת הזהב של הציגונות. הראשון ר' חיים, האב, נהא אחר חיבת ציון וההשכלה; הבן, אריה, הרוחק לכת, למד רפואה והיה ציוני במובן היפה

של המילה. רופא יהודי, מסור לעם היהודי, כיבד את המסורת היהודית ונתן ביד רחבה למטרות יהודיות. נוהג היה לו: במקום הראשון עמדו קרן קיימת וקרן היסוד. נתן בצנעה, אף המקורבים לו ביותר לא ידעו כי בשנת 1917 תרם 500 רובל לקרן לאומית למען בניין בתים ליהודים תימנים בארץ ישראל, סכום

שלא כל ציוני ממוצע אמיד נחן. היה גם חבר כבוד בוועד האודסאי למען יישוב ארץ ישראל.

התפרנס מעיסוקו החופשי, היה מסור לאין שיעור לחוליו. אין פלא שהכול העריכו אותו והתייחסו אליו בכבוד ובדרך ארץ.

היה נציג לקונגרס הציוני ה-8 בבזל, ומשם נסע לביקור בארץ ישראל. בשובו מארץ ישראל הלהיב את התנועה הציונית בקרמניץ, והדביק את כולם ברצון לפעול למען הציונות.

בשעה שהפעילות הציונית הייתה אסורה, נתקבלו אצלו כל הספרים וכתבי העת, במסווה של ספרות רפואית, והועברו בחשאי לחברי התנועה שפעלו באופן לא חוקי.

ד"ר אריה לנדסברג היה מן הראשונים שעורר ופעל למען הציונות. זכה גם שבנו, עורך הדין המוכשר, בנימין לנדסברג, דור שלישי למשפחה, יהיה פעיל למען הציונות וילך בדרכו.

כבוד לזכרו.

ד-ר בנימין לנדסברג
(1890 – 1942)

ד"ר מאיר ליטווק היה מן הדמויות הנאות ביותר בקרמניץ היהודית.

נולד להורים עניים, סיים בית ספר עממי, למד בגימנסיה בז'יטומיר, למד רפואה וכשהיה לרופא עבר לעיר הולדתו קרמניץ והתיישב בה. הכול הכירו את ד"ר מ' ליטווק, שפעל והשיג רבות למען קרמניץ היהודית. יושב הראש הראשון של חובבי ציון, נטל חלק פעיל בייסוד בית הספר למסחר, רה-ארגון תלמוד התורה, הקמת קואופרטיבים, בית הספר אורט ובית הספר העברי "תרבות". היה כתובת לכל צורך לייסוד. השפיע בעת רכישת בית לתלמוד התורה. בהיותו באמריקה דאג להשיגת אמצעים לבנין "הכנסת אורחים".

ד"ר מאיר ליטווק עבר אביו

זמן מסוים היה יושב הראש של בית הכנסת הגדול, חבר הנהלה של טאז, שם קיים שיעורים בהיגיינה.

בתחום הציוני היה פעיל מאוד, ובמשך שנים יושב ראש התנועה הציונית. אירוע מאפיין: בשנת 1904, נערך כינוס ציוני לא חוקי, לפתע הופיע פקח, ערך דוח, ורשם את כל הנוכחים, ד"ר ליטווק לא היה שם בשעת מעשה, הקדים לעזוב את הכינוס בשל אילוצים. ברגע שנודע לו על המתרחש, הלך

אל הפקח וביקש להוסיף את שמו בדוח, כאחד המשתתפים באספה הלא-לגלית. עסקן ציבור ישר דרך. בשנים האחרונות, משלא היה מסוגל להתאים עצמו לרוחות ולדרכים החדשות של העשייה החברתית, התפטר.

רופא במקצועו, הכול ביקשו אצלו עזרה. אין פלא אפוא כי כאשר גויס ב-1904 למלחמת רוסיה-יפן, כרופא צבאי במזרח הרחוק, זעזע הדבר את האוכלוסייה היהודית בעיר. הוקצבו לו חמישה ימים כדי להגיע לחרבין, אף בימים אלה לא הצליח להשתחרר מעבודתו היומיומית ולבלות בחיק משפחתו. נהפוך הוא, החולים לא הניחו לו, והוא מילא את חובתו. הוא נסע לחרבין, ומשם לבית חולים צבאי של חברובסק, שם שהה עד 11 באוקטובר 1905 ושוחרר לביתו. קשה להביע את

השמחה בקרמניץ כששב ד"ר ליטווק. גאוות האוכלוסייה היהודית גאתה כשגודע כי על שירותיו הרפואיים בזמן המלחמה זכה בזדגת גנרל. לבו של כל יהודי בקרמניץ עלץ לראותו במדי גנרל וכותפות גנרל, וזה בתקופת הצאר.

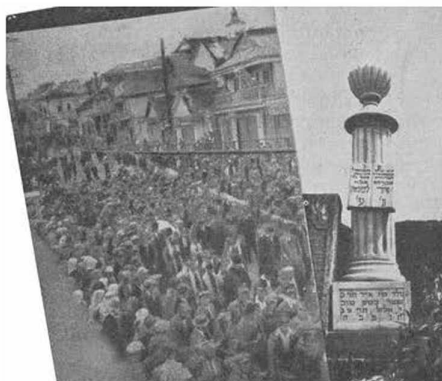
ד"ר ליטווק שב מיד לעיסוקו המקצועי והחברתי. שנים ארוכות עוד שירת את חוליו, שאמונם בו היה ללא גבול, את החברה היהודית ואת התנועה הציונית שנהנתה מעצתו ומעשייתו. בשנים האחרונות נטל חלק בעיתונות המקומית. מעת לעת פרסם מאמרים בנושאים שונים. נאבק במרץ בתופעות שליליות ודרש לסלקן ולתקן.

היה מעריץ גדול של ריב"ל, וראה עצמו אחד מתלמידיו. זמן רב השקיע בהנצחת זכרו, השתתף בהקמת ספרייה על שמו, בבית בו התגורר, אך חסרו אמצעים. בביקורו באמריקה בשנת 1928, עסק בזה.

כאמור, נולד ד"ר ליטווק להורים עמים, אביו היה חייט בשם אבא. והוא כונה: בנו של אבאצ' החייט - בעלי מלאכה עשו זאת מתוך כבוד, נגידים בלגלוג.

ד"ר ליטווק שימש גם רופא בסמינר הפרבוסלבי לכמרים, כה רב היה האמון בו.

מדי שנה, בשמחת תורה, ארגן בבית הכנסת הגדול חגיגה מיוחדת - שחרית לילדים.

ד"ר ליטווק נפטר בזקנה מופלגת. כל העיר ביכתה אותו וליוותה למנוחתו האחרונה, נערים וזקנים, עניים ועשירים, יהודים, אוקראינים, פולנים. נציגי שלושת העמים הספידוהו בחום, הכירו בגודל האבדה לקרמניץ. שמו יישאר תמיד בזיכרונם של מי שהכירוהו וכיבדוהו.

די לוויה פון ד"ר פ. ליטוואק און די מצבה אין זיין שטוב
לויית ד"ר ח. ליטוואק והמצבה על שטוב

מ' סאמביר הרב ר' שרגא-אריה מארנר

ביום ב' בשבט תרצ"ז, נפטר בזקנה מופלגת הרב של פרוור דובנה, הרב ר' שרגא-אריה. הוא נפטר בן 80 ונמנה על רבני הדור הישן, שהצטיינו בלמדנות ובבקיאות בחלמוד ופוסקים. כבר בצעירותו הרביץ, תורה ותלמידיו תפסו עמדות רבנות מוכרות, למשל: הרב של רדזיוולוב והרב לשעבר של שומסק.

הרב פייווש מארנר הצטיין בזהירותו הרבה בשאלות ותשובות, ובצעירותו נודע בחריפות לימודו ובכישורנותו בדיני תורה שישב בהם. היה מעורב עם הבריות ובעל תבונת חיים רבה, בצניעות וענווה. הילך בדרך התורה וחיראה שלו.

הלווייתו נערכה ביום שישי. למרות הכפור העז התאסף קהל גדול מפרוור דובנה ומן העיר לחלוק לנפטר כבוד אחרון. רב העיר מ' מינדויק נשא הספד מלא שאר רוח ובו אפיין את אישיותו של המת וסיים בפנותו אליו במילים: "חנות דעתך, מרא דאתרא, חורתך ומצוותיך ילוך למנוחת עולמים. הותרת אחרך, כממלא מקום, חתן בן תורה, ראוי מכל בחינה ואהוב על כולם". לאחר מכן הספיד הדיין.

קרעמניצער לעבן

יצחק וקמן (ניו יורק) שמעון-חיים קארש, הבנאי

שמעון-חיים היה בנאי, מן המעטים שעוד נותרו בעיסוק זה ברחוב היהודי.

זה היה מובן מאליו כי שמעון-חיים יהיה ציוני שרוף. צמד המילים ציוני ובנאי, ארץ ישראל ובניין, תאם מאוד. הוא הצטרף אל התנועה עוד בתקופת חובבי ציון. אז, כמו מאוחר יותר, היו חברי התנועה הציונית גאים בחברם היצרני.

תמיד שמר על איזון. היה נוח לבריות, כל עוד לא נגעו בשאלת ארץ ישראל. משהיה מישוה מנהל עמו ויכוח בעניין, היה משתנה לאין הכר. פניו, עטורי הזקן הסבך, היו מתלקחות, הידיים נעו, או למי שעמד בדל"ת אמותיו.

"זהו אסונכם – היה טוען – רצונכם להמתין לביאת המשיח על חמור לבן. עד אז, מי יודע מה יישאר מאתנו".

במשך השבוע נראה חגור סינר, תמיד עסוק במלאכתו. היה מומחה לבניית קמינים ותנורים, בתחום זה תמיד הייתה ידו על העליונה על מתחריו, הבנאים הגויים. תנוריו היו יקרים יותר ואנשים המתינו חודשים ארוכים עד שהואיל לבוא אליהם עם בניו שסייעו לו, פירק את התנור הישן ובנה חדש. תנוריו לא פייחו. לבתים שעבד בהם היה מביא עמו אווירה ציונית: שקלים, מגיות, קרן קיימת, ברוך רוטשילד, הרצל, הרהדו בחלל ללא הרף.

היחיד בראשית מלחמת העולם הראשונה, בשל האמון שנתנו בו, שבנה מקומות מסתור חשאיים בבתיים, בהם יכלו צעירים יהודים להסתתר מהליכה לשדה הקרב. הם נעשו במיומנות רבה ורק לעתים נדירות הצליחה המשטרה לגלותם. מלאכה זו עשה במשנה תענוג, כי לא היה גבול לשנאתו למשטר הצאר. כשבדחב שירוקה עברו בחיפזון שיירות של עגלות רוסים נסוגים, וכבר נשמעו הדי התותחים האוסטרים, ניתן היה לראותו מרקד ברחוב. לימים היה הראשון שקרא להרוס את מקומות המסתור ולגוס מרצון של העריקים היהודים לצבא, לאחר המהפכה.

בתקופת הכיבוש הפולני, כשהחלה תנועת עלייה לארץ ישראל, החלו שמעון-חיים ובניו להרהר בעלייה. כדי להגשים לפי שעה חלק מחלומם, רכש עז, והטיף לעבודת אדמה בארץ ישראל. איש ממשפחתו לא זכה לעלות.

מ' ג' [מוס גולדנברג] מנדל קארש

בפרספקטיבה של העבר, עבר שהושמד, מאירות באור מיוחד דמויות פעילי ציבור, אנשי העם, אשר עליהם נאמר הפסוק: "נקי כפים ובר לבב". אלה שושא בקרבם אמונה עמוקה באדם ובמצפון האנושי, ובלהט השקיעו מאמץ וזמן לטובת הכלל, מוכנים לסייע בכל הזדמנות לאחיהם הסובלים. אנו שומרים אותם בזיכרוננו כפריטים נדירים, שכיות חמדה.

אחת הדמויות הללו היה מנדל קארש. איש עממי במובן הטוב של המילה – החיוך המלבב על פניו הרחבות, הביע רוחב לב ומשב ידיוחי.

למרות צניעותו נוצרה סביבו אווירה של גאווה שמקורה בייחוס, אך ממין מיוחד. הוא התגאה בייחוס המקצועי, בנאי, בן משפחת הבנאים היהודים היחידה באזור.

אביו, שמעון-חיים, החפאר בו. הזכיר והסתמך בכל הזדמנות, בגאווה מיוחדת, על "מנדל שלי". מנדל אכן גרם לו נחת רבה בחייו הקצרים. בחדר ובתלמוד התורה הצטיין כתלמיד טוב. אך בניו של שמעון-חיים לא נולדו להיות בנים עוסקים בתורה, איש מהם לא בגד במקצוע של אבותיהם, לא המירו כף גודרים ומכוש, באמה ומאזניים או במספריים ומגהץ.

מנדל עזב את הלימודים בנעוריו כדי לסייע לאביו. אך הספיק ללמוד די כדי להשתמש בכל הזדמנות בפסוק מן התורה והתלמוד. לימים המשיך את חינוכו העצמי בקריאה, וספג הרבה מן הפובליציסטיקה העברית וידידת של זמנו.

בשנת 1905 היה מן החברים הפעילים של פועלי ציון בקרמניץ. פעיל מפלגה מן הסוג שהמפלגה הותירה בו חותם לכל חייו. אמרת פועלי ציון, מיד ראיתי לנגדך את מנדל קארש ולהפך, די היה להזכיר את השם מנדל קארש וראית את תנועת פועלי ציון.

לימים, בתקופת הכיבוש הפולני, כשמפלגת פועלי ציון חדלה להתקיים, לאחר שהחברים המובילים עזבו עם הבולשביקים הנסוגים, היה מנדל פעיל בתנועה הציונית הכללית, נבחר לוועדים שונים ולוועדות. שם ייצג אגף שמאלי. היה פעיל במיוחד בתחום קרן קיימת. זכה לתמיכה ועידוד רב מצד מיכל ברשף, שבשנותיו האחרונות הקדיש עצמו בהתלהבות למגביות של קרן קיימת.

כשנוסדו בקרמניץ הקבוצות החלוציות הראשונות, היו עיני כל נשואות אל מנדל, כאיש המחאים לנהל את קבוצות החכשרה. הוא העסיק חלוצים אחדים בעבודת בנייה כל אימת שיכול. בעצמו היה מועמד בקבוצת חלוצים שנייה, שעלתה לארץ ישראל בשנת 1921. למרבה

הצער אינזי מסוגל להיזכר בסיבות שמנעו ממנו הגשמת ההחלטה. אולי התחייבויות משפחתיות או קשיים כספיים, ואולי המחלה.

הלהט שבו התמסר לפעילות פוליטית ומפלגתית, בלהט זה התמסר מנדל בלב ונפש לפעילות במוסדות צדקה שונים. כשהמצב בבית החולים היה חמור, נקרא מנדל לסייע, והוא במרץ ובהתלהבות גייס אמצעים נחוצים. וכך בחברות שונות, בכל מקום היה בין הנושאים בעול הכבד. מילה שלו הכריעה תמיד את הכף, כי ההמונים התייחסו אליו במלוא דרך הארץ, כיבדו את יושרו ואת אופיו הנות. אפילו בחברה קדישא, ששנים רבות שלטו בה רודן עם כמה תקיפים, הייתה דעתו של מנדל קארש מספקת כדי לשנות את החלטותיהם.

נפטר ב-1931 בדמי ימיו, והוא בן 41.

ק' ר' הרב ר' יחיאל-יצחק רפפורט

הרב ר' יחיאל-יצחק רפפורט נולד בלוד' בשנת תרנ"ו להורים עניים. כבר בצעירותו נודע כעילוי וקיבל סמיכה לרבנות. בקיאותו וחריפותו בש"ס ובפוסקים עוררו השתאות. בן 17 התחתן והמשיך בהתמדה ללמוד תורה וגם לימודי חול. היה חבר "המזרחי" וסייע רבות בהפצת הרעיון הציוני הדתי בקרב המוני העם היהודי. נואם מבריק.

משרת הרבנות הראשונה שלו הייתה ז'כלין, משם היה נוסע בערים ועיירות להסיף לרעיון הציונות הדתית וייסד מחלקות של תנועת המזרחי. בן 21, בשנת תרע"ה, נחקבל כרב ראשי בלוצק, בין השאר, ביקר גם בקרמניץ וייסד את תנועת המזרחי בהשתתפות הרב בעת החיא, הרב סנדרוביץ.

בשנת תרפ"ג היה הרב רפפורט מועמד הגוש הלאומי לנציגות בסיים, וניהל תעמולה נמרצת בבחירות לסיים.

בשנת תרפ"ח, התפנתה משרת הרבנות בקרמניץ, והוא נחקבל להיות רב העיר. בשנה הראשונה סבל צרות ממתנגדים שלא הניחו לאשר את משרתו אך לא הצליחו בזה.

הרב רפפורט חלה במחלת עיניים קשה, נותח ומצבו הבריאותי התערער. החל לסבול ממחלת לב. נפטר בדמי ימיו, בן 35, בשנת חרצ"א. מותו עורר צער רב לא בקרמניץ בלבד אלא גם בערים ובעיירות רבות בהן ביקר.

שאף בחייו לשני דברים: שחתנו, הרב מינדיוק, יהיה ממלא מקומו, ושחיבורו "אור היהדות", שהכיל את דרשותיו, יופיע בדפוס. שני הדברים התגשמו.

ביום הזיכרון הראשון למותו הוקמה מצבה. בבית העלמין ובבית המדרש נישאו הספרים מרגשים. גיליון מיוחד של "קדעמניצער שטימע" הוקדש לזכר המת, ובו מאמרים מאת חתנו הרב י' מ' מינדיוק, ראש הקהל א' פרלמוטר, ל' פלדמן, ד"ר מ' ליטווק, מ' דיטון, ד' לווינטון, א' סאמבירר.

בתו הצעירה ומשפחתה עלו לישראל.

מתוך הפרק: דמויות ע' 353 – 366.

ח' [חנוך] גילרנט (ניו יורק) המשלחת של אנ-סקי בקרמניץ

בבכל עיר שדה בתחום המושב ברוסיה הצארית, גם בקרמניץ, חי הנוער בראשית המאה ה-20 חיים מסורתיים דתיים על פי רוב. למעט אחוז קטן של ילדים, כמה מאות, שלמדו בבתי ספר ממלכתיים-כלליים או פרטיים, הרוב למדו בחדר, ילדי עניים למדו בתלמוד תורה. האחרונים נהנו מיחס מועדף מצד בעלי-בתים יהודים שדאגו לקבל כמה ילדים עניים, ללמוד ללא שכר לימוד.

מרבית הילדים מן המעמד הבינוני, טעמו לאחר החדר ידע כללי, על קצה המזלג, אצל סופרים ומורים פרטיים. ילדים של בעלי מלאכה, נרחמו בעול מלאכת האב. נוסף לחנוונים, מלמדים וסתם כלי קודש, היו: נגרים, חרשי עץ, עושי רעפים, פחחים, רצענים, חרתים, חבתנים, סנדלרים, חפרי עור, עושי אופנים, עושי קני סיגריות, חייטים, תופרות, תופרות לבנים, חייטים לחפירה גסה, כובענים, זגגים, תופרי תיקים, עושי מוך, עושי מסרקות, בנאים, משחיזים, שענים, צורפים, עושי לבנים, אופנים, גלבים, מניחי לבנים, עושי נרות. וכמובן קצבים ושואבי מים. צעירים עבדו גם בבתי מסחר, בתי מרקחת, צלמניות.

עד 1905, לא היה איגוד עובדים מאורגן. לרוב הועסקו בבית אצל ההורים. מפעל נעליים אחד בלבד, העסיק כעשרים פועלים (בעליו הרצה ודבורה פרישברג), תוצרתו הגיעה לשוק הנעליים הכללי ברוסיה.

בראשית המאה ה-20 גבר זרם ההשכלה הכללית. הנוער שבגר נמשך לשדות תרבות זרים, ואולי היה אובד לעם היהודי אלמלא שנת 1905, שהביאה שינוי מוחלט ביחס לחיים היהודים, על יסודות מודרניים.

צצו התארגנויות פוליטיות שונות: ציונות, בונד, ציונים-טריטוריאליסטים, שעוררו את ההכרה הלאומית-פוליטית והחברתית-תרבותית. הנוהג הקודם של השכלה לשם קריירה התנדף בבת אחת. המגמה שינתה כיוון לעבר היהודי העממי.

ידיש קיבלה חשיבות וחפסה את מקום הרוסית. הפועל היהודי, האיש העממי, עלתה קרנו בעיני האינטליגנציה הצעירה. בבתי יהודים הופצו עיתונים וכחבי עת ביידיש "אונזער לעבן", "דער מאמענט", "דער פריינד", "הצפירה", "הזמן", "ראס יידישע פאלק", "דער שטראל", "לעבן

און וויסנשאפט", "ד צייט", "דער וועג" ואחרים. וגם "העולם", "ראזסווייט" [השחר], "ייבריסקיה זיזן" [חיים יהודיים]. כשהחלה הוצאת קלצקין בוילנה, להוציא ירחון "די יידישע וועלט", בלעו אותו בשקיקה. כך גם את הביטאון הלא-לגלי שיצא בפטרבורג דווקא – "די צייט" (בפורמט של עיתון). מן העיתונים היומיים הרוסיים נפוצו שניים בעלי גוון ליברלי, בפטרבורג – "רץ" [דבור], בקייב – "קייבסקיה מיסל" [מחשבת קייב]. אפילו חסיד רדזין, משה בֶּרֶזֶצ'ר היה מביא לשטיבל של חסיד רדזין את "דער פריינד", ובין מנחה למעריב קרא בו בקול. בנימין יוסֶפֶה בנו של צדוק השוחט, היה המומחה והפרשן. ואכן, ילדיו הציפו את הבית במיני ספרות שנקראה על ידי המשפחה כולה.

ספרי יידיש שיצאו לאור בהוצאות שימין וצנטרל בוורשה, ומאוחר יותר בהוצאת קלצקין בוילנה, נקראו בשקידה רבה. כשהופיע השליח י' טריוואוס עם דוגמאות של עטיפות כריכה לכתבי מנדלי, פרץ, שלום עליכם, לא היה עליו לטרוח הרבה בשכנוע אנשים להזמין את הסדרה בשלמותה. הספק הלא-מוכתר של כל מילה מודפסת, בן למשפחה דתית אמידה, דוד רוכל, היה מלך היידישיסטים בקרמניץ. בשנות מלחמת העולם הראשונה שהה בוילנה, שם תרגם מרוסית ומגרמנית מעשיות לילדים. לימים, בימי פולין, תרגם מרוסית את ספרו של בוכנינדר "חולדות תנועת הפועלים היהודית". כגזבר בחנות האריגים הגדולה של אביו, היה משלם מן ההפקדות בקופה עבור משלוחי ספרים ביידיש, שהופצו בבתי יהודים ובחוגי נוער. גם שיחק לו המזל אצל השוטר, שהעלים עין מקונטרסים רוסיים לא לגליים של סוציאל-דמוקרטים וסוציאל-מהפכנים. אלה הוסתרו אצל אהרן הוכגלרנט, בנו של לייבלה השוחט, והועברו לעליית גג אל הכורך. מין עסקן שכזה היה גם הפועל הנכה מיכל ברשפ. הפועל הציוני יאשה ברויטמן, בנו של שלמה האופה, היה המדקלם המהלך של הוצאות ציוניות ברוסית. ישעיה בלוהוז, בן יחיד לבעל חנות כלים אמיד, היה צרכן של כל מה שראה אור בשלוש השפות.

לאחר ועידת טשרנוביץ קיבל הנוער בקרמניץ כנפיים חדשות להפצת תרבות יידיש. בחריצות מיוחדת התנפלו על המאמרים המדעיים של נ' שטרף, ב' בורוכוב, על לשון יידיש ב"פנקס" של וילנה.

אודגו גם קורסים לא לגליים לצעירים, ובית ספר לא חוקי לילדים.

תבורת מסתירי בית הספר הלא-לגלי כללה את: דוד רוכל, ישעיה בלוהוז, מ' ביברמן, ה' גילרנט, ברוך ברשפ, שתי האחיות פייגה ומינדל החופרות, גוטיה אקסל, בתו של פישל הסבל. לא חלף זמן רב ודבר קיומו של בית הספר נודע, נאלצו להעבירו למטבח של אברהם הקצב, אביהן של פייגה ומינדל. הלימודים התבצעו בלילה כשהורים היו עסוקים בבית המטבחים. אך כיוון ששתי האחיות היו בונדיסטיות, קלמן פינקל, עוזרו היהודי של השוטר, פקח עליהם עין, הוא השגיח על הבית ובעצמו סיפר בלבביות כי ידוע לו מה עושים שם מדי לילה. לפיכך נדדו שוב, הפעם למעין עליית גג, בביתו של משה קדושקה, שואב המים. כל זה קרה בחורף. בחודשי הקיץ נהנו בחורשה על הר וידומקה. כך היה עם הקורסים לפועלים בוגרים. זה היה גם גורל הספרייה הציבורית שהייתה בעיקר בידי צעירים ציונים.

מפיצי התרבות הצעירים היו עסוקים בפעילות בסגנון רומנטי. ב-1910 החדיר א' ליטוין (סוחר) תנופה חדשה לרומנטיקה. הוא התמסר אז לאיסוף פולקלור ויהדות לביקורו בקרמניץ הפך העניין בשירי עם פופולרי מאוד. הנוער האקדמי, בפרט האחים מנוסוביטש, התמסר בלהט חסידי למוזיקה עממית. סנדר רוזנטל, הגלב, היה מלווה את השירה במנדולינה. באמצעותם הפך הנוער שעבר רוסיפיקציה, לעממי. באחד הבתים, אצל פ' וייצר, קיימו יובל ספרותי למנדלי מוכר ספרים.

כתוצאה מביקורו של א' ליטוין ולאחר מכן של נח פרילוצקי, נודעו שני כינויי העיר "ראש חודש קרמניץ", "צרי האופק של קרמניץ", והגיעו עד פטרבורג. הפטרון היהודי הגדול הברון גינצבורג, ייסד אז ומימן את החברה היהודית האתנוגרפית, וקורס גבוה לאתנוגרפיה במטרה לחנך סגל של אספנים וחוקרים.

חנוער עם ש' אנ-סקי בקרמניץ

בהשתתפותו הפעילה של החוקר הנודע בגלות סיביר, מ' שטרנברג, לימים מנהל המוזאון האסייתי בפטרבורג, פרסמה החברה הנזכרת בראשות אנ-סקי, את הכרך הראשון של הסדרה "האדם". ואז אורגנה המשלחת הידועה של אנ-סקי.

ביולי 1912 התוודע הנוער בקרמניץ לנוסח חדש לגמרי של עממיות. לשון יידיש חדלה להיות סימן היכר לאומי-פוליטי בלבד, אלא קיבלה

אופי ונשמה של העם. מנהגים והווי, מעשיות ואגדות, לחשים כנגד עין הרע, הנחת שום על גבי מצבות, השלכת חלוקי אבן כשנתקלים בדרך בכומר, חליית שירי המעלות מעל למיטת יולדת, ילדים הקוראים קריאת שמע ליד מיטת יולדת, גלגול ביצים על פניו של ילד מבוהל – מה שיהודי קרמניץ השתמשו בו בחייהם, קיבל במוחם של הצעירים חיקון בעל ערך תרבותי עליון. גם העיטור היהודי של אותיות בספר או בספר תורה, על גבי כלים, מצבות, הציורים על פחקי חנוכה, קיבלו חשיבות לאומית מיוחדת בעיני הנוער, במיוחד נוער אקדמי שעבר רוסיפיקציה חלקית.

אנשי קרמניץ-אין קרמניץ (1913). מן רשם צו לינס: פילאגור, יטלר ויטחאן
(אנשי קרמניץ-אין קרמניץ). מ. אנשי, באהאליסאר פיסטלהאן, פאפאנארא-האער יודאווין.
השכלת אנשי בקרמניץ בשנת 1913 (הגרסה הנוכחית לנו פיי דיר לוינסקי).

ש' אנ-סקי בא לקרמניץ עם שני מלווים מן המשלחת: ב' קיסלגוף, מורה בתלמוד התורה הרפורמי בפטרבורג (בניהולו של הרב ד"ר משה אייזנשטט, נפטר בניו יורק ב-1942), שליטת ניגונים יהודיים ושירי עם ששרו אנשים לחוך פונוגרף; י' יודובין, בן משפחה של אנ-סקי מוויטבסק, אמן, התמחה בעיטור יהודי, היה מצלם הכול. זה היה ביום שישי, האורחים התאכסנו בבית המלון של משה מלמד, באמצעותו הזמין אליו אנ-סקי את דוד רוכל ואת חנוך גילרנט. משה מלמד הופתע כנראה מן האורחים הבאים מפטרבורג ומדברים עמו יידיש.

"יהודים משונים באו. בספר המלון ציינו כי הם מפטרבורג. לא הספיקו להתרענן מנסיעתם הארוכה, וכבר ביקשו ממני לקרוא להם..." כשחנך גילרנט החלבט אם ללכת, משום שחשד שמא הם סוכנים חשאים מוסוויים, הסכים מלמד מיד להצטרף אליו.

כשחצה את סף החדר, ראה גילרנט את הפנים המוכרות לו מתצלום. ש' אנ-סקי השיב בחמימות רבה על ברכת השלום שלו. בינתיים בא דוד רוכל. מן החדר השני יצאו עוזריו של אנ-סקי, קיסלגוף ויודובין. החלוצצו על הרבי המודרני (אנ-סקי) שאינו חובש שטריימל לראשו אלא מגבעת. נכנסו האחים אשר וסנדר מנוסנוביטש, חניקה ברשפ. אנ-סקי החל להסביר את מטרת בואו. נקישה בדלת קטעה את דבריו: בעל הבית הודיע כי שר העיר, המפקח והשוטר שואלים על האורחים. מבוהל, ביקש מן האורח לצאת אליהם. אנ-סקי יצא ועסק עם השלטונות והחבורה עשתה ויכוח... עד שהללו עזבו את המלון.

שקועים בשיחה, כמעט לא הבחנו כי קרבה שעת בין השמשות של ערב שבת. אנ-סקי ניגש אל החלון, הביט בשקיקה ביהודים, המהודרים לכבוד שבת, בדרכם לבתי המדרש. על פניו התפשט חוט של חסד. הוא פנה אל יודובין וביקשו להשליך את הסיגריה.

כרוח סערה פשטה בעיר הידיעה בדבר השליחים המסתוריים שנשלחו מפטרבורג ביד השר. ברגל נגדשו הרחובות ביום שישי בצעירים, הפעם עצרו כולם סמוך למלון והעיפו מבטים לעבר החלון. החקנאו בחבורת המיוחסים שנכנסו באין מפריע למלון. הפעם נוספו לחבורה הספר סנדר רחנטל ויאשה ברויטמן, בנו של שלמה האופה. שניהם כבר המתינו במלון. בשעת מעשה נודע להם כי אנ-סקי נדבר עם בעל הבית להביאו בשבת בבוקר לקלויז של החסידים; וכי בעל הבית הלך אל פייסי הסומא, השמש, להודיע לו כי האורח מתכוון לבוא לקלויז שלו בשבת בבוקר. עוד חקר אנ-סקי והתעניין במנהגי החסידים בקלויז, בפרטים על ההווי החסידי. הוא השתומם מאוד על שלום הבית השורר בין החסידים שמתפללים שם: חסידי טריסק, סטולין, רוזין, הוסיאטין, צ'רנוביל, וכולם מתפללים בנוסה אחיד. למעט חסידי רדזין, שיש להם שטיבל משלהם ויש תכלת בארבע כנפות שלהם. על כך שגם משכילים מתפללים שם, לא התפלא. לאחר שיח קצר יצאו הצעירים יחד עם קיסלגוף ויודובין לטיול אל ההר בונה, לפרדה השתמש אנ-סקי בברכת

שבת שלום, ואגב כך העיר לשותפיו לנהוג בנימוס, משמע, לא לעשן ולא לדבר רוסית. להתנהג כראוי משמעו, בדרך יהודית.

בין חסידים

בשבת היא בילה אנ-סקי בקרב החסידים. פייסי השמש הביאו לקלויז. כמו אל צדיק הושטו אליו ידיים לתת לו שלום. נחמן החזן הכין למענו טלית בעלת עיטור כסף. הושיבוהו אצל כותל המזרח, בין הרב סנדרוביץ מפיטסקוב ומספר הסיפורים הגדול, בנציון הופמן. קראו לו לעלות לתורה, שישי. עוד קודם שהספיקו לסיים מוסף כבר ערך פייסי השמש את השולחן הגדול, הסמוך לקמין, לקידוש, מפה צחורה כשלג פרושה על מפת הקטיפה הירוקה. רק אחד מן המתפללים, שלמה אליהנקס, המלמד הזקן שתום העין, שהטיף לכולם מוסר בקול הבס הנרגז שלו, חיונה דעתו כי האורח הוא מן הסתם שטן מוסווה.

השבת היא פתחה בפני אנ-סקי את הגישה אל כלי הקודש למיניהם, לשאוב מהם אוצרות פולקלור וניגונים. האנשים גם לא התנגדו לתצפיות ולסקרים האנתרופולוגיים שנעשו בהם. גם עלה בידו בקלות לקבל מן הגבאים בבית הכנסת הגדול שתי נברשות עתיקות מנחושת, שהועברו למזאון האתנוגרפי בפטרבורג.

החזן מקוטריבורג שר [לתוך הפונוגרף] שורה של ניגונים חסידים ותפילות, במיוחד הניגונים החינניים של החזן מטות קופ. אנ-סקי בילה במחיצתם שעות ארוכות. גם החזן מבית המדרש קוצקי [על מקור השם: פנקס קרמניץ ע' 88], לא נפקד מקומו.

בבית הכנסת הגדול ערך אנ-סקי שולחנות יאדצייט בערבים. שם שאב מעשיות מפי מגדל השמש. כך גם מפי יוסל של חיים-הניך (פרידמן) בקלויז של החסידים. באמצעותם למד על קברים עתיקים ומצבות בבית העלמין, מידע שהועיל לו מאוד. יוסל חזר וסיפר בדיחה של יצחק-בר לוינזון: חלום כביכול, על מלאך דומה וטענותיו המקטרגות כלפי רבי חסידי בעולם הבא, וכי את מלאך דומה ניצח דווקא ליטאי, שציווה בצוואתו לקבור אותו לאחר מותו ופניו כלפי מטה, וכך הושם מלאך דומה ללעג כאשר שאל את המה לשמו... סיפור זה נפוץ בקרמניץ מפי לוינזון, במטרה ללעוג לחסידים.

שעה שהיה אנ-סקי עסוק בכינוסי חסידים, פעלו הצעירים בתחום אחד. אספו ורשמו שירי עם, הביאו את האנשים העממיים לשיר מוטיבים עממיים לתוך הפונוגרף. דפדפות מלאות סיפורי עם רשמו אז. שיר העם היהודי זכה מאז לחשיבות רבה, עיבדו שירים ביידיש. שמות זרים שהשתמש בהם הנוער האקדמי [המתבולל], נפסלו.

בבית העלמין הישן

אנ-סקי השיג בעדינות רבה הכשר לחפור מצבות עתיקות. זה היה בשעת שיחה עם יהודים בבית הכנסת הגדול, כשאמר כי קרובי המהר"ל מפרג סמונים בבית העלמין הישן. לבני שיחו הייתה זו תגלית מרעושה של ייחוס. יחד עם שומר בית העלמין, מרדכי-חיים יוס מחברת נושאים [נושאי המיטה] [בקרמניץ נשאו את המת לקבורה], יצאו לחפש סימנים לקברים עתיקים, מצבות שקועות. אנ-סקי היה מומחה באיתור סימנים כאלה. על כך ידובר בהמשך, בעיירה וישניוויץ. מרדכי הוביל מעל סבך קוצים מגודל, ולפתע הצביע אנ-סקי לעבר מקום בו חייבים להיות קברים עתיקים במיוחד. הוא עמד מלכת סמוך לקבר, לא רחוק מקברו של 'ב' לווינזון, וסימן לחפור ולחשוף את המצבה. מרדכי נטל חיש קל את המעדר. אנ-סקי עצר בו, והחל לחפור בעצמו, להראות לו כיצד להזהר בשעת החפירה. התרחש הנס: נמצאה מצבה של רבי שמשון, אחי המהר"ל, ושורה של מצבות אחרות. התברר כי הכיתוב הכולט נשתמר בשלמותו. יודובין צילם מיד את המצבות. הוא התלהב מאוד מן העיטורים. גם קבר אחותו של רבי שמשון נמצא שם.

בכניסה לבית העלמין היה מין אוהל סביב ארונו של הצדיק רבי מרדכי'ל, הארון היה מלא קוויטלך, פתקי בקשה, שיחודים היו משליכים לתוכו שעה שעלו לקברי אבות. האוהל עמד בתוך שטיבל בנוי, שם הציבו מיטת כל מת שהובא, קודם שעשו עמו חסד של אמת. השטיבל והקברים שבפנים צולמו אף הם.

מאז ואילך, הצעירים שקיימו בחשעה באב את כינוסיהם הלא-לגלים סמוך לקברו של 'ב' לווינזון, לא דרכו עוד על גדרות הקברים השכנים, וגם לא החיישו על מדרגות העץ שהובילו לשטיבל הישן. לפי סיפורו של 'ב' שוורץ, העד לחורבן קרמניץ, חששו המרצחים ההיטלרסטים להרוס את השטיבל שעה שחיסלו את בית העלמין.

בעלי עגלות יהודים מבקשים להוביל את אנ-סקי

בעיה קשה עמדה בפני אנ-סקי כשהתכונן לנסוע לעיירה ויטניוויץ. הוא ביקש להצטרף אל מלווהו, כותב שורות אלה, כדי להזמין מרכבה. כוונתו הייתה, להעניף מבט בבעלי עגלות יהודים שנהגו לשבת על המדרגות הקדמיות של בית דוד השען.

יצאנו מן העיר כשהוצן היום. בעל העגלה אמר לסוסיו: "נו קונדסים, שתהיה הנסיעה במהירות הקיטור, כבורחים מסכנה".

שעת בין השמשות קרבה, בקצה ההר, במורד, נתגלה בית בודד במישור רחב חשוף. הסוסים נישאו בחיפזון פתאומי וקדמו לעיירה. בעל העגלה, בבואו לאכסניה, ירד ממושביו וצעק פנימה כי הביא אורח חשוב מפטרבורג. כהרף עין התקהלו זקן ונער. איש קטן קומה פילס דרכו והושיט ידו לאנ-סקי בברכת ברוך הבא. היה זה המורה ברגר, מבית הספר הממלכתי, הוא הציג עצמו והזמין את האורחים ללון בביתו. תהלוכה שלמה נתמשכה בעקבות האורחים וליוותה אותם אל המורה, לבית הספר. המורה, שגעלם בינתיים לאי-שם, שב כעבור זמן קצר וספר בידו. הראה לאנ-סקי את תצלומן, והסביר כי את השיר שתחת לתמונה למד עם תלמידיו.

יהודי כחוש בחלוק ארוך מרובב, קטע את שיחת ההיכרות, זה היה אברהמצה, חזן שני. הוא בא לברך את האורחים ולהזמיןם לתפילת מנחה-מעריב בבית הכנסת הישן. אנ-סקי הודה לו בחמימות והלך בלווייתו לבית הכנסת. מראהו החיצוני של בית הכנסת העיד עליו כי הוא עתיק כמו העיירה עצמה.

מדלת העץ הכבדה החורקת, בכניסה לפלוש, נישאה עתיקות של דורות כמו מן השערים העתיקים במבצרים קדומים מימי הגרף ויטניוויצקי. בכניסה לפלוש היה עלינו להתכופף כמו במרתף. הקירות מעוקמים מכובד המשא של גג הרעפים הישן המטולא, קיר המזרח בלבד היה ישר. הזכויות המפויחות של העששיות הכהו את השלהבות המהבהבות בהן. אפרוריות וקדרות נשבו מן המתפללים.

בשעה שהקהל התנועע, רמז אנ-סקי למלווהו להזמין את אברהמצה אליו לאכסניה לאחר התפילה. בשעת מעשה בלש בעיניו בקיר המזרח. מאוחר יותר נתגלה חושו הכביר, חוש של חוקר מוכשר. לאחר התפילה

כיבד אנ-סקי את הקהל ביי"ש עם קינות. בשעת מעשה נודע לו כי קיר המזורה נבנה מחדש לפני שנים, ולפי המסורת שילבו בו אבן עתיקה, מקודשת.

סיפורי עם

בבית המורה ברגר היה השולחן עמוס כיבוד. אנ-סקי בעצמו כיבד את האורחים בזה מתוך המהם. התגלגלה שיחה על חיי היהודים. התברר מיד כי הבא עם אברהמצה, הוא לץ העיירה. זה היה הבדחן, קבצן עליז. על פי רמז של אנ-סקי הובאו יי"ש, מליחים, ריקי ביצים, ומחם תה טרי. הוא שאב מאברהמצה מעיינות שופעים של מעשיות, עוזרו לא חדל לרשום. המעשיות של הבדחן היו עשירות באופן עולה על כל דמיון, מעשיות על כוחות האופל המרחפים סביב חתן-כלה בלילה שערב החופה; על המכשפות בעלות השער הארוך הפרוע, שטומאתן מוסרת בטבילה ביום החופה. רבי אברהמצה, שוב שפע סגולות מן המעיין של רבי לייב בן שרה, הסמוך לעיירה, משם היו שואבים מים מרפאים למען יהודים חולים, לא עלינו. יהודים אף תוגמלו בידי הפריץ על הצלת בתו הנוטה למוות; שום רופא לא היה מסוגל להושיעה, רק מי המעין הצילו אותה. בוגע מסוים החל גופו של הרושם לרעוד: כאשר מפיו של אברהמצה התפרשו מחנות שדים ורוחות למיניהן שהיו שורקות בארובות בליל חורף מסוים, שלמחרתו אמור היה להיות טקס ברית מילה. לוז המעשה עסק בבעל ברית שנסע לקרמניץ להביא מוחל מיומן. הוא אמור היה לבוא עמו לקריאת שמע של לילה. אף שהדרך הלון וחזור הייתה ממשי פרושה לפניו, תעה בדרכו לשוב. הלילה היה אפל. בעת הנסיעה הביתה נדמה היה לו כי לפניו צועק מישהו ללא הרף: "ויו, ויו", באוויר נשמעות בעוז שריקות שוט. כך נסע כל הלילה בעקבות השריקות באוויר. התברר עם שחר, כי במשך כל הלילה הסתובב מסביב לפינה אחת בלבד, ולפי המסורת זה פיתוי של סמ"ך-מ"ם. בליל השמירה ההוא התאמצו השדים להגיע אל היולדת דרך הארובה, לגזול את הילוד. היולדת הצטעקה בקולי קולות ונאבקה בהם. בליל השמירה ההוא, מניין יהודים למדו כל הלילה, סביב מיטת היולדת העטויה מסך סדינים ועליהם תלויים שיירי המעלות, והשדים גורשו. לאחר עריכת חצות, כשעלה השחר, הופיע הבעל עם המוהל, איחלו לבעל הבית מזל טוב ויחד עם המוהל הלכו למקווה להיטהר מן הטומאה.

על פניו החיוורות של אנ-סקי נחו שלהבות מחזרות. אברהמצה סיפר את המעשה בכוח מכשף, ממש ניתן היה לראות את המזיקים. כעדה לאמתות הסיפור קרא בשמה של זקנה שחיה עדיין, בת למעלה ממאה שנה, ולמחרת אכן הובילו אותו אליה.

בשעת לילה מאוחרת, לאחר הקינוח במעט משקה, פרש הבדחן את הלסקיקון שלו, בלשון רזים ליצינית. אברהמצה, שוב מנע ממנו להשתפך ולגלוש. במכוון פתח בשיחה חדשה על אודות קיר המזרח בבית הכנסת. אנ-סקי המוכשר חיטט וחקר עד שהוציא מאברהמצה, כי הפלוש בלבד נותר זכר לבית הכנסת הישן. עלה במוחו של אנ-סקי הרעיון לבדוק את קירות הפלוש. למחרת בבוקר, מישש באחד מקירות הפלוש אותיות באחת מאבני הפינה. אנ-סקי עסק בדבר בעצמו עד אשר הוצאה האבן מן הפינה הבנויה. לדברי אברהמצה הוטבעה אבן כזו בקיר המזרח. ברור היה כי יקשה עליהם להגיע ליסודות קיר המזרח. לאחר יישוב הדעת אמר אנ-סקי לגבאים בגלוי, כי יעניק פיצוי לצורכי בית הכנסת. בעלי-הבתים נחנו את הסכמתם, בתנאי שחלילה לא יאלצו לפרק את כל הקיר. אנ-סקי הפליא לעשות. כקוסם מישש את הקיר, לפתע עצר ליד פינה ואמר: "הנה זה כאן". כמנתח מיומן הולך בידו הימנית את צדו החד של האזמל. לאחר זמן קצר אורו פניו, והוא אוחז בידו את האבן, כאבן טובה. לאחר ניקוי האבן בנוזל כימי, נתגלו האותיות שרימזו למילים: "שד", "אפריס", בית הכנסת זכה בנדבה הגונה, אנ-סקי קיבל את שתי האבנים למען המוזאון בפטרבורג. בהזדמנות זו רכש גם זוג מנורות קנים תולות מנחושת, בעלות רגלי טווס חרותות.

אברהמצה היה ממש אוצר עבור אנ-סקי. בשיחותיו עמו נזהר מאוד בדבריו שלא לאבד את אמונו. שאלה לא זחירה של הוכגלרנט גרמה חקלה. בדרך לבית העלמין, ביקש השואל להיודע ממנו אם ידוע לו על מצבה של אשת יצחק-בר לוינזון. "כוונתך – פלט אברהמצה בסדקסם – לאפיקורס החצוף מקרמניץ, שעצמותיו..." אנ-סקי מחה את העניין באמירה חדשה: "שטויות, הפטפוטים שעולים כיום על דעתם של ההוללים הצעירים הפרועים", והטה את השיחה לנושא בית העלמין, שהוא ודאי עתיק. אברהמצה שב ונכנס לתפקידו, לצטט ולספר את המסורת.

"אומרים כי יש שם קברים של כאלה שהיו באספת ועד ארבע ארצות, בידיד בירוסלב". כשלעצמו, סבור הוא כי מפני כבוד המת, מותר, אם ימצאו, להפזר מצבה שקועה שכזו.

בבית העלמין הוליך אברהמצה לעבר מצבות מכוסות אזוב. בעודו חופר במקום מסוים ניסה אנ-סקי להסב את מבטו של אברהמצה מאבן מרוחקת, שלעברה פנה בחיפושיו. על מצבה זו היה שיר של לוויןזון על אשתו. העיטור היה: שתי ידיים מברכות על נרות. לאחר עזיבת בית העלמין, חזרנו מאוחר יותר, ללא אברהמצה, עם צלם וצילמנו סדרת תמונות.

לבסוף ראוי לספר מדוע מכל העיירות סביב קרמניץ, בחר אנ-סקי בווישניוויץ בלבד.

עיירה זו נודעה עוד במאה ה-18 בארמנות האמנותיים שהדוכסים ממשפחת וישניוויצקי הקימו שם. מפורסם במיוחד היה ארמונו של ירמי וישניוויצקי, ששלט על שטחים נרחבים ואריסים באזורי פולטבה, צ'רניגוב, פודוליה, ווהלין. הוא דיכא באכזריות את הכנסייה הפרבוסלבית. היה מן המדכאים האיומים של אוקראינה, בעטיו פרץ מרד חמלניצקי העקוב מדם.

הארמון של הפרץ וישניוויצקי בעיירה וישניוויץ, נודע בשכיות חמדה מוזאליות וביצירות בעלי חשיבות אומנותית רבה. הטטרים של הגות קרים, שעה שכבשו את וישניוויץ, חסו על המוזאון. כשכבשו התורכים את העיירה הרסו את הארמון. לימים שוחזר ושוקם בידי ין סובייסקי.

מתוך הפרק: זיכרונות והוי ע' 367 – 376.

דוד רוכל (ורשה) כיצד הפיצו בעבר ספרות יידיש (זיכרונות)

קיץ 1909. באתי לקרמניץ לחופשת קיץ מאודסה, בה למדתי. באודסה הייתי חבר ב"חוג", ובשובי לעיר הולדתי, ביקשתי לחולל משהו. היו לי קשרים עם חברים ללימודים, מערים אחדות במחוזות ווהלין, פודוליה, וניסיתי לכונן, בכוחות משוחפים, מעין התקשרות במטרה לעורר את עניינו של הנוער בערים ובעיירות בפעילות של חוגי וסטניק זנאנייה [ולחלן: "מבשר דעת"].

כבר בצעדינו הראשונים נתקלנו בקושי בלתי צפוי: היינו מתבוללים למחצה ולגמרי, ולא עלה כלל על דעתנו כי את פעילותנו, אם רוצים אנו שתשפיע, עלינו לנהל ביידיש. הזמנו בדואר ערמת ספרים מפרסומים של "מבשר דעת", עלונים מהוצאת דונסקיה ר'ק' של פונמרוב, שנתחסלה, "פוסרדניק" [המתווך] של גרבונוב-פסדוב, קבצים המוקדשים לחיים וליצירה של עמים שונים ברוסיה, שראו אור בעריכת ש' אנ-סקי. עם משלוח ספרותי זה ביקשנו לפתוח את פעילותנו. למן ההתחלה נתקלנו במכשול מוזר. מי שרצינו שייקחו את הספרים, לא לקחו ותשובתם הייתה פשוטה: "איננו יודעים רוסית".

הצגתי מיד את הבעיה, כי יש למצוא פיתרון לדבר, והצעתי לבוא בכחובים עם החברה הספרותית בפטרבורג כדי שימליצו לנו מה לעשות במקרה כזה. אחדים התנגדו והציעו כי עדיף ללמד את הפועלים רוסית. לבסוף הוחלט, בלב כבד, לנהל את הפעילות ביידיש. התשובה על פנייתנו לפטרבורג לא איחרה לבוא, המליצו לנו ליצור קשר עם כתב העת "לעבן און וויסנשאפט" [חיים ומדע] בוילנה.

עד כמה לא הכרנו את ספרות היידיש תעיד העובדה כי הידיעה שיש פרסום בשם "לעבן און וויסנשאפט" – מעין רמיזה עולבת של קרבה לשם "מבשר דעת" – נפלה עלינו כפצצה. מיד הזמנו גיליון לדוגמה. עם קבלתו הלכתי אל חברי הירש יושפה, שכיר בבית מסחר (נפל במלחמה), וביקשתי לקרוא עמי את כתב העת, חשוב היה לי הרושם שיעשה עליו. הזמנו גם את שמרל פלדמן, חבר פועלי ציון (הרעיל עצמו ב-1910). ברגע שהתוודענו היטב אל מאמר המצע ואל הכרוניקה במדור הלשון, הוברר לי כי מצאנו את הנחון לנו.

הנחתי לספרות הרוסית וניגשתי בעקשנות ללמוד יידיש ולקרוא בספרות יידיש הרצינית הגדולה. קיבצתי סביבי חברים אחדים ונרתמנו לעבודה. "לעבן און וויסנשאפט" הופץ בקרמניץ ב-34 עותקים. פלוני הסכים לחתום על מגזי לעיתון, והזמנו אותו לכתובתו. המגזינים (כולם פועלים) שילמו בחשלושים, עשר קופיקות בשבוע. משצלח הניסוי, התחלנו להפיץ את כתבי מנדלי, פרץ, שלום עליכם, שלום אש. עמדנו בקשר עם בית המסחר לספרים ש' שרברק בוילנה ולימים עם צנטרל בוורשה. קיבלנו הנחה גדולה (40%) ושילמנו במזומן, הנחה דומה הענקנו גם לרוכשי הספרים. באופן זה הצלחנו לגייס קונים רבים שקיבלו ספרים ושילמו בחשלושים, אי-תשלום כלל לא עמד על הפרק. היה אף מקרה שאדם נסע לאמריקה, ומיד שלח משום את חובו.

מגבית היסוד הושגה מידידים אמידים. תכופות ניטלו הלוואות. ההשפעה שהייתה לפעילות זו עודדה, עוררה חשק, ועם הזמן הייתה לכל פועל – מן המתקדמים יותר – ספרייה משלו, הצטיינו בזה בעיקר החיילים, האחים מיכל ולמל שרמן (עברו לרוסיה), הפיסח מיכל ברשץ ואחרים. לימים נוספו האחים סנדר ואשר מנוסוביטש (היגרו לשיקגו, פעילי חרבות יהודים). העבודה הסתעפה עוד יותר.

"לעבן און וויסנשאפט" היה לנו מדריך ומורה דרך. החוברות הדקות העלובות שהופיעו באורח לא-סדיר, סיפקו לנו חומר לפעילות החינוך וההשכלה. הבלטריסטיקה לא עניינה אותנו במיוחד. בשנים ההן היו מאמרים כמאמריהם של בלומנשטיין, רודניאנסקי, על פילוסופיה, בעיות שפת יידיש, ומאמרים על דקדוק יידיש ועל האל"ף-בי"ת הלטיני למען יידיש מאת ד"ר זמנהוף, המונוגרפיות העממיות הפשוטות של א' ליטוין על א' מאפו, י' ב' לווינזון, א' מ' דיק, שמ"ר, מאמרים היסטוריים של ח' שוים וג' הורוויץ, מסות של ש' ניגר, סקירות, מדור הלשון – כל אלה היו לנו בגדר חידוש, ויחד עם החברים הפעילים למדנו והתחנכנו עליהם. אין פלא אפוא, כי כתב העת מילא אצלנו חפקיד כה גדול. להוציא את "ליטערארישע מאנאטשריפטן", כתב עת אמנותי טהור, שלא פנה לקהל הרחב – "לעבן און וויסנשאפט" תאם את מטרות שהצבנו לעצמנו.

קרעמוניצער שטימע, 12.6.1932

מתוך הפרק: זיכרונות והווי ע' 376 – 378.

ה' ג' [חנוך גלרנט?] הלוויה לספר תורה

הדבר התרחש ביום חורף מקפא בשנת 1909-1910.

הקלויז של בדריק עם ריהוט העץ המלוטש, ארון הקודש על תכולת הספרים שבו, הכול עלה בלהבות. יהודים מסרו נפשם להציל את הניתן מספרי התורה. הצליחו להוציא והציל מלשונות האש חלקים קטנים חרוכים ולכתובם בשלג. גם חלקי טליתות, בהן עטפו את היריעות השרופות.

הגבאי, אבא צוקרמן, ניצב שבור ומכווץ. קול הבס הרגיל שלו נחנק כשהגה את המילים: "נפלה עטרת ראשנו". הוא בכה בכי תמרורים. היהודים סבבו בכריעה את ספרי התורה השרופים, המכוסים סדינים לבנים. העיר כולה זרמה למקום הקודש השרוף.

שמשו של הרב הביא כלי חרס גדולים להכניס לתוכם את ספרי התורה. בבית הרב התקבצו הדיין רבי הרצלה, המקורבים הקבועים, הלומדים: יוסל בן חיים-הניך (פרידמן); משה של ולה, תבורר הקבוע בדיני תורה; שלמהלה (דיטון), הלמדן מבית הכנסת של החסידים; לייבלה שוחט, יועצו הקבוע של הרב בפסיקת שאלות, ועוד אחרים. גל ספרים היה מונח על השולחן כאשר התווכחו בדבר אופן הגניזה או הקבורה. לפתע השתירה דממת מוות. הרב נכנס מחדר מיוחד שלו, לבוש קפוטת צמר שחורה, עטויה אבנט רחב, שטריימל לראשו. הוא הטיל את פסקו: העוסקים בגניזה חייבים לטבול. כל כד חרס המיועד ליריעות יש לטבול במ"ם סאה, ומתוך כוונה של טבילת ברכות. יום הגניזה יהיה תענית ציבור. יש לסגור את כל החנויות. על היהודים להניח מלאכתם. תינוקות של בית רבן יליו את הארונות עד לבית הכנסת הגדול. כדי הגניזה יינשאו על גבי לוח טהרה. אנשי חברה טהרה יטבלו לפני כן. במסע הלוויה יתעכבו ליד בית התפילה, ליד בית המדרש החדש, ליד בית הכנסת של החסידים, ליד בית התפילה של המגיד, בכניסה לבית הכנסת הגדול. כל חזן יספיד ליד מקום הקודש שלו. חברת טהרה יזכו רק במצווה של הכנסה למקום הגניזה. חברה קדישא, לאחר שיטבלו, יכינו את קברי הגניזה, בשטיבל [כאן במובן: מבנה קטן על קברו של צדיק] של רבי מרדכי'לה, בשכונת לארונא.

ביום ההלוויה הייתה העיר עטופת יגון, השכנים הגויים לא נראו ברחוב מרוב פחד. ממש אבל.

לאחר ההספד הגדול של הרב, כאשר בכל שרר הלך רוח של דכדוך ונפש רצוצה, התנועע מטות החזן, חיוור כמת, מעל לאודים העשנים של הקלויז, פניו נשואות אל פנים הקלויז השרוף. הוא נראה כמי שמתעתד לשטוח טענותיו בפני השיויתי השרוף. משפלט מפיו בכאב את שלוש המילים: "אל מלא רחמים", רעם קולו בפסוקי קינה ופרץ בבכי בעת: "בכה תבכה בלילה". הקהל הצפוף-דחוס החריש את האוויר הצונן ביללות.

פעם אחת בחייו פשט מטות החזן את גשמיותו, עטה קדושה כל כולו, ככל הציבור היהודי בקרמניץ.

לאחר הספדו, נדחקו היהודים אל ארבעת המוטות של לוח הטחנה אשר עליו נישאו היריעות בכדים, מכוסים צעיף שחור. כל אחד ביקש לגעת לפחות במוטות הנושאים את ספרי התורה לעולם האמת. כמפולת שלג שחורה גע הקהל בעקבות ההלוויה ואמר תהילים כל הדרך.

מתוך הפרק: זיכרונות והוי ע' 378 – 379.

משה שניידר (רחובות) בפרוור דובנה

באחד מלילות הסתיו, בשווי הביתה, נם פרוור דובנה את שנתו העמוקה. אות כי הלילה ירד מוקדם. מחר ירד ויש להשכים קום.

הקשתי בדלת כאשם המפריע מנוחה. אמי הטובה פתחה לי, לא התאפקה והוכיחה אותי בטוב לב: וכי לא ידעתי כי מחר יש ירד.

מד יום שלישי נערך ירד, ביום זה שררה המולה רבה.

אך האיר השחר, הספיק אבא להתפלל. בחוץ, מול ביתנו, עמדה כבר שכנתנו בריינה, חגורה בסינר הירד שלה בעל הכיסים הרחבים, וציפתה לגויים שלה. הייתי פטור מחליכה לבית הספר, ביום זה מצפים למכרים גויים רבים, ונחוצה עזרה.

השמים ערפיליים, מזג האוויר מעורר עצבנות ודאגה, פן יפריע חלילה ליריד. אך העננים מתפזרים וקרני השמש חודרות את הערפל. הפנים עוטות שמחה. החנויות נפתחות והדלתות נפערות.

אין להכיר את הפרוור. הכול מוצא החוצה: אריגים, סדקית, אופנים וכיוצא באלה. הנה יושבת אישה זקנה ליד חביות הזפת שלה; פלוני רץ לקבל פני כל עגלה. לא חלפה עוד שעה מזריחת החמה, ולאורך הרחוב משתרכות עגלות רבות לאין ספור ועליהן תבואה, ירקות, אווזים, חרנגולות והודים, חזירים וסוסים קשורים בחבלים לעגלות. כעבור חצי שעה, חצר בית החולים מלאה ואין לחצותה. סוחרים הסוסים החלו במסחרם: בוחנים את הסוס מכף רגל עד ראש, פותחים את פיו ומציצים בשיניו, מרימים את רגלי הסוס ומחווים דעה, מטבע מעלה מטבע מטה, והעסק נסגר. קונים ומוכרים, מסיכה עד חזיר.

לרכבים כאב ראש, איך להוביל את נוסעיהם לתחנת הרכבת, והם נוסעים בסמטאות צדדיות. בני ברשף אין להם זי ידים לקבל את התבואה; המאזניים בידם והגוי מאמין בהם כמו להבדיל בצלב.

היריד חולף ללא תקלות, ללא תחרות, כי לכל יהודי יש הגוי שלו, החייב לו וממושכן אצלו. הסולידריות בהקשר זה קיימת, כולם הרי שכנים ותושבים בפרוור דובנה. ובשבת חייבים להיכנס לבית הכנסת בפנים טהורות.

היריד קרב לסיומו, הדחוב מחרוקן, נוי שיכור שמתאחר קמעה לבוא,
מאיץ בסוסו ומורדו לביתו

הסחורות שמתרו מוחזרות למדפים, החנוונים סופרים את פדיון
היריד, מוציאים את הכסף מן הכיסים, הסונוים, השולחנות –
מחשבים חישוב אחרון בפנים מרוצות.

המשטרה עורכת דוח אחרון על השארת לכלוך ברחוב, אף היא מרוצה,
אף לה הייתה טובת הנאה מן היריד.

בבל בית יושבת המשפחה אל השולחן, משיבה ופשה בארוחת ערב
שהיא סעודת, צהריים וערב גם יחד, שהרי אין מכיזם ארוחת צהריים
ביום היריד. מיונעים מעבודה, שוב מקדימים ללכת למיטה לנוח לאחר
היריד הנדול.

הנוער נאלץ להישאר שוב, זה הלילה שם, בבית, ולא להפזיע למנוחת
המבוגרים. מן היריד הרי התפרנסו כל השבוע.

היריד והחולות, משמאל מידור הבמה

מתוך הפרק: זיכרונות והווי ע' 380 – 381.

ח' [חנוך] גילרנט מן ההווי היהודי הישן

א. שבועות

עם בוא חודש מאי נסחפה העיר בתאוות חיים. החרים הירוקים סביב, ניוחחות הפריחה המתפרצת נישאו במשבי אביב נעימים ורוממו את הרוח.

כבר בערב שבועות הציפו השכנים, הערלים, את השוק בעגלות עמוסות מיני ירק. נוסף לצדירות גדושים פרחי לילך מטולסלים, סיפקו לבתי היהודים החגיגיים קני אגמון הנפרשים על הרצפות. הילדים היו שרים ושוורקים שירים בעזרת קפלי העלים. בנות יהודים תלו פרחים על קני המנורות הממורקים המבריקים שעל הקירות. אבות אדוקים קישטו את החלונות בלבבות עלים. מן התקרה הסתלסלה מקלעת ירוקה שהשתלשלו ממנה זרי פרחים.

הבימות בבתי הכנסת היו מקושטות במוטות חופה ירוקים שחוברו בדאשם מקלעות ובהן שזורים מיני פרחים. על הרצפות פוזרו קני סוף ירוקים. מנורות קיר ממורטות על הקירות המסוידים, מנורות פליז חולות מן התקרה, המנורה שעל העמוד, הכול מעשה יד הנוער הזוהר.

בין היהודים החסידים בלט מנדלי שוחט במנהגו המיוחד לציין את קריעת ים סוף קודם למתן תורה. עם שחר, ביום ראשון של חג, העמיד בביתו, מתחת לזר שעל התקרה, דלי מים, על כתפו הימנית תלה תיק, סמל ליציאת מצרים, כך התכונן לקריעת הים (מקיף את דלי המים).

ילדים חשו כגדולים כבר שבועיים לפני ערב שבועות. החדר קיבל טעם שונה. רצינותו של הרבי בשעת הלימוד, נעלמה. גז הפחד מפני הרבי. הכול בחדר זימר. הילדים למדו במשנה חשק את פרקי מגילת רות. הם חשו בריח השיבולים שליקטה רות בשדות הקצורים.

בחג שבועות, קרמניץ היהודית שרה. הנוער בהרים, מבוגרים בבתי מדרש, ילדים – בחדר, הבית והרחוב שרו.

יום זה היה רווי דריכות והתלהבות לעולם הילדים. הילדים חשו מיוחסים פעמיים: בחודש מאי חל יום הכתרתו של הצאר, כל הארץ נדרשה לציין את היום בחגיגות. נדרשו להאיר את הרחוב הראשי בעיר. בערב של יום הודלקו משני צדי הרחוב, סמוך לכל בית, גביעי פח ממולאי שמן. הילדים הם שטרחו בזה: הציבו את הגביעים בחזית המדרכה, מילאו אותם שמן, שלפו את הפתילים ולעת ערב הדליקו אותם. הם עסקו בתאורה והשגיוחו עליה. בלילה ההוא רחש הרחוב המולת ילדים ועליצות.

יום לפני ל"ג בעומר היה על האמהות להכין לנערי החדר שלהן סיט, ללוש ממנו פמוטי חרס לתקוע בהם נרות, או ללוש מהם קנים שטוחים למלא בהם שמן. הילדים היו עוברים בחנויות ללקט נרות ושמן. את הנאסף הביאו לבתי הכנסת ולבתי המדרש, שם העמידו את הפמוטים על החלונות, והכניסו תוכם את השמן או הנרות. כל ילד דאג למקום תפילתו של אביו. למחרת לא נטשו הילדים את האמהות, במטבחים, בבתים, בחנויות, עד שלא ראו את הביצים הטירות שנקנו, מבושלות וקשות, את מחרוזת הכעכוכים המתוקים, את הבקבוק הגדול המלא קוואס. במשנה חשק מיהרו לחדר, שם המתינו להם העוזרים עם חץ-וקשת צבועים. האמהות ליוו את הילדים לחדר, נושאות בשימת לב את שקיות הנייר ובהן הביצים, הכעכים, בקבוקי הקוואס. נפרדו מן הילדים כאשר הסתדרו בשורות: בראש הרבי, במאסף עוזריו, צעדו כחיילים קטנים במעלה הר וידומקה. שם השתדעו על העשב, פתחו את הכיבוד. הרבי סיפר את מעשה שמעון בר יוחאי. מיד לאחר מכן התעוררו הילדים כמו מחלום והחלו יורים "מנשקם".

ג. תשעה באב

בתשעה באב חשו בכל בית יהודי בקרמניץ אווירה נסתרת של תוגה.

במשך תשעת הימים היו הקצבים והשוחרטים מחוסרי עבודה. ארבעת בעלי בתי המרזח, שביום ראשון נהנו מפרנסה לכל השבוע, נחו אף הם.

הילדים, הם שנשאו את התוגה לבתי היהודים. במשך כל השבוע למדו מגילת איכה בניגון מיוחד. בשבוע ההוא שיחקו הילדים במשחק מלחמה. זה היה משחק יהודי טהור בשם: שלח. הסתדרו בשתי שורות

זו מול זו. מכל מחנה נבחר מלך, שעמד בקצה הימני. המרחק היה בערך 15 צעדים, ואסור היה לחצות אותו. מפקדי הצבא, אחוז מקלות בידיהם. החיילים היו מוצבים למלחמה. הבכיר קרא אל מתנגדו: "שלח". "שלח אתה את שלך". ענה הראשון: "שלי חלשים משלך, לפיכך, שלח אתה תחילה". התשובה הייתה: "שלי חלשים עוד יותר, לכן עליך לשלוח ראשון". ואז פרצה המלחמה. החייל השלוח השליך עצמו במהירות לעבר זוג ידיים קלועות זו בזו, כדי לפרוץ דרכו. השורה השנייה שילבה ידיה בחזקה, אך הוא הצליח לנתק זוג ידיים, שבה את שני החיילים והביאם לצבאו. כך נמשך משחק המלחמה.

העוזרים של מלמדי דרדקים סייעו ליצירת האווירה. הם הכינו בשבוע ההוא חרבות עץ קטנות, כדי למוכרן לילדים. כאמנים מוכשרים לאורך שנים, המציאו גילופים שונים במיוחד לראשי החרבות.

בין הילדים נפוץ המנהג של איסוף אצטרובלים דוקרניים ואגוזים שתורים. היו מחברים אותם בחוט ובמלוא הכוח הטילו בגבו של פלוני. גם בוגרים השתתפו במשחק, תוקעים לפלמוני חופן תחת צווארן חולצתו וגורמים גרד בגופו.

הצום בערב תשעה באב היה קדוש כמו בערב יום כיפור. בבתים לא דלק אור בלילה ההוא. לבית הכנסת הלכו בנעלי בית או בערדלים. לבשו בגדים משומשים, גברים כנשים. מרבית הנשים נשארו בבית, וקראו מתוך: צאנה וראינה, כשהן ישובות על שרפרפים.

לייבושקה קוראת התפילות – במשך השנה הייתה מוסרת, בימי יארצייט, פריסות שלום מאת החיים למתיהם – נהגה בתשעה באב לנקוש במקלה על כל מצבה ולהודיע למת, כי בן משפחתו בא לבקש מחילה. נזקקה יתומה להעמיד

ביים אריינגאנג צום בית'שטח
ייד הכניסה לבית העלמין

חופה לאחר תשעה באב, הייתה היא מבקשת בשמה מחילה ומזמינה לחתונה.

בשנים שלאחר מהפכת 1905, נפגשו בבית העלמין שני עולמות: התכנסו שם חבורות פועלים יהודים ואינטליגנציה,

וקיימו אספות אסורות. מקום המפגש היה סביב המצבות של יצחק-בר לוויתון ושל בריש פלדמן שהתאבד לאחר כישלון מהפכת 1905. מאז ואילך נפגשו שם שני דורות.

ד. סוכות ושמחת תורה

קידוש הלבנה היה המעשה הראשון לעשותו לאחר יום כיפור. יהודים שבביתם היה פרזודור עם כנף גג [נפתחת], היו פותחים אותו במוצאי יום כיפור ומוידיים סכך מיובש מן השנה הקודמת, והחלו מתכוננים לסוכות. אחרים לעומת זאת, החלו לעסוק בהכנת הבסיס והקורות להקמת סוכה בחוץ או בחצר. השכנים שנהגו לאכול בסוכות סייעו אף הם. בעיקר היו הילדים עסוקים מאוד.

קישוט הקירות היה מלאכת מצווה של הנערות. הגויים בקרמניץ ידעו מה נחוץ ליהודים לחגים, ולסוכות החלו להוביל עגלות עמוסות סכך. הילדים בעיקר, הם שהביאו את שמחת חג הסוכות לבתים ולרחוב. הגויים הביאו גם שקים מלאים אגוזים ולשים, והילדים התכוננו למשחקים באגוזים. קריאה במגילת קהלת כבר לא העסיקה את ראשם.

ביום של ערב סוכות היו פטורים מלימודים. צריך היה לקשט את הסוכות בפרחי סתיו יפים, הסירו מקירות הבית את קני המנורה החולים והדביקו אותם לקירות הסוכות.

נשים ונערות לא אכלו בסוכה, רק נהנו ממצוות ההגשה של מאכלים בסוכה, האזנה לקידוש שערכו הבעל או האב. גם עריכת השולחן וסידור הסוכה הייתה מצווה שלהן.

גם בימי חול המועד נשמה קרמניץ היהודית חגיגות. בעיקר נשא את החג ברחוב, בעל המלאכה היהודי שלא עבד. בימים אלה היו ברחוב, סילו. בערב התפנקו בהליכה לקולנוע עם הילדים או סתם להתארח.

מלמדי דרדקים היו עסוקים בימים ההם, הלכו לגבות שכר לימוד, לרשום ילדים לזמן לימודים נוסף, לקבל תלמידים חדשים. עוזריהם היו עסוקים בהכנת דגלים לשמחת תורה. על העוזר היה גם ללמד את הילדים לקלוע לולאות מעלי לולב דקים ארוכים. ערב הושענא רבא עסקו בקליעת הושענות, אותן צריך היה לקלוע כך שיהיו כמו רצועות

תפילין של יד. עסקו בזה בכל הבתים. אך את ההושענות סביב הלולב, עשה השמש בלבד. גם היה הולך בין הבתים לחלק יחד עם האתרוג.

היהודים כינו את שבוע סוכות: שבוע שמחת תורה. הייתה תחושת רוממות יותר מאשר בפסח. רוויים במצוות שונות ומלאכתם קלה יותר, שימחו עצמם בקרמניץ זקן ונער באמצעות יידישקייט.

ה. יהודים עורכים חתונה

לקיים חתונה לא היה סתם להעמיד חופה ולומר: הרי את. חתונה מסוג זה כינו היהודים בקרמניץ: חתונת גויים. בחתונה יהודית אמתית שמח כל הרחוב היהודי, דלים ועשירים, שבוע תמים לאחר החופה.

בשבוע שערב החתונה השתכנה חגיגות בבית המחותנים. תפרו בגדי חתן-כלה. המשמשות החלו לאפות מיני מאכלים למעמד חתן בראשית. הבית המה אורחים, קרובים ושכנים. למחרת, בשבת בבוקר, הלכו לבית החתן ללוותו, בבגדי החתונה החזשים, לבית הכנסת. הילדים הקטנים חשו בני מזל כי נשאו את האגוזים התורכים לעזרת הנשים, להשליך על החתן לאחר מפסיד. בוגרים, נאסר עליהם לשאת מחמת תחום שבת. המתפללים בבית הכנסת חשו תחושה שונה. החזן שר בחגיגות "ויהי בנסע הארץ". כשנקרא החתן למפסיד, הקשיבו כולם לברכותיו. הנשים בעזרת הנשים הקשיבו בדריכות, לשמוע מתי מסיים החתן את הברכה השנייה, כדי לא לאחר בהשלכת האגוזים על החתן.

מיד לאחר התפילה נהרו בעלי-הבתים לעבר החתן והמחותנים לברכם במזל טוב. לראשונה סייע השמש לחתן ללבוש את מעילו. כל המתפללים יצאו בעקבות שני המחותנים והחתן במרכז, לערוך את הטקס של עוגת לקאח וי"ש שנמשך שעה ארוכה.

מחותנים בעלי יכולת ערכו בבית החתן מלווה מלכה עד שעת לילה מאוחרת. במוצאי שבת ניגנו כליזמרים בבית הכלה, וחברותיה רקדו.

הירש הכליזמר ותזמורתו, שכללה את שלושת בניו: משה בכינור, יענקל בחצוצרה, מיכל בבס, פתחו בנגינת ריקודי שר, קדוריל. האמהות התמוגגו מנחת ואיחלו לחברותיה של הכלה: "בעזרת השם, במהרה, בחתונתכן".

בשבוע החתונה לא נסגרו דלתות בתיהם של החתן-כלה. עסקו ללא הרף בהכנות ליום החופה ולסעודת החופה. הינדה המשמשת אפתה ובישלה מבוקר עד שעת לילה מאוחרת ולא חדלה. לא כל שכן ביום החופה, כשבישלו את מרק הזהב למען החתן-כלה לאחר התענית.

ביום החופה מלאו הבתים המולה וציפייה. הכלה, לאחר טבילה, בידדה. חברותיה סייעו לה להתקשט, עד ללבישת שמלת החופה. תבית נראה מהודר כמו לשבת. החברות הניחו לראש הכלה את ההינומה. הירש הכליזמר בא הפעם עם כל תזמורתו, עם תוף ומצלתיים. הוא ניגן שיר, פולקה, ריקוד-הרוגז. הפעם רקדו גם המחותנים והמחותנות. ההיקודים נקטעו כשבא שליח להודיע כי מובילים את החתן לכסות את הכלה. הכליזמרים פנו אז לעבר הדלת, לקבל פני חתן, תוך שחם מנגנים ניגון מיוחד לחתן.

בצעדים מדודים, בין השושבינים והמחותנים, הובא החתן אל הכלה, הוריד את ההינומה על עיניה ונסוג לאחור. ואז החל טקס הושבת הכלה, הבדחן החל בטקס בליווי נעימות הכינור: "כלונת, כלונת, בכי לך", המחותנות והנערות מחו עיניהן, זה נמשך עד אשר הודיעו כי מובילים את החתן לחופה. אז החלו להכין את הכלה עם שושבינותיה, המחותנות, שנרות לבנים גדולים בידיהן.

החופות נערכו בחצר בית הכנסת הגדול.

כשניצבה הכלה סמוך לחתן, הקיפו המחותנים, נרות דולקים בידיהם, שבע פעמים את הזוג. לאחר מכן סידר הרב קידושין. החתן-כלה לגמו מכוס החופה המיוחדת, החתן ניפץ את כוס הזכוכית, וכל הנוכחים צעקו בנשימה אחת: "מזל טוב", שלוש פעמים, על פי: חוט המשולש לא במהרה ינחק.

לאחר הטקס הובילו את הזוג מחצר בית הכנסת ביציאה אחרת (כך גם מתים), הובילום ברחוב הרחב. שליח של המלווים רץ בראש, להודיע כי מובילים את החתן-כלה חזרה, הכליזמרים יצאו לחזית בית החתונה, להכניס את הזוג בנגינה. אחת המחותנות הקדימה וחטפה מיד משגיחה את חלת הכרכום הגדולה המיוחדת, וריקדה כנגד הזוג בנסיגה, עד שנכנסו אל הבית. את החתן-כלה בודדו לטעום משהו לאחר התענית הארוכה. והמחותנים רקדו.

מעולם לא העמיח חופה בלילה, אלא לפני שקיעת החמה. חופה שהייתה ביום שישי, סעודת החופה נערכה במוצאי שבת, לאחר הברכה. לסעודת ליל שבת חייב היה להיות מניין אורחים לשבע הברכות. בסעודת החופה הסבו כולם אל השולחנות, וקדו בין מאכל אחד למשנהו – הפעם הנוער בלבד. אצל חסידים למדנים נשא החתן דרשה מענייני דיומא.

אותה שעה היה הברחן במלוא תפקידו. לאחר הסעודה, לפני שבע הברכות, החלה המולת מתנות דרשה. הברחן קרא כל אחד בשמו בעת מסירת המתנה. תחילה נקראו המחותנים, לאחר מכן משפחות חוג, ואחריהם האורחים. בעיקר נתנו כלי מסך; אמידים, העניקו גם כלי זהב.

סעודת החופה נתמשכה אל תוך הלילה, וקדו כשהידיים מונחות על הכתפיים, כמו בשמחת תורה, עם החתן-כלה, עד שהזוג נעלם מתוך הציבור. אז החלו להתפזר לבתיהם.

במשך השבוע כולו לא חדלו לדבר על החתונה. אצל החסידים נהגו לעשות שבע ברכות כל השבוע, עם מניין ליד השולחן.

שכנים גויים צבאו במשך שעות על החלונות בסקרנות, להביט בהווי המיוחד של חתונה אצל יהודים.

מתוך הפרק: זיכרונות וחווי' ע' 381 – 388.

בית טפסי ישרן
בעל חזיונות אחרות
א' באראקסטרסטיש
אלט הויז מיט
עסלעכע פראנטן

ל' רוזנטל פורים זיכרונות ילדות

החורף החל להמאס עצמו. ימי החורף על לילותיו הארוכים נמשכו זמן רב. אנחנו, נערי החדר, התחלנו לחשב כמה נותר עוד לפורים, לפסח, חישבנו וחישבנו, עד אשר באחד מימי שישי, סדם לכתנו הביתה, הסביר הרבי כי לאחר שבת נתחיל בקריאת המגילה. התחלנו אנחנו להרהר ברעשנים.

אצלנו בחדר היו שני נערים, לאחד מהם, אב נגר, ולשני – אח. להם היו רעשנים שהחרישו את הרחוב. ילדי הגבירים הזמינו אצלם מיד רעשני עץ גדולים, האחרים הסתפקו ברעשני פח בשלוש קופיקות שקנו אצל לאזיל הפחח; ומי שגם מטבע בן שש פרוטות לא היה בידו נאלץ להסתפק במקל.

סחר-מכר זה התנהל במשך כל השבוע שעה שהרבי למד אתנו את המגילה.

בתענית אסתר היינו חופשיים. ביום זה בוססנו בבוע ובשולליות. בבית רבתה ההמולה, הכינו מחמצת לחלה. אותי כיבדו במעיכת פרג למילוי אוזני המן.

שעות אחדות לפני רדת הלילה, התאספו ליד בית המדרש כל נערי החדר, חמושים ברעשנים למיניהם, במקלות, בפיסות עץ, בקרשים. השמש הסתגר ומנע כניסה, ואנחנו דפקנו בדלת וצעקנו: "א סא, סיא" (זה היה כינוי, משום שאשתו פיטמה אווזים). לא נדרשנו להמתין זמן ממושך. המבוגרים החלו לבוא לחפילה, ואנחנו התגנבנו אחד-אחד פנימה, וכשביקש ר' בצלאל השמש, לסלק אותנו – נשבענו באבא-אימא כי נשב שקטים מאחורי התנור.

מד פעם ניסה אחר את הרעשן, השמש בא בריצה, אך לכל אחד מאתנו הייתה תשובה: "לא אני".

הלילה ירד, החלו בקריאת המגילה. על מנת שלא להחמיץ שום מילת המן, הציץ אחד מאתנו במגילה, וכל כל פעם פקד להכות, כי החזן רצה לעבור בשתיקה על מילות המן, כדי להפחית את הרעש, ולא עלה בידו. אחדים מאתנו היו חסרי סבלנות לחכות והכו גם את מרדכי. הגבאי, ר'

בונם, התכעס מד פעם על "השקצים" ועל השמש, אך אנחנו הקשבנו לו כמו המן לרעשן. שבנו תביתה מרוצים, כמנצחים אמתיים.

בבית הכניסו לתנור חלות, עוגיות ואוזני המן. אוזני המן אחדים יועדו לכובסת הגויה, המכבה בליל שבת את הנרות ומסיקה את התנור בשבת.

בבוקרו של חג פורים, בעת קריאת המגילה, היה הרעש פוחת. בצהריים צצו זוגות לבקש תרומות. בשוק, ליד חנויות העור, התרווחו נשים עם מרכולתן: פחזניות שבזוק עליהן פרג צבעוני בתוך ערבות ועליהן כיתובים שונים: "הטוב בידיים", "חתן חביב", "כלה אהובה" ועוד. היו שם משרוקיות לילדים, בובות קטנות מנגנות, סידורים זעירים – הכול מסוכר. המאפה הטוב ביותר היה אצל הינדה הגדולה, החנות הקטנה הייתה מלאה כל טוב, נשות הגבירים עשו שם קניותיהן.

בערב החלו להתכונן לסעודה. השולחן היה מכוסה מפה בהירה, ועליו חלות זעפרן גדולות. הפמוטים מצוחצחים. אבא ישב לפני קערת פליז וחילק מטבעות, לכל אחד בנפרד, לפי ראות עיניו.

לקראת הסעודה החלו לצוץ משלוחי מנות! ראשון השולחים היה הרבי. על צלוחית היו מונחות פחזניות אחדות, כעכים ותפוז. אבא שלח לרבי רובל כסף ולנער השליח העניק חמש קופיקות.

לאחר מכן החלו להופיע משלוחי מנות של החזן, השמשים, הרב וכלי קודש אחרים, לכל אחד מהם השיבו מיד משלוח מנות. הדודות והדודים שלחו מתנות למיניהן, בהן בד לחליפה לאח ואריג לשמלה לאחות הקטנה. סבתא שלחה לאח הצעיר סידור. אנחנו הילדים היינו מרוצים מדבר אחד – התפוזים.

עד שעת לילה מאוחרת בלינו. היינו עסוקים מאוד במשלוחי מנות, מה לשלוח למי. שמחת פורים הורגשה.

למחרת התאווינו שהכול יחזור על עצמו, אך באו רק שואב המים – לקבל חלה, והכובסת – לקבל אוזני המן.

מתוך הפרק: זיכרונות והווי ע' 388 – 389.

שבועה על נרות שחורים בבית הכנסת

בבית הכנסת הגדול, נשבע על נרות שחורים, לבוש קיטל, י' נ' הזקן תושב וישניוויץ. הוא חבט מאיכר 1300 זלוטי והאיכר טען כי הפקיד שטרי ערבות בערך של 1000 זלוטי ולווה 300 זלוטי בלבד.

במעמד השבועה נכחו השופטים, עורכי הדין, הרב ואחרים. היהודי בכה בשעת מעשה כילד קטן.

שידוך שהופר בגלל גלגלי אוטובוס גדולים

כלה כפרית בילחה בקרמניץ כאורחת אצל החתן. פעם אחת בעודה מטיללת ברחוב עם החתן, בא אוטובוס גדול. מרוב פליאה קראה הכלה אל החתן: "ראה את הגלגלים הגדולים". החתן חש נפגע שיש לו כלה צרת אופקים, שלא ראתה מעודה אוטובוס, הוא הניח לשידוך.

מעשה טוב של נוצרייה

לנוצרייה מקרמניץ הייתה אחות בעלת אחוזה בבלוזרקה, במשך שנים אחדות עבד אצלה יהודי כמנהל. אשתו מתה עליו והוא נותר אלמן מטופל בילדים ובמצב קשה. הנוצרייה מקרמניץ התעניינה בגורלו, נטלה לביתה את בתו בת ה-16 וכלכלה אותה. היא הסדירה את לימודיה בבית ספר אורט על חשבונה. ראוי להוסיף, כי קנתה למענה כלים כשרים ודאגה למזון כשר לנערה שחונכה ברוח דתית.

תחילה מכר את החמאה לאחר מכן קבר את האם

בכפר מ' לא הרחק מן העיירה שומסק ומקרמניץ, התגוררה משפחת איכרים יהודים. באחד מימי רביעי, נפטרה אם המשפחה הזקנה, בת 95. בית עלמין לא היה בכפר, צריך היה להעביר את המתה לשומסק. הבן הבכור במשפחה טען כי לא כדאי לרתום את הסוסים במיוחד ולנסוע לשומסק, ביום ראשון עליו להיות בשומסק למכור חמאה, בהזדמנות זו יביא את האם לקבר ישראל.

אמר ועשה. המתה נותרה מוטלת. ביום ראשון בבוקר רתם הבן את הסוסים, הניח את המתה על העגלה, כיסה בשק, העמיד את החמאה מעל ינסע לשומסק.

בבואו, מכר הבן את החמאה תחילה, מחשש שהקבורה תגזול זמן רב מדי ולא יהיו קונים למרכולתו. כשמיששו הקונים את השק, השיב: "זה לא למכירה". משמכר את הסחורה, פנה לבית העלמין וחביא את האם הזקנה לקבר ישראל.

סוס, נוטל אף הוא דמי שדכנות

אישה מקרמניץ באה לבלוזקה כשדכנית ועשתה שותפות עם שני שדכנים נוספים בתנאים הבאים: היא, השדכנית, תספק בחורים מקרמניץ והם – נערות, שהעיירה בלוזקה הייתה משופעת בהן בלא עין הרע. על מנת לחסוך לבחורים הוצאות, קנתה השדכנית סוס ועגלה והובילה את הבחורים על חשבונה להתראות עם המועמדות.

עלה בידה להוציא לפועל שידוכים אחדים, אך בלא סכסוך אי אפשר. הרב נאלץ להתערב בסכסוך בגין דמי שדכנות ופסק סכום כסף לטובת השדכנית מקרמניץ, אך היא הרימה קול זעקה ודרשה חשלום גם בעד הסוס. לא הועיל דבר ואבי הכלה נאלץ לתת דולר גם למען הסוס.

מעניינת גם העובדה, כי כשבאה השדכנית מקרמניץ לבלוזקה, לשבת, הביאו אמהות לנערות, שיבולת שועל למען הסוס, ואבות הביאו שחת, כדי שיחיה לסוס כוח להמשיך להביא בחורים לבלוזקה.

אלמנות מקרמניץ מזכירות לרב של פוצ'יוו להתיירא מפני האל

הכול היו מגויסים לבחירת הרב מינדיוק, חתנו של הרב רפפורט המנות, כרבה של קרמניץ ב-15 בינואר 1933. התנהלה גם חליפת מכתבים ערה בין אלמנות הרב רפפורט ובין הרב אורצקי מפוצ'יוו שביקש להציג את מועמדו.

השיא היה במחאה הגלויה של אלמנות קרמניץ כנגד הרב מ' אורצקי, על רצונו להתמודד. הסממן הפיקנטי היה קול קורא של האלמנות שפורסם בעיתון "קרעמניצער שטימע" בעמודו הראשון, וזה תוכנו: "יש אלוהים בעולם, אבי יתומים ודיין אלמנות – את האלוהים ירא! הרב

של פוצציוו". הקול-קורא של האלמנות הועיל, הרב של פוצציוו לא הציג את מועמדותו.

להלן הנוסח המלא של הקול-קורא הייחודי עם חתימות האלמנות:

מחאה גלויה של אלמנות קרמניץ

למקרא מכתבך בעיתון, בו אתה מכריז כי הנך מציג את מועמדותך לרב קהילה בקרמניץ – בכך אתה עומד לאמלל עוד יותר את אלמנות האומללה די והותר ואת היתומים של הרב רפפורט שמת בדמי ימיו – חובה היא לנו למחות בחריפות כנגד מעשה זה.

אנו, אלמנות אומללות, החשות על בשרנו, יותר מאחרים, בגורל המר ובסבל הרב של אלמנות ויתומים שנענשו בידי האל בעונש המר ביותר, אנחנו כולנו, מאשימות בחריפות את התנהגותך, המכוונת כנגד גורל אלמנה ומשפחה של יתומים קטנים.

לא יאה ליהודי בכלל, ולרב בפרט, לחתור תחת חייה וקיומה של אלמנה עם יתומים, בפרט משפחה של רב שמת בדמי ימיו!

עליך, הרב אורצקי, מוטלת החובה להגן ולהקל חיי אלמנות ויתומים שהמר להם גורלם; רב חייב להיות מופת לעולם ביושרו וברחמנותו. וסופו של דבר, אתה עוד רוצה לנקוט צעד חסר יושר וחסר רחמים, שהוא לבטח ביזוי וחילול של התורה הקדושה ושל מצפון אנושי. היכן יושרך? היכן רחמנותך? והיכן האיסור מן התורה לא לענות אלמנות ויתומים?

תהיה אשם כנגד אלוהים וכנגד אנשים, ותועמד אל עמוד הקלון של הציבור, אם תציג את מועמדותך לרבנות קרמניץ! אין לזה כל צידוק!

דמעותיהן של אלמנות ויתומים רבים, החשים ומשתתפים בצער המשפחה האומללה של הרב רפפורט ז"ל, יפנו כנגדך ולבטח לא יאבדו! יש אלוהים בעולם, אבי יתומים ודיין אלמנות – התיירא מפניו! הרב של פוצציוו!

בצער רב, אלמנות קרמניץ: ציפה ויינברג, נאדי שומסקי, פייגה ליטווק, איטה רוזנפלד, סטיסי למברג, פסי מנדלקורן, גיטל הוכברג, מרים זלצר,

מלי שפטון, גיטל דולגושיי, רבקה גורנפלד, רבקה בויס, פלי שיינברג, ביילה בורשט, ינטה סאמבירר, רבקה שטיינברג, דבורה קריווין, פסי רייץ, דנצי גיטלמן, חיה פרידקס, פסי פרידמן, טובה ספר, צביה שניידר, ביילה פונדק, גולדה ברשפ, פייגה שטולברג, פסי כץ, ביילה דולגושיי, אסתר גוז, חייקה לנדא, מ' פויזנר, אסתר אקס, שיינדל פולטוראק, אידיס ביילאגוז ואחרות.

מתוך הפרק: זיכרונות והווי ע' 389 – 392.

אסתר לייבל-דובינשטיין (תל אביב) יומי הראשון בחדר

באחת השבתות, בגיל 5-6, אמרה לי דודתי, שאצלה התחנכתי, כי למחרת, ביום ראשון, עלי להשכים קום, כי עוזר הרבי יבוא לקחתני לחדר של המלמד יואל קישקה. המילה חדר כבר הייתה מוכרת לי מאחיי ואחיותיי הבוגרים ממני, אך לא ראיתי עדיין חדר.

קמתי בשעת בוקר מוקדמת. דודתי גנדרה אותי, הלבשה לי את שמלת השבת, הכינה מעט מזון: לחם בריזה ופיסת חלווה.

הזלת נפתחת, נכנס איש צעיר, פנים מלאות פצעים, עיניים אדומות ואף ארוך, כפוף, בגדו מזוהם, לבוש מעיל קטן ממידותיו, השרוולים קצרים והנעליים מרובבות בוץ. מראהו הטיל פחד, מבוהלת הסתתרת תחת סינרה של אימא [1].

העוזר של הרבי הרגיעני, העמיד אותי על כיסא ונשאני על גבו. חיבקתי בידי הקטנות את צווארו המזוהם, וכך הוביל אותי אל החדר. היה זה חדר ארוך בעל חלון גדול. בכניסה עמד ספסל גבוה עמוס מעילים. שולחן אחד ארוך, לצדיו שני ספסלים, ועליהם ישבו כבר זאטוטים בגילי. במרכז החדר התהלך תרנגול גדול ויפה.

העוזר השאיר אותי ליד הדלת. אני מביטה בילדים והם מביטים בי. לפתע מופיעה אישה מלוכלכת, גבוהה ובעלת בשר, המלמדת, ומורה לעוזר להושיב אותי בין הילדים. מיד נכנס יהודי נאה, גבה קומה, בעל זקן לבן ארוך. זה היה המלמד יואל קישקה. הוא מתיישב בראש, בצדו השני של השולחן – העוזר, מחווה אותיות גדול בידו, הלימודים מתחילים.

המלמד עצמו, למד עם הילדים היותר גדולים, ועם הקטנים למד העוזר. בין לבין היה העוזר מתנמנם, ולא הבחין איך נע המחווה מאות לאות. הילדים התבלבלו, המלמד הכניס לפעולה את השוט שתמיד היה מוכן אצלו.

אך הצטעק המלמד: "גו ממזרים, לכו כבר לזלול!" נשכח הכול, וממש נעלם הפחד מפני העוזר ומפני מלקות הרבי שנכנס לחדרן אחר. העוזר השתרע על השולחן ונרדם. הילדים פתחו באכילה ובמקביל עסקו במשחק: מי יתלכלך יותר בריזה שעל הלחם, שכל אחד הביא עמו,

ובמעשי שובבות אחרים, עד אשר ירדו כולם מן הספסל. לא היה שיעור לצחוק ולצעקות.

בוגע זה נכנסה המלמדת מטאטא בידה וקללות בפיה: "לצחוק חשקה נפשכם, שתצחקו צחוק מר מבעד לדמעות!"

מיד השתררה דממת מוות.

מתוך הפרק: זיכרונות והווי ע' 392 – 393.

משה סוראווסקי (ניו יורק) קרמניץ הישנה (דפודף באלבוס: כל קרמניץ)

ידיד שביקר בקרמניץ הביא לי מתנה "כל קרמניץ" – אלבום תמונות מעיר הולדתי, בה ביליתי את שנות ילדותי ונעוריי. פתחתי את האלבום בידים רועדות וזיכרונות עבר מזמנים טובים העירו והחיו בזיכרוני את ביתי האבוד לנצח.

בית הנתיבות

אמת, כבר אין זה בית הנתיבות שהשארתי מאחוריי כשעזבתי את קרמניץ, בית הנתיבות שחייתי במו עיניי בבנייתו. הייתי אז נער קטן ולמדתי בחדר כי בעולם נעות רכבות על קיטור. איך נראות רכבות אלה – זה קדח במוחי הצעיר בעוז. לנסוע לרודניה – תחנת הרכבת קודם שהחלו בבניית בית הנתיבות אצלנו – לא נזדמן לי, ללכת ברגל מרחק כה רב, אולי שני מייל, החיירותי מחמת שודדים ביער. לפיכך המתנתי בסבלנות עד שתסתיים בשעה טובה בניית בית הנתיבות.

היה זה לערך בתקופת פסח כאשר הרכבת הראשונה צפויה הייתה לבוא מדובובה. לא ניתן לחאר את אשר התרחש בקרמניץ! יהודים נטשו חנויות ופרנסות, נשים לא היניקו ילדים ביום ההוא, בתי הספר והחדרים, שממו. זקן ונער נחפזו לחזות בפלא. כל העיר, פשוטו כמשמעו, הייתה בגיית הנתיבות כשבאה הרכבת הראשונה לקרמניץ.

לעולם לא אשכח את הרושם העצום שעשתה עליי ארובת הקטר המופלאה, ומגדל המים שממנו לגם הקטר מים, והטכניקה המיוחדת בה נכנס הקטר לתוך שוחה עגולה וגוי אחד בלבד טובב הגה קטן והפנה אותו לאחור. פלאי פלאים!

העיר נשמה נשימותיה עם בואה של הרכבת מדי בוקר ונסיעתה מדי ערב. לבני הנוער היה מקום בילוי בזמנם הפנוי, לא כל שכן בשבת, אז היו הדרכים מן העיר אל הפרוור ואל בית הנתיבות משחירים מרוב אדם, והנוסעים, גויים כמובן, לוו לדרכם ברוב הדר. עתה לא נותר זכר לבית הנתיבות ההוא. הוא נשרף בזמן מלחמת העולם הראשונה, על מקומו ניצב בית נתיבות קטנטן, הנראה כמעט כפונדק.

בית הכנסת הגדול

אוח, בית הכנסת, מה רבים הזיכרונות המתקנים הקשורים אצלי בבית כנסת זה ובחצר בית הכנסת. כמעט מחצית משנות ילדותי ביליתי שם. וכי היכן עוד הייתה כניסה חופשית לילדים יהודים, מקום רחב ידיים לשחק בו? כמה זוגות נעליים למשל, סבורים אתם, קרעתי בטיפוס ובקפיצה מן הגדר המקיפה אותו? היכן עוד ניתן להתגלגל בעשב ולחוש כי אנחנו בכרמו של אבא? היכן ספגתי ניגוני חזנים לרוב? היכן עוד ניתן לראות ארון קודש מופלא ונאה, גדול ומתנשא עד לתקרה?

והרושם העצום שהותיר בית הכנסת בכרכובי המסיביים הגבוהים, הנברשות התולות ממרומי התקרה והאקוסטיקה המופלאה? הכניסה הרחבה הנאה, מן הפלוש, המדרגות הרחבות והכניסה המרווחת לבית הכנסת כמו נבנו במיוחד על מנת שיהיה לנו, החבריה, די מקום להשתולל ולהתקוטט על אגוז או סוכרייה שהיו הנשים משליכות בזמן קריאת חתן לעלות לתורה.

בוני בית הכנסת היו לבטח בעלי טעם. לא יכלו לבנות לעצמם ציון טוב יותר מבית הכנסת, שהשקיעו בו מאמץ וכסף רב. דורות היו, דורות יבואו, ובית כנסת שכזה לא יבנו עוד בקרמניץ.

המגרש של שימלה

המעבר מבית הכנסת אל המגרש של שימלה רועה, הוא קפיצה גדולה, אך התמונה קשורה במתקנים שבזיכרונות הילדות שלי. נוסף לכך מילא מקום זה תפקיד חשוב אצל בני הנוער בקרמניץ.

היכן, לראשונה בחיי, ראיתי ביבר ובו חיות פרא אמיתיות? אצל שימלה! קרקס תחת כיפת השמים וקרקס סגור באוהלים – אצל שימלה! בילוי לגויים שבו טיפסו על חבל שנמרח בסבון, בגלל כחונות אדומה – אצל שימלה! פרשים המבצעים תרגילים על סוסים – אצל שימלה! יריד – אצל שימלה! לקנות ולמכור סוסים – אצל שימלה! הכול אצל שימלה. קרה אפילו, שחשכתי שש קופיקות מדמי החנוכה, והלכתי לי אל שימלה לקנות לי סייט. מה גדולה הייתה קנאתי בשקצים הקטנים שישבו להם בנוחות על סוסי אבותיהם והשקיפו מעליהם, בגאווה וביטול, עלינו, ילדים יהודים.

בית המרחץ

במקום השני אחרי המגרש של שימלה, מאמין אני, מקום הבילוי הטוב ביותר היה לבטח בית המרחץ. ראשית, התרחצנו מדי יום שישי, כשהיינו משוחררים מן החדר, כי הרבנית הייתה עסוקה הכנת הבית לשבת. שנית, תמיד מצא חן בעיניי הסדרם הגדול וההמולה ששררו בבית המרחץ. מבעד לאדים ניתן היה בקושי לראות זה את זה, והיה שמח לראות את האבות תרים אחר ילדיהם לפתותם אל הספסל הגבוה שעליו ישבו יהודים והלקו בהנאה את גופם באגודות זרדים תוך שהם משמיעים צעקות, ודווקא ברוסית: "עוד, עוד!" וזכור לי כי פעם אחת הייתה לנו ליד בית המרחץ הצגה חינם. זה היה ביום שישי. נוסע לו יהודי במורד ההר (צ'רנצ'ה) מוביל עגלת חול, חול ברומה יפה שנשים קונות לשבת, לפזר על רצפות הטיט. ברגע שעלה על גשרון העץ שעל הפוטיק, מקום בו נמצא בית המרחץ, לפתע – טראן! הגשר קרס ובעל העגלה עם הסוס ועם עגלת החול, נפלו לנהר. כל העיר התקבלה במרוצה לצפות בפלא המוזר, בטוחים היו כי לראשונה בתולדות קרמניץ התרחץ סוס בנהר הפוטיק.

המנזר

בלב לבח של קרמניץ אני רואה את תמונת המנזר עם הכיפות והפעמונים שתמיד כמעט החרישו את אוזנינו בצלצוליהם. לנו, הילדים היהודים, לא היה זה אמנם מקום נאות לשוטט בו אף שהייתה לפנינו מדרכת אבן רחבה מאוד וכיכר גדולה לתהלוכות.

כאן, לפני המנזר, ביום ראשון, געש הכול בחיות רבה, ויהודים פדו כסף, אף שהחנויות היו סגורות חצי יום. יהודים מצאו עצה לעצמם גם כשהלכות סגורות. במיוחד רבתה ההמולה בעת הטבלה לנצרות, אותה שעה התקבצו בכיכר גויים רבים. תמיד השתאיתי מאין באו במספרים כה גדולים. בסך הכול נותר אצלי טעם לוואי רע מן המנזר.

הסמינר [לכמרים]

עיר לעצמה, כמעט מבודדת. שערם גדולים גבוהים, חלונות רבים וגדר גבוהה הנמשכת לאורכו ולרוחבו של הסמינר אפוף חסוד, שרגל יהודי לא דרכה בו. לדידנו, הנערים, לא היה בו שום כוח משיכה.

דבר אחד בלבד בסמינר גרם הנאה ליהודים: השעון הגדול עם לוח הספרות על מגדל גבוה. לא היה בילוי נאה מזה בליל קיץ, כשהלבנה האירה והכוכבים פזורים בשמים, אנשים מיוגעים מן החום הצלתי נסבל ישובו להם על מרפסות כניסה מחופות זכוכית או על המדרגות, השינה מהם והלאה, ולפתע מתחיל שעון הסמינר להכות, והוא מכה 12 פעמים.

רחוב שירוקה – הרחוב הרחב

כאן גרתי. מן המרפסת שלנו, המחופה זכוכית, ראיתי תהלוכות לרוב והייתי מחותן שלם עם המוזיקה. אך הלחן היפה ביותר ששמעתי אי-פעם ברחוב הרחב, והוא מהדהד באוזניי עד היום, היה מדי שבת עם שחר, בשעה ארבע בערך, כשבדממת הלילה, מבעד להריסים מוגפים, שמעתי בברור יהודי שעבר עברה כלשהי ונטל על עצמו משימה לקרוא ליהודים לבית הכנסת, שר בניגון מלבב:

ישראל עם קדושים,

עורו, עורו

לעבודת הבורא,

כי לכך נוצרתם...

הצלילים הרכים שהשמיע היהודי מדי שבת עם שחר, עולים לדידי על כל מה ששמעתי מעודי.

הגבעה מאחורי בית הכנסת הגדול

והנה אני מתקרב לשלוש תמונות יחד! כאן היה לנו, הילדים היהודים, העונג הגדול ביותר לבלות, במיוחד בבוא החורף הארוך. עם רדת השלגים הראשונים הכבדים נכבש מסלול גלישה. היכן בקרמניץ כולה היה מקום טוב ובטוח יותר להחליק ולרכוב על סוסונים, אם לא ברחוב הפריצים מאחורי בית הכנסת?

בבוא שבת קודש הנעימה, נפטרו מן החפילה הארוכה, אכלו סעודת ערב וקינחו בקוגל עתיר השומן, המבוגרים חטפו תנומה לאחר שבוע עבודה קשה ודאגות – אותה שעה היה הרחוב מלא אותנו. מאין לילדים יהודים מספר כה רב של מזחלות? מאין לילדים יהודים מנהג

הרכיבה על סוסונים? ועם זאת, צעקותינו הנלהבות וצרחותינו
החרישו את רחוב הפריצים וגרמו לנו שמחה שלא תתואר!

אני מביט בתמונת ביתו הקט של סבי, ר' איסר פינגרהוט, עם הגינה
ועץ האלון הגדול שגילו לבטח כ-200 שנה אם לא יותר. אוה! מה יקרו
לי בית זה והחצר. שם היה לי חדר גדול, שרוקן בקיץ מעצי ההסקה,
ויכולתי לעשות שם נדנדה ולהפוך את החדר לקרקס שבו הייתי
האקרובט והקופאי ובעל הבית. בחצר הגדולה היה די מקום לשחק
בחיילים. בצל עץ האלון אהבתי לשכב בקיץ, ספר ביד, ולשקוע
בהרהורים על אשר קראתי.

השדרה

רואה אני את השדרה והשער המוביל למנזר בגיילובנסקי. מספר
פעמים הסתכנתי וחציתי את החצר הארוכה של המנזר ויצאתי בשלוט.
ככל שזיכרוני מגיע, לא נכנס לשם מעולם שום ילד יהודי, משום
שהתגורר שם ההגמון שחשש מפני עין הרע.

לעומת זאת רווחתי עונג רב מעמדת השומר הקטנה הסמוכה למנזר.
בימי ראשון אחד הצהריים, בחקופת חקץ, נוגנה שם מוזיקה, לא היה
עונג גדול בעולם מלהאזין לנגינה.

קרמניץ כולה אהבה להקשיב לנגינה ושירה. נערות קרמניץ יעמדו
שעות תחת לחלונות ובלבד שישמעו את חצקלה כליזמר וחבורתו
מנגנים בטקס כיסוי הכלה. נגן תיבת נגינה, המציב עם שותפו ארבעה
קירות ומציג מריונטות, מושך אף הוא קהל רב.

לעולם לא אשכח את הלחן שניגן בעל תיבת הנגינה שעה שהשותף
הציג שייגץ בשם גבריל מתנשק עם שיקסה, ומתחרהו חובט בראשו
במקל והורגו. לאחר מכן ניסה הרוצה להעירו וצעק בקול בוכים:

“גבריל, קום, קום לשותת וודקה”

לאחר מכן כיסו את המת במטפחת שחורה והובילו להלוויה, והלהטוטן
קרא תוך כך בשפה מעורבת, לשמחת הקהל שאין לתארה:

צדקה תציל ממוות! אדונים, תנו פרוטה, פרוטה תנו...

לע הילדים היה המופע בגדר תענוג נדיר וצחקם בשפע, חוץ מזה הייתה ההצגה תחת כיפת השמים ובל אחד יכול לצפות בלא תשלום.

הפוטק

הן יהודי קדמני, הן אנשים הבאים לבקר בה, צוחקים עד בלי די מן הפוטק. הפוטק אמנם צר ודוד, ואף תרגולת יכולת לחצות אותו, על רחצה ודאי אין לדבר, אף אנחנו, הנערים, מצאנו עצה מדי קץ. פעלנו כבונים, לוקטנו קש, קרשים, אדמה, הפשלנו מבסנינו ויצרנו נהר קטן שבו יסלם להשתמש ולהתין, עד שראו זאת חיים ומיד העיוו לשם את ברוזיהם, ומלצנו לוותר.

זכור לי כי פעם בקיץ פרצה בעיר סופה איזמה שגרמה הצפה אמתית בקדמני. שלוש שעות ברציפות רעמים וברקים, שאון ורעש, חשבנו כי מכול ירד על העולם. כשחדל המבול מיהרנו לרוץ אל הפוטק.

לנגד עינינו נתגלה מחזה נדיר. הפוטק געש וסער כנהר גדול אמתני, המים שרמו הציפו את הגדה הגבוהה במהירות, נשאנו על גליהם כל מה שעמד בדרכם – עצים, קרשים, בולי עץ, אמרו שאף אנשים טבעו.

מתוך הפרק: ויכרומת וחזוי ע' 393 – 397.

אלגמתיינר בליק
אויף קרעמעניץ

חזאה כלדי
של קרמניץ

מאסיה קארניץ (ירושלים) טיפוסים בקרמניץ

מוקדש לזכרם של חותני וחמותי חיים ופייגה בקימר, תנצב"ה

יהודים של כל השנה, יהודים פשוטים, ללא ימרות מיוחדות, ניהלו חיים שקטים, שאבו את מעט הפרנסה פחות או יותר בהצלחה, מי ממסחר וחנוונות, מי ממלאכה. לא אדוקים מדי בדתם אך גם לא אפיקורסים חלילה. "אשר לאלוהים, לאלוהים, אשר לאדם, לאדם". שלחו את ילדיהם לבתי ספר ממלכתיים אך גם לתלמוד תורה או לחדר, ללמוד יידישקייט. דאגות קטנות ושמחות קטנות, אך רחוקים ממרה שחורה. נהפוך הוא, אהבו בדיחה והלצה, וחיו בתקווה, "אם ירצה השם".

זה היה רוב מניין ורוב בניין של קרמניץ היהודית.

מין מצא את מינו. חי בשכונות עם דומה לו במקצוע או בפרנסה, התפלל בבית הכנסת "של" ובמקום הקבוע שלו. החייט מרחוב החייטים התפלל בבית התפילה של החייטים. הקצב – בבית המדרש לקצבים וכך הלאה.

חיו זה עם זה מתוך קרבת, ידעו מה מתבשל בסירו של השכן, וכינו עצמם לפי מקצועם: מנשה סנדלר, חיים-גרשון חייט, לייבצ'ה קצב. חכופות היה המקצוע מפנה מקומו לכינוי שדבק ביהודי זה או אחר במקרה, בשל פליטת פה או מעשה מוזר. בעל הכינוי היה מקבל זאת באהבה, ללא התרגשות, להפך, הוא עצמו היה מדגישו בשיחה עם אנשים. הכינוי זכה לאריכות ימים ועבר בירושה לבנים ובני בנים.

אזכיר מעטים מאותם יהודים פשוטים שעלו במקרה בזיכרוני, ואתאר כמה טיפוסים המוכרים לכולנו.

יידל סנדלר

שמו היה פורטנוי, חייט ברוסית, אך במקצועו היה סנדלר, לפיכך כינוהו פשוט: יידל סנדלר. בעל מלאכה טוב ופעיל ציבור. התעניין במיוחד בהקדש, ביקור חולים, מושב זקנים. סייע רבות לעניים וזכה לשם טוב.

חיים-גרשון חייט

שם משפחתו היה נודל – מהט, במקצועו אמנם חייט וכינוהו חיים-גרשון חייט-ט, בעל מלאכה טוב, חפר בגדי חתונה לכל החתנים. האינטליגנציה הנוצרית נמנתה אף היא על לקוחותיו, כולם העריכוהו וכיבדוהו. מראהו הפטריארכלי עורר כלפיו דרך ארץ. בחשיבות ובצעד מדוד פסיע, בערב שבת או חג, למסור חליפות חדשות ללקוחות, מתוך ביטחון עצמי ושביעות רצון ממלאכתו: "לא רע, אני חיים-גרשון חייט, עושה מלאכתי בשלמות, אצלי לא ימצא פגם".

מרדכי חייט

אף הוא חייט, חייט נשים. שם משפחתו לא זכור לי. יהודי גבא קומה, חמיד אצה לו הדרך, מעולם לא היה לו זמן, התפאר בבגדים הנאים שחפר לכלות לחתונתו. כשמדד את המלבושים לכלה נכחה המשפחה כולה, הכול הביעו דעת מבינים וכולם רוו נחת. בקיצור, מרדכי חייט זכה בשמו הטוב ביותר.

ויזאלה – חולד

שם משפחתו נשכח ממני, היה חייט נשים אך כינוהו בפשטות חולד, משום שהיה קטן קומה. לא היה חייט מן המעלה הראשונה, אך היו לו לקוחות משלו. כשבא אליו לקוח לא-יהודי השתאו כולם כיצד הבינו זה את זה, כי רוסית לא ידע. מדד במהירות רבה, דיבר בידיו, ובבוא מועד החשלוש שינן היטב מראש כמה עליו לדרוש.

יענקל שואב המים

יענקל ובניו – שם משפחתו היה קדושקה (חביה), אך כינוהו יענקל שואב המים. היו לו שני בנים, חיים-פינחס ומשה. האב והבנים שאבו את פרנסתם משאיבת מים וחלוקתם.

לבנים היו חולשות משלהם: חיים-פינחס אהב שיעונים. מן ההכנסות המצומצמות חסך שני רובל וקנה לעצמו שיעון שנשא עמו מד יום. משחשך שוב מעט כסף, קנה גם שיעון זהב. בשבתות וחגים ענד את שני השיעונים. לשאלה: "מה השעה?" היה משיב: "בשעון השבת או בשעון

החול? לבסוף השיג לעצמו שעון שלישי, קטן, שנשאו בכיס חיקו שמא יתקלקלו שני השעונים האחרים.

משה, הבן השני, אהב לצאת בשבת בנעליים חורקות, זה היה תענוגו הגדול.

משה היפֿש [יופי]

יהודי פשוט, היה סבל ומזהה התפרנס. אף בזקנתו היה נושא על גבו שק קמח במשקל חמישה פוד או חבית מליחים, שמשקלה כפול מזה. נוסף לכך שכרו אותו הסוחרים ללכת ברחובות ולהכריז על סחורותיהם. וכך היה קורא: "דגים טריים, בואו נשים, נשים יפות, קנו דגים לשבת, דגים יפים, יפים, יפים!" זה מקור הכינוי.

מכל המלאכות הי חיי דחקות, מעולם לא התלונן, היה יהודי ישר.

שלום פייקה [מקטרת]

החל כחרט וסיים כסבל. כינוהו מקטרת, בהיותו חרט גילף לעצמו מקטרת ותמיד עישן אותה.

כשהיה חרט היה קבצן גדול וגר בחור.

במרוצת הזמן, כשהוטב מעט מצבו, חסך 25 רובל, לווה עוד 25 רובל, אותם התחייב להחזיר בתשלומים, מחצית הרובל מדי שבוע, ויחד עם שמעון-חיים הטוחן בנו שני בחים קטנים בגדה השנייה של הפוטיק, מקום בו שפכו את אשפת העיר. השניים היו שכנים טובים כל ימיהם.

היגדה הגדולה והיגדה הקטנה

שתייהן נקראו היגדה, שתייהן היו משמשות, אחת גדולה אחת קטנה. וכינו אותן היגדה הגדולה והיגדה הקטנה.

הן נקראו לכל החתונות, והכול הוכן היטב ובאופן נאה, בטעם טוב ועם כל הלב. המחותנים והאורחים נהנו הנאה מרובה וחשו ממש את טעמו של גן עדן.

הירש כליזמר

שם משפחתו היה קומדיאנט. ילדיו התביישו בשם וקראו לעצמם קומנדנט [מפקד], יהודי קרמניץ כינוהו הירש כליזמר. הוא ומשפחתו היו כליזמרים מחוננים, והיו מנגנים בחתונות ובשמחות של יהודים. חזמורת מופלאה, המשפחה כולה, הירש וילדיו: משה, אייזיק, יוסל, שרה ומלכה. כולם ניגנו בכלים שונים, אך המתופף היה טוביה שואב המים, שלא היה קרוב כלל. שלוש שנים תמימות שיננו עמו איך לחופף בתוף, ולא אחת אכזב אותם.

משה אבא

מלמד במקצועו, לימד בנים ובנות תפילה והבנת פרשת השבוע. לא היה תלמיד חכם גדול, תורה רבה לא היה מסוגל להעניק לתלמידיו. הוא האריך ימים ומת בן 75.

רווק היה כל חייו, ודווקא אותו כינו הילדים משה אבא.

אייזיק שליסלה [מפתח] – סרסור

שכחתי את שם משפחתו, אף שהיה פופולרי מאוד בעיר. נזקק סוחר לסכום כסף לפרק זמן, די היה לפנות אל אייזיק סרסור והכסף הושג. מה מקור הכסף? זה היה סוד שאייזיק סרסור שמר עליו בעיקשות. ידעו אך זאת, היה משיג כסף לידיים בטוחות בלבד, משום שהכסף היה מיועד למטרות קדושות: אמהות חסכו לנדוניית בנותיהם וכדומה.

לייבניו אוטיץ [אב – כומר]

יהודי חכם, חי מן האוויר. ביקש פריץ או כומר למכור דבר-מה, לייבניו, אך נודע לו הדבר, מיד היה משיג קונה, ביצע את העסקה ושאל ממנה פרנסה לחודשים אחדים.

בכינויו זכה בשל טעות אחת. בשיחה עם כומר שגה, ובמקום לקרוא לו בסיושקה [אבא וכינוי לכומר] כנהוג, קרא לו אוטיץ [אב]. הכומר נעלב והלך ממנו. יהודי שנכח במקום בשעת מעשה העניק לו את הכינוי, והכינוי דבק בו כל ימיו.

מלכה הארוכה

שמה היה ידושליוור, אך כינוה מלכה הארוכה. התגוררה בפרוור וישנוויץ, אך תמיד שהתה בעיר. אנשים הביעו תמיהה למה לה דירה ומי מבשל שם אצלה בבית. תמיד עסוקה בעסקי תיווך בעיר, הייתה מתווכת בסחר התבואה, אישה חכמה שניהלה את עסקיה בשום שכל.

בבציה מן הדגים ובבציה מן החמאה

הן היו שתיים – אחת סחרה בדגים, השנייה – במוצרי חלב. בעלות הבית בקרמניץ רוו מהן נחת. ואומנם "תודה לאל תחילה ולאחר מכן לבבציות", הייתה לעיר אספקה של שני המוצרים הראשיים: לשבת וחג דגים טריים מפרפרים, ולימות השבוע חמאה, שמנת, גבינה.

שתייהן היו אורחות רצויות אצל בעלות הבית בקרמניץ. לא המתינו עד שלקוחותיהן יבואו אליהן, אלא הביאו את הסחורה הביתה, ממש למטבחן של כל אחד. ואם עקרת בית ענייה, לא היה לה במה לשלם: "נו, מילא, איכלו בבריאות, תחזירו לי כשיהיה לכם". עקרות בית עניות רבות אכלו והודו "תחילה לאל ולאחר מכן לבבציה, שתזכה לגן עדן מאיר, אמין".

רחל מן האווזים

בתקופת חנוכה היו מטגנים שומן אווזים לפסח. מבתי יהודים נדף הריח למרחוק, והילדים ציפו בחוסר סבלנות לגלדי השומן הטעימים. זו הייתה עונתה של רחל מן האווזים, ששחטה אווזים ומכרה לעקרות הבית שומן לטיגון בנפרד, ואווזים פשוטי עור בנפרד. כרבים אחרים בעיירחנו גם שמה לא היה ידוע, ולשם מה זה נחוץ? מי אינו מכיר את רחל מן האווזים. אישה נמוכה עבת בשר תמיד חגורה בסינר, שני סלים בידיה, מלאים אווזים פשוטי עור. לפי ריח שומן האווזים, ידעו מרחוק כי היא קרבה. כך חיה לה את חייה, ואמרו כי היא מתפרנסת יפה.

פרל ציקוריה

שמה היה פרל בזנוסקה [חסרת אף], דווקא היה לה אף. שחומה הייתה ומכאן הכינוי ציקוריה. קטנת קומה הייתה ומכרה על גבי אגן גדול

רקיקי ביצים טעימים. הפקידים הרוסים בעיר היו מכנים את רקיקי הביצים: חרוסט. פרל ציקוריה התגוררה מעבר לנהר הפוטיק בשכונת לשלום מקטרת.

יצחק וקמן (ניו יורק) ר' שלמה נפח

זקן לבן סבוכ, עיניים תכולות, תמיד פיזט לעצמו משהו ותמיד מהורהר – כך נחירתה דמותו בזיכרוני.

יהודי חכם, התגורר אצל שפיגלר ושם גם הייתה סדנתו. מה לא ידע ר' שלמה לתקן, ולתקן היטב. ולמרות זאת הייתה הפרנסה קשה. מילא במשך השבוע, אך מאין לקחת לשבת? יושב לו ר' שלמה בנפחייה ומצפה לקונה – יום רביעי, ולמחרת יום חמישי, ומאין ייקח לשבת? – והנה בא כומר מוכר, נושא חפץ עטוף בנייר עיתון. פסל ישו קטן שרגלו שבורה.

“התוכל לתקן מבלי שניכר יהיה?”

“כן, בקיושקה – אומר שלמה. וכי יש דבר ששלמה לא ידע לתקן – אך רצוני רובל בתמורה”.

“אתן לך רובל ועוד חמישים קופיקות” – אומר הכומר.

שלמה עומד ומדבר אל עצמו: “ריבונו של עולם, מה טוב ויקר אתה, אלי! אתה שובר ידיים ורגליים לאליליהם, ובלבד שיהיה לשלמה לשבת”.

מתוך הפרק: זיכרונות והוי ע' 404 – 405.

[מתוך קרעמניצער שטימע – קרעמניצער לעבן]

מכתבים למערכת, משנות ה-60 [של המאה ה-19]

בעיתון "ראזסווייט" [השחר] משנת 1860 (מס' 35), קוראים אנו בין השאר את השורות הבאות:

"... בשמחה עלינו לקבוע כי היהודים בני המקום (קרמניץ), זה זמן-מה יש להם מבט שונה על ענייני חייהם בכלל ועל החינוך בפרט: הם פחות או יותר חזורים בצורך להעניק לילדיהם חינוך נאות, ומגשימים אותו. גם הנשים אינן מפגרות אחר החינוך המודרני, למרות שאין בתי אולפנא. יש שם בית ספר למתחילים מן המעלה הראשונה, אך הצלחתו אינן מזהירות, אם להאמין להדים עליו. בעונג אנו מציינים כי הנערות מדברות רוסית נאה, פולנית, גרמנית וצרפתית. חיבה מיוחדת הן מגלות לשפה האחרונה. בתחום הלבוש וההתנהגות החילונית, אין הם מפגרים אחר ערים לא-פרובינציאליות. לכן הטביעו יהודי העיירות הסמוכות בקרמניץ חותם של עיר אפיקורסית".

באותה כתבה מספר המחבר על אודות אפיזודה עצובה, שאירעה בנערה בת 16 ממשפחה מכובדת מאוד בקרמניץ. הנערה פותתה בידי כמה קיצונים למנוז הסמוך, במטרה להמיר דתה. במשך שנה תמימה התענתה שם. במאמצים רבים הצליח האב האומלל לפעול אצל השלטונות הגבוהים לשחרור בתו. שחררו אותה, אך השנה שבילתה במנוז עלתה לה ביוקר: היא איבדה את תומתה. המחבר מסיים בקריאה: "מעניין מאוד לדעת כיצד תשפוט ההיסטוריה את המקרה, שהתרחש במאה ה-19...".

התום על המכתב י' רוזנטל. תרגם [ליידיש] ומסר לדפוס, אלכסנדר רוזנטל.

קרעמניצער שטימע, מס' 8, 20 11 1931

ל' רוזנטל **עצרת שהופרה** (אפיזודה מחיי פועלים בקרמניץ בעבר)

השביתה הראשונה שעשו חייטות נשים (נערות חייטות כינו אותן אז) נמשכה שלושה חודשים. הוצגה דרישה אחת בלבד: קיצור יום העבודה מ-16 ל-10 שעות.

כשזכו בשביתה הייתה השמחה גדולה. אך נכנע המעביד הראשון, נכנעו גם האחרים בזה אחר זה. מה שהשפיע הוא שפתחו בשביתה ממש לפני העונה. מדי ערב, בשעה שמונה, היו הנערות מופיעות ברחוב בו עבדו. אם התעכבה אחת מהן בבית, הלכו לקרוא לה. המעבידים קיללו על ימין ועל שמאל, אך דבר לא הועיל.

מנהיגי השביתה הציבו לעצמם בינתיים משימה, ללמד את הנערות קרוא וכתוב. כמעט אף אחת מהן לא ידעה לקרוא (לא כל שכן לכתוב). מספר זעום מאוד למדו משהו. בדרך לארוחת צהריים היו קופצות אל הרבנית, שילמו לה 10 פרוטות (5 קופיקות) לשבוע, ולמדו להתפלל. נקל לשער כמה ניתן היה ללמוד אצל הרבנית, כשהפסקת האוכל והלימודים נמשכו חצי שעה בלבד.

בחורף, בערבי השבת הארוכים, היו הנערות מתקבצות באחד הבתים, כל אחת מהן הביאה גרעינים, והיו מספרות לעצמן מעשיות או רקדו קדריל ושר. בקיץ, בשבתות הארוכות ובחגים, הלכו מיד לאחר האוכל אל הר וידומקה או להרים אחרים. אחרים הלכו אל פטרו או אל ליסקובסקי. להתנדנד על הנדנדות, לשתות קואס לבנים או חלב טרי הישר מן הפרה. כך בילה אז הנוער.

שבועות אחדים לאחר שנסתיימה השביתה, זימנו את כל הנערות וחילקו אותן לקבוצות של 4-5, לכל קבוצה מונה מורה, שלימד אותן קריאה וכתבה – רוסית ויידיש.

הלימוד בקבוצות נמשך שנה ומחצה, בזמן זה שבתו גם מקצועות אחרים (להם היה כבר קל יותר, והשביתה לא נמשכה זמן רב כל כך).

בינתיים צצו מפלגות הפועלים הראשונות (אצלנו נוסדה לראשונה חבורה של פועלי ציון). כעבור חודשים אחדים, ארגן סטודנט מאודסה, קבוצה של בוגר. נערכה סדרת מפגשים, עצרות, ויכוחים, רצו לגזול זה מזה את התברים. עיקר התעמולה נוחלה בימים הפנויים, בשבתות וחגים.

לפועלי ציון הייתה קבוצה גדולה יותר וגם כוחות משכילים, שהעניקו הרבה לחבריה.

מד שבת סיפסו כמה חברים על ההרים, שם גילו עמק נסתר בין ההרים והיער, ובמקום שהצביעו עליו התכנסה החבורה כולה.

מיד לאחר סעודת השבת יצאו כולם לרחוב הרחב, פלוני ניגש אל כל אחד בנפרד ורמז לו ללכת ברחוב זה וזה, שם יפגוש חבר מסוים והלז יורה לו את המשך הדרך. עד בואם למקום המיועד חלפו על פני 4-5 עמדות מסוג זה. כך היה הארגון גם סביב מקום הכינוס לעצרת. הוצבו פטרולים שאותתו זה לזה עת הופיע אדם זר שיש להיזהר מפניו. סדר זה נהג במשך כל הזמן. מד שבת קיימו עצרת, ולאחר מכן התפזרו באותו הסדר. בערב היו נפגשים שוב ברחוב ומטיילים בעליצות.

באחת משבתות הקיץ זומנה עצרת של פועלי ציון. אמור היה להופיע בה חבר חדש. בו בזמן זימן גם בונד עצרת שהוזמן אליה חבר נוצרי. בשל חבר זה, הנוצרי, נישאו שם הנאומים ברוסית. שעה שהחבר החדש נשא דברים, פרצה לפתע מהומה. המשמר הודיע שיש להתפזר. בזה אחר זה עזבו החברים את המקום, חיוורים ומבוהלים. אחד מהם התעלף.

מרחוק הבחינו באחד הפטרולים מרגיע: דבר לא אירע ואפשר לחזור למקום הכינוס. החבר כי אל אחד מן השומרים פנה חייל בשאלה, כיצד להגיע לפודליסץ. למשמר השני נדמה היה מרחוק כי זה שוטר, והוא שעורר את כל הבהלה.

אלא שכבר לא חזרו על עקבותיהם והתפזרו, בלא להותיר סימן.

בשובם העירה, שאל פטרול מן העצרת של בונד, מה הסיבה לסיום מוקדם, סיפרו לו כי נכשלו.

הפטרול של בונד דיווח מיד לחבריו, ואף הם התפזרו לכל עבר.

השמש יקדה וכולם הופיעו ברחובות העיר מיוזעים, וצחקו זה על זה. המשמר המבוהל, לא העז להראות פניו, בגינו הופרו שתי עצדות.

קרעמוניצער שטימע

פסח לחיילים יהודים

השנה מצוי בגדוד הפרשים המקומי, מספר רב של יהודים. הנהגת הקהילה יחד עם הרב מ' מינדז'וק, החלו לדאוג בעוד מועד לשחרור החיילים למשך שמונת ימי החג, על מנת שיוכלו לבוא לעיר.

שלטונות הצבא שחררו אותם להג ראשון ואחרון בלבד (אחדים קיבלו עשרה ימי חופשה). הקהילה ארגנה מטבח מיוחד בבית פרטי, בו קיבלו מזון ומשקה, כמו אצל כל יהודי. בימי חול המועד, נתנו להם חדר נפרד ובו שולחנות ערוכים יפה. מדי יום הביא עמו הרב מינדז'וק את מזונו ובילה עמם שעות אחדות. שלטונות הצבא התייחסו אליהם בתשומת לב מיוחדת ושחררו אותם מעבודה בימים אלה.

באחרון של פסח, בעת הזכרת נשמות בבית הכנסת הגדול, עשו הזכרת נשמה למרשל יוזף פילסודסקי והוזמנו כל החיילים היהודים מן הגדוד המקומי, ואף אלה מערים אחרות, שבאו לחופשה.

קרעמוניצער לעבן, מס' 16, 17.4.1936

ניגשים לבניית בית הספר "תרבות"

לאחר השתדלויות ממושכות, נתקבלה בימים אלה תכנית בית הספר, מאושרת בידי ראשות המחוז.

נחוץ היה עתה להשקיע עבודה עצומה למען בית הספר "תרבות", למעשה גימנסיה. במקום הקנוי ייבנה בניין בן שלוש קומות, על כל הנדרש מבניינים מודרניים. מובן כי ניתן יהיה לעשות זאת רק בעזרת החברה כולה, שתאלץ למצוא אמצעים לבית הספר שלה ולגלות נכונות גדולה להקרבה.

בישיבה של עסקני "תרבות" עם נציגי ההורים, נבחר ועד בנייה מיוחד שכבר ניגש למלאכה. נבחרה נשיאות מצומצמת. ועד הבנייה כלל את: פ' בייטלר, מ' גולדרינג, ח' גרינברג, י' ויינר, מ' זייטשיק, נ' פיקס, א' פינצ'וק, א' פייר, י' קופ, א' שניידר.

קדעמניצער לעבן, מס' 19, 10.6.1938

בזר הקרן קיימת לישראל

בשבת חול המועד, ב-11 באפריל שנה זו, נערכה באולם מועדון חשמונאי פתיחת בזר לטובת קק"ל, שאורגן בידי ארגון ויצ"ו. כל הנאספים השתאו לנוכח תערוכה שיעוצבה למופת. בדוכנים שונים הוצגו למכירה סחורות למיניהן: כלי זכוכית, משחקים, עבודות יד למכיר.

בדיוק בשעה 10 בערב, פתחה יושבת הראש, גברת פ' בייטלר, את הבזר. במילים ספורות הסבירה את משימות ויצ"ו ותפקידה בתנועה הציונית. מ' גולדרינג (יו"ר התנועה הציונית), בירך את ויצ"ו בשם הגופים הציונים, בהדגישו את הישגי התנועה.

לאחר הברכות החל חלק הקונצרט, במיוחד הופעתו של החזן החדש של בית הכנסת הגדול, מ' שרגר, ששר שלושה קטעים בלבד, בליווייה של גברת ק' ברמן-ליטווק. הקטעים בוצעו במקצועיות ובטעם טוב. הקהל הודה לאדון שרגר במחיאיות כפיים רבות. חלק מן הקהל בא במיוחד כדי להאזין לקונצרט של החזן.

לאחר חלק הקונצרט, כיבדה גברת בייטלר את גברת קאמנש'אן ואת האדונים גולדרינג וגופמן בגזירת סרטי דוכנים. ליד הדוכנים נתקבצו חבורות שקנו חפצים שונים. ליד השולחנות התענגו חבורות אחרות על מאפי פסח מן המזנון.

ראוי להדגיש כי בהכנת הבזר, ויצ"ו הפגינה גם הפעם את המסירות והרצינות בה מבצעים כל יזמה ומשימה. בדין זכו במילות השבח שהעניפו עליהם. ההכנסות, אומרים, יעלו על מצופה.

בו בערב, באותו אולם, נערכה גם מסירה חגיגית של תעודה המעידה כי התנועה הציונית המקומית רשמה את ד"ר אריה לנדסברג בספר הזהב של קק"ל. הנואם מ' גולדרינג הזכיר את הישגיו הגדולים של ד"ר לנדסברג ואת התרומה הגדולה שתרם לתנועה. בנו, עורך הדין לנדסברג, הודה במילים חמות ומרגשות ליוזמים ולחברים על הכבוד שהעניקו לאביו המנוח. התעודה נמסרה לוועד התנועה הציונית ונתלתה באולם שלה.

קרעמניצער לעבן, מס' 16, 17.4 1936

הכרזה על פעילות "קרן החלוץ"

ביום ראשון, ב-19 בחודש זה, החקיימה באולם עזרת הנשים בבית הכנסת הגדול, אספת עם גדולה שהוקדשה לשאלת הנוער החלוצי וההכשרה.

נשאו נאומים נציגי מרכז החלוץ בפולין: י' אוטיקר, י' שיינבוים, א' ויינר (ורשה). מסקנות הנואמים נתקבלו על ידי קהל נאספים במחאות כפיים סוערות. באולם הגדוש נאספו למעלה מ-1000 איש ורבים לא הצליחו להיכנס מחוסר מקום.

לצלילי "תחזקנה", ננעלה האספה שהפכה להצהרה מרשימה למען הרעיון החלוצי וההזדהות עם הנוער החלוצי.

קריסטליצער לעבן, מס' 17, 24.4.1936

פנייה של תומכי הקיבוץ החלוצי

בשל המצב הקשה ביותר שהקיבוץ בקרמניץ נתון בו, קיימו תומכי הקיבוץ המפקחים עליו ישיבה דחופה ובחנו מכל צד את המצב. הוחלט לפנות בבקשה לכל המוסדות החברתיים היהודים וליזמות פרטיות, להעסיק בכל מקום עבודה, דווקא חלוצים.

פשע הוא מצד אלה המסרבים לראות את המתרחש סביבנו, וממאנים להבין כי החברה היהודית חייבת להעניק את תשומת הלב הגדולה ביותר לבוני עתידנו.

ידוע לנו באיזו חמימות מתייחסים בערים אחרות לקיבוצים, שם דואגים להם לעבודה. בכל המפעלים היהודים עובדים באופן בלעדי חלוצים.

אין דורשים נדבות, לא מדובר בפילנטרופיה, יש לספק עבודה ולדרוש שהעבודה תבוצע בדיוקנות. אין דורשים שכר גבוה יוחר, דורשים יחס רציני בלבד לשאלה החשובה מאוד של העסקת חלוצים, בכל עבודה.

בטוחים אנו, כי פנייתנו לא תהיה קול קורא במדבר.

נשיאות התומכים: מ' גולדרינג, עורך הדין לנדסברג, מ' זייטשיק, ב' קרמנצ'אק, י' בלומנפלד.

קרעטניצער לעבן, מס' 10, 6.3.1936

נתקבלה התמיכה החודשית מכספי הסיוע של יוצאי קרמניץ

השבוע נתקבלה הודעה טלגרפית כי נשלחו 136 דולר לחודש ינואר, 100 מהם מיועדים למוסדות ו-36 לקרן על שם אברהם ויינברג, לחלוקה בין משפחות עניות.

על הדברים הגדולים הנעשים בכספי הקרן, יודעים רק חברי הוועד, המכירים את מצוקת האנשים הפונים לעזרה. כספי הקרן מיועדים במיוחד למשפחות מרוששות הסובלות מחסור, שלא נחמכו תמיכה גלויה. ראוי לציין כי תמיכת הקרן, המחולקת עתה בפעם השלישית, עולה על תמיכת הקהילה המוקדשת להגנה סוציאלית.

הקרן על שמו של ראש הקהל הראשון, אברהם ויינברג, נוסדה על ידי נשיאות ארגון הסיוע של יוצאי קרמניץ בניו יורק, יחד בלתי נלאה של העיר, המשקיע מאמצים וזמן כדי לגייס את התמיכה המובטחת לקרמניץ. כידוע לנו, מסייעים לו בעבודה הקשה רק אנשים ספורים – חברי הנשיאות, האדונים ברשפ ושרייר.

אם ליחידים ולמוסדות המקבלים את הסיוע אין אפשרות להודות לבני העיר המסורים על עבודתם האצילה והמאומצת – אנחנו עושים זאת באמצעות העיתון.

אנחנו מבטיחים בזה לידידינו היקרים, בני העיר, כי העיר כולה מוקירה כראוי את יחסם החם אל הבית הישן, הנזקק עתה מאוד לסיוע, ורואה בו עזרה חומרית ותמיכה מוסרית בעת צרה.

תבורכנה הידיים העושות במלאכה הקדושה.

קרעטניצער לעבן, מס' 53, 22.1.1937

מתוך הפרק: מסמכים ע' 407 – 412.

מנוס גולדנברג עיירה על גדת הפוטיק להפקר הייתה והתפוררה

עיירה על גדת הפוטיק, להפקר הייתה והתפוררה.
צופת קבצנים, כך האל ציווה,
הרים סביב לה וגנים מוריקים,
במרכזה, חנויות על חנויות ודוכנים.

מוארים החלונות במנורות בלילה,
גבירונים חדשים יצדה המלחמה,
גאה צעדס, מרוצים המבטים,
איך להחזיר את הזמנים הטובים?

דלה הייתה קרמניץ, ישמור האל,
השרפות חסו ופסחו, מי פילל,
עומדים שם מימי המלניצקי בתים,
למי האמצעים להמירם בחדשים?

סמטאות מתעקלות מזוהמות, מוצפות,
עליות גג, מרפסות צמודות מצופפות.
נערים נעדות, יהודים מזוקנים,
על אדוות איכרים ומכנסיים, שחים-נרכנים.

ועוד יש רחוב מרופש וילדים בו רבים,
מתרווחים מתפרשים שם הקצבים.
יהודים רחבי גרם היו, בחורים כשוורים,
הכו עד זוב דם, קיללו בעסיסיות באבות וסבים.

עתה שם כולם מושפלים נדכאים,
המשבר, המסים, נרדפים הם ומוטרדים.
אך ביום שישי ציר וצימס גזרים,
ובשבת הפיהוק ופיצוח הגרעינים.

ובמעלה הגבעה, הסנדלרים ונקה וסשקה,
מגפי לכה, רקומה הרובשקה.
בקתות דלות, ארשת חיוורת דהויה,
אשונים קטנים, אין מינה נקיה.

השוק הישן מלא עגלות,
גג רעפים, מזוהמים הקירות.
ויחודים מרובבים בזפת, מעטרן מסריחים,
קודרים הם, בדאגות פרנסה טרודים.

נשות חיל מצווחות בלעז: הי, שמע-נא,
הי, בן אדם, מה תקנה,
גפה מעור פרה או עורות אחרים;
חנוונים מתלוננים על ירידים שוממים.

רחובות שקטים נקיים, שם חיים, שם דרים,
פריצים, מקידים ממשלתיים.
גבירים יהודים מתרווחים בחצרותיהם,
ויורדים מנכסיהם – מוכרים תכשיטי נשותיהם.

פרוורי עמלים משני הצדדים,
סב ונכדו בתבואה סוחרים.
בחיים מרווחים, מהסנים ואסמים,
שואבים פרנסה ממוז"קים מכרים.

נגרים, שמם נודע במלאכתם הנאה,
מי ישווה מי ידמה להם בכל הנפה.
מובטלים זה מכבר הבנים,
ואבות מיוגעים, בקושי רב שכר לחמם משתכרים.

חרטים ושוליות ברגליים יחפות,
ליוו מלאכתם בפרקי חזנות.
קני סיגרות בערמות ותלים,
לשימושם של רוסים, קצפים.

מאגדת האומנים הגדולה, בודדים שרדו,
אירועי שנת 1914, הרסו וחיסלו.
שולחנות מלאכת מחשבת, חלקי רהיטים ישנים,
מספרים עלילות חרטים-גלפים.

בעלי עגלות, חבר עליז ערני,
מצחה מבריקה, אבנט צבעוני.
אחוזה חברית ברגעי אהבה,
י"ש לחימום הדם, הגירו לקרבם בגמיעה.

שוטרים הסתחרו או בקרן זוית, בפינה,
מכה של בעלי עגלות, מי יוכל לשאתה.
הן, הישמרו! הצעירים משתוללים, הצעירים מתהוללים,
ומגויסי הצאר, אל הקירות נצמדים.

מספרים זקנים מעשיות עבר ארוכות,
איך תעזו בעמקים ויערות,
עם סוסים כאריות, חיש דוהרים, עצמות מרסקים.
מי עוד נותר מאותם הימים.

בית עלמין על גדת הצוטיק, היה להפקד, התפורר,
מצבות אפופרות, כך האל ציוות,
נחים שם יהודים מעמל חיים, שגדת חיים קשה,
גבעות מתגבחות משגיחות בקרבה.

נדפס בתוך: קרעמניצער שטימע בשנת 1932

מתוך הפרק: חורבן ואבדן ע' 413 – 415.

בית מנחם יושן
בקרמניץ
א' באראקסערסטיש
אלס הויז אין
קרעמניץ

ב' שוורץ המרטייר ולוגיה של הגטו וחורבן קרמניץ

נוסח עברי: פנקס קרמניץ, ע' 234 – 250.

למעוניינים, קישור לספר הזיכרון הסרוק באתר ספרי הזיכרון של הספרייה הציבורית בניו יורק, בסוף קובץ זה.

גיוס פון די קרעמניצער יידן
נירנש'ס יוד' קרמניץ

גיא ההריגה (מאחורי הקסרקסין)
דער מאָרד־פּלאַץ (היינטער די קאַנאַרמעס)

חען פארטייט די מאסן'עכדיס (נאָכ אַזוי באַזוך פון אַן איינפאַרשונגס'קאָמיטע 1945)
כּיסוי קברות'ההמונים (לאחר ביקור ועדת'חקירה)

אויף די חורבנות פון דער גרויסער שול
על הריסות בית הכנסת הגדול

מתוך הפרק: חורבן ואבדן ע' 416 – 438.

פרק אחרון

אליעזר ברשף (רמלה) מספר:

ב-16.7.1945 שבתי לקרמניץ, היו בעיר שתיים-שלוש משפחות יהודיות. החיישתי אצל דוד רובין שהתגורר אצל בזנוסקי, סמוך למנזר (בזיליאנה); מדי יום נהג לצפות לניצולים יהודים, ושיכן אותם אצלו.

הדבר הראשון שזעזע אותי היה מראה המקום בו השמידו את יהודי קרמניץ: בפרוור דובנה, סמוך למכרות הפחם, לא הרחק מבית החרושת לצמר גפן. ביום הראשון נפגשתי עם סניה קגן, והלכנו לשם שנינו. לנגד עינינו נתגלה מחזה מזעזע: שלוש תעלות גדולות, בהן השמידו את היהודים. התגוללו במקום עצמות וראשים עם שער, עצמות ילדים קטנים וקרעי בגדים ונעליים. פרות רעו שם.

פניתי אל קובלסקי כדי שיקים גדר, הגענו להסכם אך הוא התחרט, חשש מפני הבנדרובצים.

הגטו השתרע מבית המדקחת של גינדס עד לביתו של גלר. כל האזור נהרס. בעת ניקוי הגטו מצאו הפועלים דוקטים זהב רבים. האם קיוו האנשים לשוב ולמצוא בבתיהם את כספם?

נחנאל (סניה) קגן (פתח תקווה) מספר:

...למחרת בבוקר יצאנו לרחוב. העיר ניצבה כחורבה גדולה. מכל הרחובות בהם התגוררו קודם יהודים, לא נותר זכר. במקום בתי המדרש, בית החולים היהודי, בתי יהודים – תלי לבנים ואבנים, חלקם כבר מגודלים עשב.

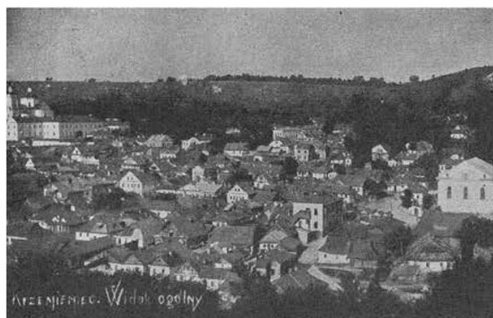
מן הליצאונס ואילך, היה ההרס קטן יותר, אך לא התגוררו שם. שממת מוות שררה באזור כולו.

פגשנו מכרים אוקראינים שהביטו בנו בפליאה, שאלו מאין באנו לכאן. הם היו בטוחים שכולנו נספינו. "על אפם וחמתם של שונאינו, ניצלו צעירים רבים שעוד ינקמו את נקמת הוריהם, אחיהם ואחיותיהם" – כך אמרנו להם, ובלבנו חשבנו: הלוואי והייתה זו אמת.

פגשנו גם אחד מן השמונה שהסתתרו. הוא הראה לנו את המכתובא: מרתף עם אשנב קטן, שם שהו.

סיפרו לנו, כי מספר גדול של יהודים בגטו החליטו להתאבד ולא ליפול מידי המרצחים הגרמנים, בוקר אחד מימשו את החלטתם ופוצצו עצמם עם הבתים בהם הסתתרו. בכך הסתיים הפרק הגדול של חיי יהודים בקרמניץ.

מתוך הפרק: חורבן ואבדן ע' 438 – 439.

מראה העיר לפני השואה
די שטאט פאר דעם אויסרויסונג

מראה העיר לאחר השואה

יצחק וקמן (ניו יורק) פגישה עם פליטים באיטליה

בשנת 1947, בהיותי באירופה, החלטתי לבקר באיטליה כדי לפגוש את הניצולים מקרמניץ ששהו במחנות הפליטים. ועד הסיוע שלנו קיבל מכתבים רבים משם, וידענו כי באיטליה מצויים חלק מן הפליטים המועברים מאוסטריה לאיטליה בדרכם לארץ ישראל.

היה חורף קשה בבואי למילנו. העיר עוד הייתה חרבה מן המלחמה. אנשים בבלויי סחבות, שוטטו וקיבצו נדבות ברחובות. קשה היה להשיג מונית מתחנת הרכבת. למרות הקשיים הצלחתי להגיע למחרת לסורינו, למחנה הפליטים.

למעלה משעה התהלכתי במחנה, מחפש, עד שהתקבצו ניצולים ספורים: בנו של מני אקון, בנו של שלמה פינגרהוט, נכדו של ר' צדוק שוחט מבתו, בנו של אייזיק קוטשר ועוד בני קרמניץ שהכרתי את הוריהם, ואחדים שהכרתי מן הימים שעבדתי אצל ר' אייזיק שטיינר. מן המחנה נסענו למילנו, שם בלינו בשיחות ובהעלאת זיכרונות על הבית הישן החרב. הייתה לי הזכות לעודד אותם, והייתה לי הרגשה של אב שמצא את ילדיו האבודים. נתתי להם מעט כסף מטעם הוועד, ושבתי מאושר עם משימה להמשיך בעזרה, כדי שיוכלו לעלות לארץ ישראל מהר ככל האפשר.

מתוך הפרק: חורבן ואבדן ע' 439.

טוביה טרושינסקי (תל אביב) אלייך

אל ספך נפלתי שבור ייאוש,
רדוף סער בעת רעה.
מעונה ומבוזה, גלמוד ועייף
אני מקיש חרש בדלתך, מבקש כאן הצלה.
הלילה החפרע... צללי לילה פראיים
עוטפים את העולם בהרס ושממה...
שמים בהירים, כוסו עבים כבדים,
רוח קרה זועפת מכבה אור כוכב אחרון.
אני מקיש חרש בדלתך, מבקש כאן הצלה.
את בלבד תתני מזור לפצעיי, בך אבקש נחמה.
דרך ייסורי הובילה עד דלתך,
זיק אמונה אחרון: את יודעת, את חשה, מבינה...

לא טל זרה היום פנינים על פני שדה ויער,
דמעותיי הן, דמעות חמות – לא טל.
לא מעיינות זכים מפכים בעמקים,
פצעיי הם, שכך מדממים.
לא משבי אביב נוחמים בחלונך,
אנחתי קורעת את שנחך, אנחתי הכבדה.
לא קרני שמש בוקעות את העבים,
חד כפלדה צערי, זעמי כך יוקד!
אילמת קללתי, אך חזקה היא מן הרעם,
נישאת על פני עולמות, קוראה, תובעת נקמה!
שמעי, הקשיבי לקריאה, קבלי את זו האנחה הכבירה,
נגדע דורי, חרב עמי. - - -

לפני דלתך, עוטה יגון, אצפה לגזר דיני,
העוד חזרה שמשי כשחיום ייעור?
או על ספך ייסורי גסיסה אסבול
וחרש אגוע בסערת הליל? - - -
לפני דלתך, עוטה יגון, אצפה לגזר דיני.

קרמיוזה אוזבקיסטן, 1943

מתוך הפרק: חורבן ואבדן ע' 440.

יצחק וקמן (ניו יורק) ארבעים שנה לארגון יוצאי קרמניץ בניו יורק

זיכרונות שנמסרו באמצעות בנימין ברשפ

ההגירה מקרמניץ לאמריקה החלה בסוף המאה ה-19. בין הראשונים שבאו לאמריקה היו: יעקב קרמניצקי, שלושת בניו של איצ'ה פוק, בנו של מנדל הקר, ילדיו של בנדרסקי ואחרים. המצב באמריקה בעת ההיא היה קשה ויוצאי העיר החזשים חשו בדידות רבה ולפיכך חברו יחד. רובם התגוררו בחדרים שכורים, נדיר שהייתה למי מהם דירה משלו. ובעת צורך להתכנס ולבחון אפשרויות סיוע לאחים זה מקרוב באו, היו מתאספים לרוב על הגגות השטוחים של הבתים. סייעו ברצון לבני עיר חדשים.

בשנת 1900 נוסד בידי בנו של מרדכי שניטר הארגון החברתי הראשון של יוצאי קרמניץ באמריקה. בשל מריבות פנימיות נסגר הארגון במהרה.

בשנת 1904 נוסד ארגון אחר בשם "מסדר עצמאי בית אברהם". כדי לשמור על אחדות בין יוצאי העיר בוטה כל חבר ב-500 דולר וקיבל פוליסה של ביטוח חיים. הכסף שולם למשפחה במקרה מוות וגם נוצל להוצאות בעת פטירה. החלו להירשם אנשים בני 50-60, שנפטרו כעבור שנים אחדות, הארגון נאלץ לצמצם את הפוליסה ל-250 דולר. גם זה לא החזיק מעמד והארגון נסגר.

כעבור שנים אחדות נוסד בידי ילדי בנדרסקי הארגון "חברת יוסף שלום", כנראה על שמו של אחד מבני בנדרסקי שנפטר. החברה ממשיכה להתקיים, אך מספר חבריה מועט.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1914, קיבלו יוצאי קרמניץ ידיעות על המצב החומרי המר בבית הישן, צף ועלה הצורך בסיוע קבוע. לאחר התייעצות בין בנימין ברשפ, אלי מינץ, גולדנברג, בינשטוק ואחרים, נוסדה "חברת הצדקה של יוצאי קרמניץ ווהלין בניו יורק". נדרשו שבעה אזרחים אמריקאים על מנת לייסד את הארגון, ולא היה מספר כזה, לפיכך צירפו יוצא פוצ'יוו בשם קורטמן, שנבחר ליושב ראש ולאחר מלחמת העולם הראשונה נשלח לקרמניץ לחלק כספי תמיכה של החברה.

בשנת 1916 נוסדה בחברה ועדת סיוע – RELEIF COMMISSION [ולהלן: הסיוע] שחבריה היו: ברשפ, ד"ר מרנץ-שיידנסקי, פולטורק ואחרים. החברים הצעירים הלכו מדי שבת וראשון לאסוף כסף בין יוצאי העיר. בעת ההיא, 25 סנט היו סכום גבוה, יוצאי העיר קיבלו את שליחי הסיוע בסבר פנים יפות בדרך כלל. הסיוע שלח כסף לקרמניץ באורח סדיר, מדי שבוע.

ראוי לציין כי החברה רכשה בשנת 1916, ומאוחר יותר בשנת 1924, חלקות קבר משלה בבית העלמין, שם טמונים הנפטרים יוצאי קרמניץ. בן עיר שיש ביכולתו, משלם, ולא – הוא מובא לקבורה חינם אין כסף.

באותה תקופה בא לנו יורק חתנו של ר' אברהם ויינברג, הוא הקדיש עצמו בלב ונפש לפעילות למען ארגון יוצאי העיר. בכל פעילויותיו מעולם לא שכח את עיר המוצא, וגייס סכומי כסף ניכרים. בעצמו נסע לקרמניץ מספר פעמים וחילק את כספי הסיוע בין המוסדות: ביקור חולים, תלמוד תורה, גמילות חסדים, מושב זקנים. נפטר מהתקף לב.

בשנת 1923 בא לביקור באמריקה, ד"ר מאיר ליטווק. הוא נתקבל במלוא הכבוד. בשובו הביא עמו סכום כסף משמעותי למטרות שונות, נוסף לכסף להכנסת אורחים וסכומי כסף של אנשים פרטיים. הכסף נמסר בשטרות אותם נטל עמו.

בשנת 1943 [?] אולי 1934] בא כותב שורות אלה לאמריקה. הקמנו אז מחדש את הסיוע. הצטיינו בפעילותם: בנימין ברשפ, יודל סלומנוביץ, הניך קסלר, הניך גילרגט, הרי וינר, לואי סיגל, לנדסברג, ואני. הסיוע פעל בשנות המלחמה, ובמיוחד מיד לאחריה, כאשר העזרה הייתה חיונית, כשאחינו היו פזורים במחנות ריכוז בגרמניה, באוסטריה, באיטליה. ככל שהייתה אפשרות לסייע להם, בכסף, מזון, תרופות, וכל עזרה אחרת – נעשה הכול. הסיוע של יוצאי קרמניץ באמריקה לא פיגר אחר ארגוני סיוע אחרים. עשו עבודת קודש, לשמה.

ארגון יוצאי קרמניץ קיים עד היום [~1950], אף שאינו גדל כי לא נוספים חברים חדשים, והוותיקים מזדקנים – לפיכך נחלש דופק החיים.

החברים מתכנסים פעמיים בחודש באולם שכור, שם נידונים עניינים שונים: חולים שיש לבקדם, סיוע לנזקקים, תמיכה לארגונים

אמריקאים שונים, בית העלמין וכיוצא באלה. כל בן קרמניץ חדש, זכה עד כה בתמיכה של 10-200 דולר להתארגנות בזמן הראשון. ניתן לומר כי אחווה ומסירות שוררים בין האחים ומזכירים את הבית הישן באהבה ובגעגועים. מדי שנה נבחרים יושב ראש וסגן, מזכיר ומזכירה.

יזכר שמם של אחינו שהקדישו הרבה מזמנם ומרצם למען הארגון: אלי מינץ, מן המייסדים, עבר לקליפורניה; יודל סלומוביץ ואשתו, עסקן מלא חיים וחריצות למען החברה והסיוע; הרי וינר, שלא החסיר אף לא ישיבה אחת; הנדסר, המך גלרנט, האחים לנדסברג-סגל. אחרון אחרון חביב, בנימין ברשף, תמיד שמח וטוב לב, איש עממי, נכון לעזור לכל אחד; נבחר 11 פעמים ליושב ראש ארגון יוצאי העיר שממייסדיו היה; בן שבעים הוא עדיין עוסק במלאכתו (ציור אמנותי).

לארגון יוצאי קרמניץ יש זה 18 שנה מחלקת נשים, מייסודה של גברת רפופורט (ברזיץ) המנוחה, שעזרה לארגון רבות בפעולות הסיוע. המחלקה ממשיכה בעבודתה הנאה בראשות גברת שפיגלמן (קווייטל).

אויסצ'יטאטשט פון קרמניטער קלונדקאטשטאם אין ניו יארק
הונד פליגל של ארגון יוצאי קרמניץ בניו יורק
ערשטע שורה, ריצען (פון דענסט צו לינקס): הארי ווינטער, ברייטן בארשעף, יחזק וועקסל.
הפאנץ קעסלער, איידער סאלפאורט.
2'טע שורה שטייט: פריי. פ. ווינטער, פריי. ד. גלרנט, פריי. ג. בערנטש, פריי. גוסטער, פריי.
סאנדער, פריי. זיגה רעפערט.
3'טע שורה שטייט: דאזי סיגל, ל. בערנטש, א. הערצבערג, גארדאן, לאנדסברג, מינץ.

מתוך הפרק: קרמניץ ברחבי העולם ע' 441 - 445.

ד' ר' (ניו יורק) מילה לזכרה של חיה רפפורט

המוות חסר הרחמים קרע מאתנו את העסקנית הבלתי נלאית, האישה טובת הלב, לב הסובלים, הדחויים, הנזקקים – חיה רפפורט.

בענווה תמימה פסעה בעולמו של האל, תמיד הגישה עזרה לאומללים, נשאה תקווה לחסרי החקות, הקלה על החולים והמאוכזבים את ייסוריהם. תענוגה בחיים היה לעזור לעמיתיה. שליחותה על פני האדמה נעשתה מתוך אהבה.

לא עזרה חומרית בלבד הגישה לנזקקים, היא העניקה להם לב חם וחומל, חלקה עם הזולת את סבלו בשעת מצוקה. כל חייה הקדישה לעבודה סוציאלית, תמיד ידה מושטת, תמיד דבריה יוצאים מן הלב. כך עשתה את עבודתה בלי לבקש כבוד ובלו שכר.

קטנה וחלשה ככל שהייתה, אך גדושה כוח רצון רוחני למעשים טובים. מעולם לא חסה על עצמה, מעולם לא התלוננה. שום עבודת סיוע לא הייתה קשה מדי עבורה. פשטות וענווה ליוו את תשוקת הצדק שלה, אישה חסידה.

חיה רפפורט סימלה בדרך פעילותה, את כל הטוב, המעלות והאצילות של קרמניץ היהודית היפה שלנו, שנגדעה. כאילו ירשה את כל המידות הטובות מחמותה בלומה רפפורט.

זכור לי כיצד הייתה בלומה רפפורט הזקנה השקטה, בעלת הנשמה, מתרוצצת בבוץ, בנעליים קדועות, בין בתי בעלי-בתים בקרמניץ, לאסוף חלות לשבת לעניים. ולאחר שדאגה לכולם, האיר מפניה עונג שבת שלה. את מלאכתה עשתה בסתר, שלא לבייש חלילה איש.

כזו הייתה גם כלחה, חיה רפפורט, כאן באמריקה.

מתוך הפרק: קרמניץ ברחבי העולם ע' 446.

יהודה קויפמן (בואנוס איירס) יוצאי קרמניץ בארגנטינה

ודאי הוא כי לא עלה על דעתו של איש מיוצאי קרמניץ – שעזבו את ביתם לפני כ-30 שנה (בשנות ה-20 של המאה ה-20) בדרכם לחופי ארגנטינה – הרעיון המזעזע כי יכתבו זיכרונות על עיר הולדתו האהובה קרמניץ.

כל אחד מאתנו נושא עמוק בלבו את הכאב, כל אחד מאתנו אומר בדרכו קדיש על אהובים וקרובים. אך חסרה הזעקה הקולקטיבית הכאובה של כל יוצאי קרמניץ שנוותרו בחיים. זעקה שתביע את כאבנו, ובו בזמן תשמש מצבה לנספים שלנו. ספר זיכרון זה, הרואה אור בישראל, יהיה ודאי מצבה כזו. מבקשים אנו, בשורות אלה, להוסיף אבן משלנו למצבה לקרמניץ.

ההגירה היהודית לארגנטינה, במובנה הרחב, החלה בשנות ה-80 של המאה ה-19. הגירת הברון הירש ליישוב יהודים בארגנטינה, כפי שהיא מכונה, הקיפה שכבות רחבות של החמונים היהודים בליטא, פודוליה, בסרביה, דרום רוסיה, אך לא ידוע לנו על אלמנט מוזהלן, וממילא על יוצאי קרמניץ, בקרב המתיישבים היהודים בארגנטינה.

יחידים מקרמניץ, נסעו לארגנטינה, ביזמה אישית, עוד זמן רב לפני מלחמת העולם הראשונה, אך היו אלה משפחות ספורות.

ההגירה מקרמניץ לארגנטינה, ככזו, תיחשב לפיכך משנת 1923, כאשר כמה צעירים מקרמניץ דרכו על אדמת ארגנטינה. בשנים 1924-1925, גבר מעט זרם ההגירה מקרמניץ, והגיע בסוף 1925 לחמישים איש בערך, רובם צעירים, בחורים ובחורות, נציגים יחידים של משפחות.

למרות ההבדלים החברתיים-תרבותיים בין המהגרים, שומרים יוצאי קרמניץ, בזמן הראשון, על קרבה רבה ביניהם, מאחד אותם הרגש העמוק אל עיר המוצא. בשל תחושת הבדידות בסביבה החדשה הזרה, בלי ידעת שפת המקום, מתרפקים יוצאי קרמניץ זה על זה. יוצרים לעצמם סביבה משלהם, ומסייעים זה לזה מורלית וכלכלית.

חולפות להן השנים הראשונות, ואך כובש לעצמו מישוה מעמד כלכלי, מיד צצה המחשבה להביא את המשפחה. בשנים הבאות אכן מהגרות משפחות שלמות מקרמניץ לארגנטינה.

עד 1931 הייתה ההגירה לארגנטינה חופשית, ללא קשיים כלשהם, יוצאי קרמניץ מנו כ-60 משפחות (כ-300 איש). מ-1931 הוגבלה מאוד ההגירה לארגנטינה, ואיחוד משפחות עם קרוביהם בני קרמניץ בארגנטינה התנהל בקצב אטי, כך עד פרוץ מלחמת העולם השנייה.

הקטסטרופה שהולל היטלר, במיוחד חורבן קרמניץ, איחד את יוצאי קרמניץ בארגנטינה עוד יותר. בקרבה ובקשר הדוק ביניהם, חיפשו נחמה לכאבם על אבדן האהובים והיקרים להם ביותר. וכך, מיד לאחר נפילת גרמניה, כשהחלו להגיע מדי יום פריסות שלום מחרידות מניצולים במחנות בפולין, באוסטריה, באיטליה, הצליחו יוצאי קרמניץ לעמוד ברמה הראויה ולהושיט יד אחים, לסייע בכל מקום שהיה צורך בכך.

בשנים 1948-1950 נוספו בני עיר חדשים מבין הניצולים. אחדים, הודות לבני משפחה וקרובים שפגשו, התערו במהירות בחיי הארץ בסביבה חמה וידידותית.

מדי שנה ב-14 באוגוסט, יום חורבנה של קרמניץ, מתכנסים יוצאי עירנו בבית העלמין בזואנוס איירס, סמוך לקבר הסמלי של שישה מילון הקדושים, ובוכים את כאבם.

לפניית דוד שוכמן, זקן בני עירנו, הוחלט לטעת יער קרמניץ בעיר הקדושים של קרן קיימת לישראל.

כיום [1950 לערך] מונים יוצאי קרמניץ 240 משפחות (כ-600 איש). להוציא משפחות בודדות, החיות בפרובינציה של ארגנטינה, מתגוררים רוב יוצאי קרמניץ בעיר הבירה ובפרווריה. מצבם הכלכלי בדרך כלל משביע רצון, אצל רובם נולד כבר דור שני ואצל אחדים גם דור שלישי.

בני עירנו לא התבוללו מבחינת השפה, הם חיים את חייהם בשפת יידיש, רובם בעלי מטען יהודי-תרבותי, ונוטלים חלק, ככל האפשר, בחיים החברתיים-תרבותיים, איש-איש בדרכו.

מתוך הפרק: קרמניץ ברחבי העולם ע' 447 – 449.

הלנה ויינברג (ניו יורק) עירתי קרמניץ

עודני מתגעגעת, אליך כמהה,
עירתי קרמניץ היפה, האהובה!
בחלומותיי את אחי, חלומות לאין קץ,
בהגיגי את אחי, אין חוצץ.
כי איך אוכל לרגע אותך לשכוח
ולבי הולם אליך בעצמה, בכוח.
אל קירות הבית, אל כל אבן קטנה,
בית בו ראיתי אור עולם לראשונה.
היכן את עתה, עירתי, בית שלי?
מדוע אבדו שרידייך באורח אכזרי?
אני מחפשת את כולכם, יקירי,
אני חיה עמכם כל חיי!
כי מה ערך בלעדכם לעולמי
העגום, למאבקי ושאפתי?
אבדה מנוחתי,
רחק ממני אושרי,
עד אם תעלה המילה את זכרך,
זכר חייך וקיומך.
כבחודש מאי נאה נעים מרטיט,
כך תיעור בי שנית
עירתי האהובה על סמטאותיה ורחובותיה הקטנים,
מעוטרת עצים ירוקים פורחים.
לך עירתי המאירה,
לך אקים מצבה.
לנצח, לחיות ולזכור,
לערוג אליך, להתגעגע.
לנצח, לחוש מלוא הזה
של שירת העיירה!

מתוך הפרק: קרמניץ ברחבי העולם ע' 450.

מפח הטיר קרמוץ

תוכן עניינים

7	ש' אטינגר, ח' שמרוק תולדות היישוב היהודי בקרמניץ, תקציר
16	וולף שניידר יצחק-בר לווין
26	ישראל מרגלית שיקום ביתו של יצחק-בר לווין
28	ישראל אוטיקר קרמניץ היהודית
35	תקציב הקהילה
39	ה' [חנוך] גילרנט בית הכנסת הגדול
44	בלה ברנשטיין בית היתומים
48	ל' הלר חוג יתומים עצמאיים
50	ב' ברשפ עיר של מלאכה
52	בית הספר אורט
54	חיי התאטרון בקרב היהודים
55	קופת גמילות חסדים
57	מ' גרשטיין פנקס קופת גמילות חסדים "הלוואות חן"
61	קרמניץ האחרת
64	מ' גולדנברג האיגוד המקצועי
70	ט' ט-י [טוביה טרושינסקי] הבוגר
73	מ' ג' [מנוס גולדנברג] המפלגה הקומוניסטית בקרמניץ
80	דמויות
96	ה' [חנוך] גילרנט המשלחת של אנוסקי בקרמניץ
107	דוד רובל כיצד הפיצו בעבר ספרות יידיש
109	ה' ג' [חנוך גילרנט] הלוויה לספר תורה
111	משה שניידר בפרוור דובנה
113	ה' [חנוך] גילרנט מן ההווי היהודי הישן
120	ל' רוזנטל פורים
122	מה שהיה
126	אסתר לייבל-רובינשטיין יומי הראשון בחדר
128	משה סוראוסקי קרמניץ הישנה
134	מאטיה קארניץ טיפוסים בקרמניץ
139	יצחק וקמן ר' שלמה נפח
140	מתוך קרעמניצער שטימע - קרעמניצער לעבן:
	מכתבים למערכת משנות ה-60 [של המאה ה-19]
	ל' רוזנטל עצרת שהופרה
	פסח לחיילים יהודים
	ניגשים לבניית בית הספר "תרבות"
	בזר של קרן קיימת לישראל
	הכרזה על פעילות "קרן החלוק"
	פנייה של פטרוני הקיבוץ החלוצי
	נתקבלה התמיכה החודשית מכספי הסיוע של יוצאי קרמניץ
148	מנוס גולדנברג עיירה על גדת הפוטיק, שיר
151	ב' שוורץ המדטורולוגיה של הגטו וחורבן קרמניץ
154	פרק אחרון

156	יצחק וקמן פגישה עם פליטים באיטליה
157	טוביה טרושינסקי אלייך, שיר
158	יצחק וקמן ארבעים שנה לארגון יוצאי קרמניץ בניו יורק
161	ד' ר' מילה לזכרה של חיה רפפורט
162	יהודה קרפמן יוצאי קרמניץ בארגנטינה
164	הלנה ויינברג עיירתי קרמניץ, שיר

קישור לפנקס קרמניץ הסדוק באתר ספרי הזיכרון של הספרייה
הציבורית בניו יורק:

<http://vizkor.nypl.org/index.php?id=2335>